AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- ömer seyfettin ve faşizm tutkusu
  selim ileri
- şiirler
  can yücel
- 12 mart üzerine
  ömer laçiner
- babalılar ayaklanması
  atilla özkırımlı
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar
  dergiler

8

BİRİKİM YAYINCILIK KOLLEKTİF

EKİM 1975
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 2 / SAYI 8
EKİM 1975

ÖMER SEYFETTİN VE FAŞİZM TUTKUSU — 5 — SELİM İLERİ

ŞİİRLER — 12 — CAN YÜCEL

12 MART ÜZERİNE — 14 — ÖMER LAÇİNER

BABALILAR AYAKLANMASI — 35 — ATİLLA ÖZKIRIMLI

KAFACILAR/ÖĞRENCİ-AYDIN HAREKETİ/FKP 21. (OLAĞANÜSTÜ) KONGRESİNE RAPOR/BİR DERGİ: İSLÂM DÜNYASI/«ÇILGINLIKTAN ÖLEN» — 40

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu ve Yönetmen
Ömer Laçiner

Yazı Kurulu
Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Redaktör
Selçuk Batur

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı Aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 20092991

İlan
¼ sayfa 200 TL. / ½ sayfa 400 TL. / 1 sayfa 800 TL.

Dizgi - Baskı
Yelken Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Nümune Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İstanbul / İzmir - İSTANBUL DAĞITIM
Ankara / ANKARA DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/Ekim/1975

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

12 Ekim seçimleri için yapılan propagandalar ve gezilerde çıkan olayların niteliği bile bu seçimin —tıpkı son 2-3 yılda yapılanlar gibi— **bir seçim olamayacağını** gösteriyor. Şu anlamda: Her seçim, siyasal soruna geçici de olsa bir çözüm getirir. Hiç değilse siyasal tansiyon düşer. Görece yeni koşullarda daha sakin bir siyasal mücadeleye geçilir.

Oysa, görünen odur ki 12 Ekim, yalnızca tansiyonun yükselişinde bir aşama olacaktır. Seçimin sonuçlarına göre partilerce alınacak tavırlar hemen hemen bellidir ve bu tavırların hiçbirinde siyasal tansiyonun düşeceğine dair bir iz yoktur. Bu durum öncelikle iktidarın yapısından ileri geliyor. Sanırız dünyanın hiçbir ülkesinde MC tipi bir koalisyon işleyişi görülmemiştir. İlginçliği şuradadır ki, bu koalisyonu oluşturanların hepsi kapitalizmin savunucuları, ama birbirlerine karşı tavırları «esnafça». Bay Erbakan'ın çok ünlü ve bu koşullarda tam yerine oturan «seçim başka, hükümet başka» özdeyişi durumu tümüyle anlatabilir.

MC partileri kendi içlerinde alabildiğine çekişiyorlar. Amaç sermayenin ana partisi olmak. Ancak hepsi de Türkiye'nin şu somut koşullarında bu mevkiye tutunmanın sıkı bir anti-komünist kampanyanın içinde olmakla mümkün olduğunu görüyorlar. Ortada örgütlü, güçlü bir komünist potansiyel olmadığı halde takınılan bu tavır ilginçtir. Salt bir McCarthy'cilik değil bu.

Mart 1971'den Ekim 1973'e kadar beş, bu tarihten 1975 Eylül'üne kadar da —müstafileri, yarıda kalmışları saymazsak— üç hükümet kuruldu. Yani 4,5 yılda sekiz hükümet. Tüm bu değişimler, son derece hareketli bir tarihî döneme girdiğimizi gösterir. Hükümetlerin ve programların kalıcı olmayışı ve mevcut partilerin denenmişliği, gelip geçenlerin toplumdaki arayışı değil cevaplandırmak, daha sakinleştirmekte bile yetersiz kaldığını işaret ediyor.

İşte bu yüzden sanırız olgunun nedeni, son derece hızlı bir siyasal hareketlilik içinde bulunan Türkiye'de, süratle acilleşen iç ve dış sorunların mevcut siyasal alternatifleri geçersiz bırakabileceği korkusu. Bu korkuyu en derinden duyması gerekenlerin de sermaye partileri olması doğal.

CHP ve Ecevit'in —bazen gösteri biçimini de alan— «sert» karşı çıkışları da büyük ölçüde aynı nedene dayanıyor. CHP mitinglerinde karşı-gösteri yapan faşist gruplar üzerine yürümesi sanırız Ecevit'in sinir zayıflığından ileri gelmiyor. O, bu jestleriyle ilerdeki olaylar içinde daha bir radikalleşecek kitlelere de «uygun lider» olduğu imajını yerleştirmek niyetindedir. CHP'nin ve İnönü'nün tarihî derslerinden gelme Ecevit ekibinin, siyasal mücadelede —hele 12 Ekim seçimi gibi bir zamanda— sinirlerine çok, hem de çok hâkim olmaları gerektiği ilk öğretilen konudur.

Birikim'in 6. sayısında «MC Hükümetinin İktisadî Politikası» yazısında «MC hükümetinin 1975 sonunda ve 1976 başında iktisadî sorunları ciddî boyutlara ulaşacaktır.» denilmekte ve bu yargı yeterli kanıtlarla açıklanmakta idi. Tekelci sermayenin önde gelen adamlarının da ciddiyetle öne sürdükleri endişeler ve çözüm önerileri de bu objektif gerçeklikten ve bunun doğurması muhtemel sonuçlarından kaynaklanıyor. Bunların önerdikleri CHP-AP koalisyonunun salt ekonomik değil daha derin toplumsal-siyasal gerekçeleri vardır.

Şu halde 12 Ekim'in kendisi değil, ondan sonraki gelişmeler önemlidir. Herşeye rağmen siyasal ilginin —hiç değilse kitle yayın organlarının «seçim»e dönük olmalarından ötürü— daha fazla olduğu şu sıralarda yapılacak propagandaların değeri tartışılmaz. Yapılacak propagandanın asıl 12 Ekim sonrası için olduğu gözden ırak tutulmamalıdır. Sosyalist alternatif, tüm örgütlü güçlerce her boyutuyla sunulmalıdır. Bütün diğer mücadele-

ler ve bunlar içindeki ittifaklar, sosyalist alternatifin açık seçik gözükmesi ve biçimlenmesi ile gerçek içeriğini, hayatiyetini kazanır.

Seçimlerde muhtemel her sonuç, 12 Ekim sonrasında yurt çapında olmasa bile belli merkezlerde gerginliğin artmasını, hattâ çatışmaları zorlar. «Demirel'e yumruk atılması» olayı, faşist güçlerin provokasyonu hangi düzeylerde bile yapabileceğinin bir göstergesiydi. Özellikle seçimden umduğunu bulamayan veya hükümetin dağılmasıyla belli bir güç kaybına uğrayacak çevrelerin, çok şeyler yapabileceği açıktır. Gerçi şu anda olayların olağan seyri —sermaye cephesi fevri çıkışları (darbe vs.) tercih etse bile— bunları kısa zamanda geçersizleştirecek niteliktedir. Ancak, yine bu yüzden sosyalistler açısından durum, pasifizmi değil serinkanlı, nesnel tavırları gerektirmektedir.

Bu bakımdan özellikle Kasım başında üniversitelerin açılmasıyla başlaması muhtemel olaylarda disiplinli, ne yaptığını bilen, örgütlü bir devrimci gençliğin tavrı belirleyici olacaktır. ODTÜ'de «yasal» yollarla alttan alta sürdürülen oyunun ilk açılışları önümüzdeki günlerde yapılacak. Geçen öğrenim yılında örnek, disiplinli bir akademik-demokratik mücadele imajını kitlelere vermiş olan ODTÜ öğrencileri, bu oyunları dikkatle izlemeli, örgütlü ve disiplinli bir programla mücadelelerini sürdürmelidirler. Tüm öğrenci kitlesinin, bu yılın başında hassas bir ilgiyle takip edecekleri, tavır alacakları bu alandaki mücadelenin önemi büyüktür.

Egemen sınıfların hırsla korumaya çalıştıkları, kendi ideolojilerini üreten Üniversite modeli ile, devrimci güçlerin tam belirgin sunulmamış olsa bile önerdikleri «demokratik üniversite» modelinin karşı karşıya geleceği mücadele, ilk kez ODTÜ'de bu kapsamları ile gözükecek gibidir. Ve bu niteliğiyle de ODTÜ'nin yalnızca önümüzdeki dönemde öğrenci olaylarının ilk gerekçesi olmayacağı, aynı zamanda bu olayların kökenine eğilinmesi, toplumsal içeriğinin billurlaşmasında da temel katkısı olacağı söylenebilir. Veya genel sorunun bu çerçevede ele alınmasına başlangıç olabilir.

Bu sayımızda, Atilla Özkırımlı'nın tarihimizde «Babaîlerin isyanı» olarak bilinen göçebe-köylü isyanı üzerinde bir inceleme yazısını yayımlıyoruz. Anadolu'daki ilk büyük köylü ayaklanmasını ve bu ayaklanmanın dinsel görünümlü ütopik-eşitlikçi ideolojisinin oluştuğu soyal-tarihî ortamı anlatan yazı, bir serinin ilk bölümü.

Osmanlıların son döneminin ideolojik karmaşası içinde Türkçü - Osmanlı tezlerle hikâyeler yazan Ömer Seyfettin'in, bu tezlerle birlikte nasıl bir faşizan anlayışı da sürdürdüğünü gösteren Selim İleri'nin incelemesi ilgiyle karşılanacaktır sanırız.

Ömer Laçiner'in 12 Mart olayının tarihî niteliğini ve özgün siyasal sonuçlarını öne alan özel araştırması, bu olayın en azından yakın tarihimizdeki siyasal olaylarla bağını kurmayı amaçlamaktadır. Kuşkusuz bu çerçeve içinde ele alınan sorun çok daha etraflı bilgileri ve çabaları gerektirir. Fakat eldeki verilerle yakın tarihimizin bu çok önemli olayının doğruya yakın bir yorumu yapılabilir ve yapılmalıdır. Sosyalist hareketimizi de derinden ilgilendiren bu konuda ciddî, tutarlı araştırmaların mutlak gereği tartışılmaz.

Değinmeler Bölümünde Fransız Komünist Partisi Genel Sekreteri G. Marchais'nin sunduğu belge niteliğinde önemi olan Parti Merkez Komitesi raporunun ilginç bölümlerini yayımlıyoruz.

Öğrenci-aydın hareketinin daha da yoğunluk kazanacağı muhtemel olan bu evrede, **Birikim**'in 1. sayısında öne sürülen yaklaşımın daha somut sergilenmesini amaçlayan bir yazı yayımlamayı uygun bulduk. Yazı derginin anılan sayısıyla birlikte değerlendirilirse daha yararlı olacaktır.

Birikim

Ömer Seyfettin ve Faşizm Tutkusu

Çağın isterleri çerçevesinde gelişen bir öyküden söz edildi mi, böyle bir anlayışın 'ilk temsilcisi' olarak Ömer Seyfettin adı anılır. Gerçekten Ömer Seyfettin politikayla öykü arasında bağlar kurmaya çalışmış bir yazar. Dönemsel etkilerden kaynaklanmış kimi öykülerinde; daha da ileriye gitmiş, yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği için bir ideoloji sözcüsü olmuş... Bir yazarın belirlenişinde toplumsal olayların etkinlik gücü yadsınamaz. Yazarı belirleyen —en bireysel tutumlarda bile— doğrudan doğruya toplumun içinde bulunduğu maddî ortamdır. Yazar, bu maddî ortamın dışında kalan ya da ona tamamıyla ters düşen yeni bir öneriyi savunsa bile, kendini koşullayan üretim ilişkilerinden büsbütün soyutlanamaz. Tabiî maddî hayattaki üretim tarzı, yazarı ve ürünlerini 'genel olarak' etkilemektedir. Koşulların kavranışında, Ömer Seyfettin'de rastladığımız gibi, çeşitli ideolojilerin bakış açıları da etkinlik gösterebilir. Ancak bu ideolojilerin yaşarlığı, tutarlılığı, doğrudan doğruya, maddî güçlerin çatışma içinde bulunduğu 'geçerlikteki' üretim ilişkileriyle kavranabilir. Şöyle söyleyebiliriz: Yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu, «Türkçülük» akımını bir kurtuluş çaresi olarak ortaya çıkarırken altyapıdaki bir değişime bağlayamıyordu. Tersine, birkaç kişinin —hoşgörüyle yaklaşırsak— coşkun özlemlerinden başka bir şey değildi «Türkçülük». Ama başlangıçtaki bu coşkunluk, giderek, çok tehlikeli ve çeşitli yönsemeleriyle yalnızca faşist anlayışa hizmet etmiştir...

Ömer Seyfettin'in öykülerini irdelemeye çalışırken bu sorunun çerçevesinden dışarıya çıkmak istemiyorum.

Ömer Seyfettin, 9 Nisan 1914 tarihli *Halka Doğru* dergisinde, 'Tarhan' takma adıyla «Ergenekon'dan Çıkış» şiirini yayımlar.[1] Şiirin son dörtlüğünü okuyalım:

Biz Türkler coşarız
Tûfan gibi her yana.
Arslan gibi koşarız
Bir gün bütün Tûran'a.

Halka Doğru, İttihat ve Terakki Partisi'nin görüşlerini halka yaymak amacını güdüyordu. Dolayısıyla sanatsal kaygılardan çok, kalabalığın düşüncesine sızmak ön görülmüştür dergide. Belki bu nedenle adını kullanmamış Ömer Seyfettin. Bir de o yıllar artık şiir yazmadığını biliyoruz. Ancak İttihat ve Terakki Partisi'nin dünya görüşünü yansıtmak görevinden de kaçınmak istememiş.

Oysa «Balkan Savaşı Günlüğü»nün 14 Kânunusani 1328 (25 Ocak 1912) tarihli sayfasında, Narda'da geçen ilginç, göz açıcı bir olayın saptanışına rastlıyoruz:

«Bugün de burada kalacağız sanıyorum. Yanımda kendiliğinden gelip teslim olmuş bir topçu zabiti var. Hıristiyan olmak istiyor ve benim tercümanlık etmemi rica ediyor.»[2]

Bu olaydan yaklaşık iki yıl sonra, Ömer Seyfettin'in toplumsal akışa yüz çevirerek, gerçeklerin sayısız bozgunla bütün açılımlarını sergilediği bir dönemde «arslan gibi» koşarak, «bir gün bütün Türan'a» gitme özlemi şaşırtıcı. Hem şaşırtıcı, hem de Ömer Seyfettin'in yazarlığı, inançları, öyküsel içeriği karşısında kuşku uyandırıcı. En azından, ideolojik görüşü yeniden belirleyebilecek nitelikteki toplum olaylarının bile yazarı etkilemediğini söylemeli. Balkan Savaşı'nın hangi koşullarda geçtiğini, savaşa katılan biri olarak görüyor, yaşıyor ve saptıyor Ömer Seyfettin. Bir Türk savaşçısının bozgun günlerinde 'hıristiyan' olmak isteğine tanıklık ediyor; ama «Türkçülük»ten vazgeçemiyor, Tûran'ı düşlüyor.

Bu kargaşayı nasıl açıklayabiliriz? Ömer Seyfettin bağlı bulunduğu «Türkçülük» akımına yüzde yüz inanmış biri mi? Yani inan bağları gözü kör mü yaşatıyor onu? Sanmıyorum. Belirlemeye çalıştığım düşünsel kargaşanın açıklanmasında, bileşimlerine ayrıştırılmasında, çözümlenmesinde büyük yarar var. Böylelikle Ömer Seyfettin'i, öykülerindeki tutarsızlığı ve günümüzde de geçerliği süren faşizm tutkusunu kavrayabiliriz.

Yıkılış dönemindeki imparatorlukta tamamıyla birer üstyapı kurumu niteliğini taşıyan ve halkların sorunlarına çözüm getiremeyen düşünce akımlarını dört öbekte toplayabiliriz:

1) Batı'nın sanayileşme sonucu oluşan güçlerine bel bağlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısındaki asıl aksaklığı gözden ırak tutarak kurtuluşu «Batıcılık»ta arayanlar. (Batıcı aydınların çok geçmeden emperyalist amaçlara hizmet etmek zorunda kaldıklarını biliyoruz.)

2) «Batıcılık»a bir tepki olarak ortaya çıkan,

gelişen ve tüm İslâm Devletleri'ni birleştirmeyi amaçlayan «İslâmcılık». (İslâmcıların da en az Türan düşseverleri kadar gerçekçilikten kopmuş olduklarını vurgulayabiliriz.)

3) İkinci Abdülhamit yönetimiyle doruğa varan dengecilik politikasının bir sonucu olan ve toprak bütünlüğünü dış görünümde korumayı amaçlayan, ama bu uğurda her türlü ödünü vermekten kaçınmayan «Osmanlıcılık» akımı. (İkinci Abdülhamit'i burada birey olarak görmeyip «Osmanlıcılık»ın özelliklerini billûrlaştıran bir akım kişisi diye tanımlayabiliriz.)

4) İlk çıkış noktasını 1880'lere dek uzatabileceğimiz «Türkçülük» akımı.[3]

Ancak bu akımların birbirlerinden yüzde yüz ayrı olduklarını, tekil bütünlükler kurduklarını ileri sürmek yanıltıcıdır. Ömer Seyfettin'in öykülerinde göreceğimiz gibi, düşünceler ve akımların ideolojik yansımaları içiçedir. Aydınlar topluluğu, altyapının belirlediği gerçek temele ayak basmamışlıkta birleşmiştir. Dolayısıyla mason localarından yardım gören Namık Kemal'le masonluğa karşı çıkan Ömer Seyfettin'in yazınsal ürünlerde kimi zaman özdeşlik kurabildiklerini ve aynı politik bildiriyi sunduklarını görüyoruz.

Namık Kemal tarihten kaynaklanan yapıtlarıyla Osmanlı toplumuna umut vermek istemiş, tarihin başarılarından örnekler getirmiş. Aynı çaba Ömer Seyfettin'in «Eski Kahramanlar» dizisinde belirir. İkisi de tarihi bireysel kahramanlarla açıklama eğiliminde birleşerek, masala dayanan olayları işlemişlerdir. Bu soy ürünlerde iki yazarın politik bildirilerini özetlersek, devletin güçlülüğü, bu güçlülüğü koruması gereken görkemli fizikleriyle 'erkek adamlar'a duyulacak ihtiyaç ve adaletin yüceliği, tanrısallığı ortaya çıkar. Namık Kemal'le Ömer Seyfettin'in politik bildiride özdeşlik sağlamaları doğal bir durum. Bütün bu sayıklamalarda bireyin bireysel değerlerine (sözgelimi insanî zaaflara) güvenmeme duygusu yatmaktadır[4]. Yücelik, ululuk gibisinden sözde erdemlerde aranmaktadır hayatın ve yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluş gizi... Birey, devletin iradesine ne pahasına olursa olsun uymak zorundadır; güçlü bir devlet de toplumu kurtaracaktır. Nasıl kurtaracaktır sorusu Namık Kemal'de de, Ömer Seyfettin'de de yanıtlanmaz.

İşte «Türkçülük» akımının örnek öykücüsü Ömer Seyfettin, yapıtlarının tümünde sağdan-sola savrularak, her türlü düşünceden kendine pay çıkarır. Yalnız sosyalizm düşmanlığından ödün vermez. Bu, üzerinde durulması çokça gereken bir sorun. Çünkü o dönem aydınları, ister Batıcı, ister Türkçü ya da İslâmcı olsunlar sosyalizmle ilgilenmemeyi yeğ tutmuşlardır. (Osmanlıcılık'ın denge politikası da aynı yeğleme içindedir tabiî...)

Türkçülük, İslâmcı politika ve ideolojiye tepki duyan, Osmanlılık içindeki çeşitli ulusların bağımsızlık talepleri karşısında bunalan ve bu tarihî evrede kendi devletini savunmak için yeni bir ideolojiye ihtiyaç duyan bürokrasinin radikal kesimlerine uygun geliyordu. İttihat-Terakki'de biçimlenen bu ideoloji, Z. Gökalp tarafından formüle edildiği haliyle yeni ve cılız Türk burjuvazisinin de ideolojik-politik programıydı.

Bir yanda egemen-ulus olarak Türkleri savunan İttihat ve Terakki politikası, öte yanda Almanya'ya göz kırpmak zorunda kalan Enver, Talât Paşalar... 1917'de biraz gecikmiş olarak Ömer Seyfettin de 'millî kadın' örnek kişisini bir Alman kızında bulur: «Fon Sadriştaynın Karısı»[5]. Ama aydınlar katında artık sevimsiz görünmektedir Almanlar. Yazar yerilir, dergilerde suçlanır.[6] Ömer Seyfettin tasalanarak «Fon Sadriştaynın Oğlu»nu yazar, uyduruk bir 'Türk dâhisi'nin bayram sayılan doğumgünüyle egemen-ulusçuluğun dışına düşmemiş görünür... Gerçekte, salt bu iki öykü bile, İttihat ve Terakki'nin batkılara boğulmuş yönetimini simgelemeye yeter.

Burada Ömer Seyfettin gibi yazarların İttihat ve Terakki'yle niçin birleştikleri sorusunu sorabiliriz. Parti, Ziya Gökalp gibisinden bir ideolojî adamına gereksiniyordu, ama yazarların —dış görünümde— partiye bağlanmadan kalmaları da sözkonusuydu. Hattâ «Türkçülük» akımı bağımsız kalarak sürdürülebilirdi...

İttihat ve Terakki'nin, o pek savunulan devlet mekanizmasının sağladığı bazı çıkarlar, parasal olanaklar yazarlarımızı gönendirmiş ola ki[8].

Ömer Seyfettin'in «Eski Kahramanlar» dizisi dediğimi tanıtlamakta. Naîmâ, Peçevî tarihlerinden ve Evliya Çelebi'nin yolculuk izlenimlerinden yararlanan yazar, Enver Paşa'nın askeri yüreklendirme politikasında etkin bir çaba gösterir.[9] Bu girişimde Ziya Gökalp başı çekmektedir. Türan düşü perçinlenmekte, Türk ırkının kökeni eşelenmekte, asker için tarihten (nedense Osmanlı tarihi) göz kamaştırıcı epik sahneler canlandırılmaktadır... Gelgelelim Ziya Gökalp'ın özlemleriyle Türkiye'nin genel gidişi 1920'lerde birbirinden alabildiğine kopar, İttihat ve Terakki'nin ideolojisi batar. Gökalp, sürgün dönüşü, Kemalistler tarafından çok soğuk karşılanır. Bu durum onu, «*Türkçülüğün Esâsları* adlı eserinde, Türancılığın 'Türk milletinin uzak ideali' olduğunu söyleyerek, uzak idealler için 'gerçekleşmenin aranmadığını' kayıd ve ırkçılık nazariyesini de şiddetle reddetmeğe götürmüştür.»[10] Gökalp'te kesinlik kazanan düşünsel başkalaşım, yıllar yılı savunduğu ideolojiyi yadsıma çabası, Türkiye Türkçülüğü biçiminde gelişir. Daha 1919'da bu çabaya katılmıştır Ömer Seyfettin. «Memlekete Mektup» öyküsünde, İttihat ve Terakki'nin yayın organlarında hiç görünmemiş bir yazar tutumuyla, hiç bir özeleştiriye girişmeksizin şu ilginç sözleri söyler: «Arabistan'a, Suriye'ye istiklâllerini vermek istemeyen dünyada hiç bir Türk milliyetperveri bulunamayacağını, gayr-i Türk havaliye kendi millî mevcudiyetlerini vermek arzu eden Türkçülerden kimsenin Mısır'ı zaptetmeğe kalkış-

mayacağını anlattım. (...) Bu asrın milliyet hakikatini en anlamayan, en milliyet hissinden mahrum iki cahil şahsiyeti, Enver'le Cemal'i Türkçü sanıyor. Mantığı kararmış Enver'in Anadolu'dan gasbederek bol bol Arap illerine saçtığı milyarların dehşetini biz Malatya'da bilmiyorduk.»[11] Enver-Talât-Cemal Paşaların sonları Ömer Seyfettin'i ürkütmüş besbelli. Öykü kahramanı Malatya'da yaşadığı için bilmiyor bazı gerçekleri diyelim, ya Ömer Seyfettin, o da mı bilmiyordu Enver Paşa'nın «saçtığı milyarların dehşetini?» Kaldı ki Arabistan'a, Suriye'ye «istiklâl vermek» Türkçülerin tekelinden çıkalı çok olmuştur o sıralar...

«Türkçülük» akımı, ekinsel açıdan, siyasal yönelimine Balkan Savaşı'ndan sonra kaymış. Ömer Seyfettin savaşın niçin yitirildiğini de, ordunun durumunu da, imparatorluğun ekonomik sarsıntılarını da az-çok (belki de çok iyi) biliyordu... «Balkan Savaşı Günlüğü»nde silâhsız ordunun yenilgisini saptamış. Ama Enver Paşa'nın askeri coşku yoluyla yüreklendirme fikrine katılmakta, «Eski Kahramanlar»ı, «Yeni Kahramanlar»ı yazmakta bir sakınca görmemiş. Gökalp'in 1917'den başlayarak Türkiye Türkçülüğü'nün savunucusu kesilmesi gibi, bu da, sağduyuyla açıklanabilecek bir düşünce kargaşası değil bence. Yarı aydın olmanın, küçük burjuva çirkinliklerinin özellikleriyle değerlendirebiliriz herhalde...

Ömer Seyfettin'i faşist eğilimlerle donatan anlayış, hayli karanlık sözcüklerden geçiyor her şeyden önce. Kişiliğini belirleyen toplumsal olguları da gözden ırak tutmazsak, onun öykücülüğünde insanî açılımlar aramamıza gerek kalmayacak zaten.[12]

⁂

Ömer Seyfettin'in öykücülükle politika arasında bağ kurmak istediğini, politik bir bakıştan yana olduğunu söyledim. Yazarın yaşantısına baktığımızda hayli karışık bir görünümle karşılaşıyoruz...

«Teke Tek»[13] öyküsünde şöyle diyor Ömer Seyfettin: «Bunlar tam harp adamlarıydı. Yalnız aldıkları emirle yapacakları şeyi bilirlerdi. Sanatları içinde o kadar kaybolmuşlardı ki... Vakayie hiç ehemmiyet vermezlerdi. Uzak yakın tarihini değil, hattâ vaktiyle kendilerinin yaptığı şeyleri bile bilmezler, vurdukları kasabaların, yağma ettikleri şehirlerin isimlerini unuturlardı.» Yazarın kendisi de çizdiği görüntüye uygun olarak, köpeği Koton'u, Baytar Mazlum Bey'e bırakarak, «yaptığı şeyleri bile» bilmeyerek Hareket Ordusu'yla İstanbul'a gelir.

İttihat ve Terakki'nin, Osmanlı Ahrar Fırkası'nın görüşlerine bir tepki biçiminde doğan İttihadı Muhammedî Cemiyeti yayın organı Volkan, «Osmanlıcılık», «Batıcılık» akımlarına ver yansın etmektedir o sıralar.[14] İttihat ve Terakki yenilgi içindedir bir bakıma. Bu koşullarda 31 Mart karşıdevrimi gerçekleşir ve Ömer Seyfettin İstanbul'a gelir. Amacı 'hürriyet'i kurtarmaktır. 31 Mart olayının izlenimlerini «İrtica Haberi»[15] öyküsünde işler. Ancak Hareket Ordusu'nun amacını, İkinci Abdülhamit'in tahttan indirilme nedenlerini, 'hürriyet'i kurtarıp kurtaramadıklarını açıklamaz. Sağcı bir tarihçi, İsmail Hâmi Danişmend durumu şöyle özetlemekte: «Müfettiş-i-Umumî Hüseyn Hilmi Paşa'nın Mâbeyn'e çektiği bir telgrafta i'tirâf edildiği gibi, merkezi Selânik'de bulunan üçüncü ordunun Sultan Hamid'e karşı beslediği muhâlefetin en mühim sebebi maaşların bâzan üç ay kadar tedâhülde kalması ve zâbitlerin zamanında terfi edememesidir: Bu iktisadî sebep, Jön-Türk propagandasından daha mühimdir.»[16] Gerçekten de böyle. İttihat ve Terakki'nin bayağı servet düşmanlığından yola çıktığını, esin kaynağının bu tür düşmanlıklar olduğunu söyleyebiliriz... Ömer Seyfettin'in «Teke Tek»de sayıkladığı «Kızılelma'ya gidilecekti,» sözleri de bu duygulanımla çözümlenebilir.

Bayağı servet düşmanlığından kaynaklanan Ömer Seyfettin'in sosyalizmden nefret etmesi de doğal bir sonuç.

Yazar, sosyalizm karşısına bir dünya görüşü olarak Kızılelma düşünü çıkarır. Kimi öykülerinde bunu eni-konu anlatır. İlginç bir örnek «Kızılelma Neresi?»dir.[17] «Zamanın Süleyman'ı» Kızılelma'nın neresi olduğunu bilmemektedir. İskender Paşa askerlerin arasından 'üç turunçlar' benzeri üç kişi «tutar». Zamanın Süleyman'ı onlara sorar Kızılelma'yı... «Padişahımızın bizi götüreceği yer»dir orası ve padişah bilmektedir bir tek. Böylelikle devlet-ulus özdeşliği kurulur; halk, bilinçsiz düşlere kapılmış, padişahın çobanlık edeceği bir sürüdür sanki. 1917 yılında yazılan «Kızılelma Neresi?» de, o dönem Osmanlı ordusunu güçlendirmek ereğini gütmekte... Sarıkamış'ta Enver Paşa 'napolyonculuğu' 60.000 kişinin ölümünü gerçekleştireli iki yıl olmuştur daha...

Gelelim Kızılelma ülküsünün dillendirilişine: «Bu daima taşan, kabaran, coşan bir kuvvetin ne olduğu bilinmeyen bir gayesi idi.» Ömer Seyfettin hep bilinmezlik ardında koşuşmuş, ola ki, çok iyi bilinen gerçekleri söylememek çabasındaymış...

Kanunî düşünür-taşınır, Kızılelma'nın neresi olduğunu çözer: «Hakkın beni göndereceği ver...» Vakit geçirmeden «doğruyu söyleyen bu üç kişiye» para armağan eder keselerle. Doğruluk ödüllendirilmiştir. İnsan ister istemez Enver Paşa'nın ısmarladığı, karşılığını ödemekten kaçınmadığı 'savaş edebiyatı' olayını anımsıyor. Cenap Şahâbettin'in Rıza Tevfik'e bir mektubu: «Dün bendenizle Hâmid ve Nazif beyefendileri Harbiye Nezâreti'ne çağırdılar. Nâzır Paşa'nın selâmı ile birlikte şu ricâsını tebliğ ettiler: 'zâbitan ve asâkiri teşvik ile teşci' edecek âsâr-ı edebiye yetiştiriniz.' Bu sırada zât-ı âlilerinin de dâsitân vâdisinde bir silsile-i nefis yetiştirme-

niz (...) Dâsitânlar hamâsiyâta âlt olacak. Yazılacak âsâra gayet vâsî, ama gâyet vâsî ücretler! vaad buyruluyor.»[18] Bu mektubun noktalama işaretleri bile okuyanı dehşete düşürüyor.

Şimdi bir ikilemle karşı karşıyayız: Ömer Seyfettin'in öykülerinde politik bakış, bir gerekliliğin sonucu mu; yoksa, dönemin yöneticilerinden edinilmiş çıkarların ödentisi mi? Ömer Seyfettin yalın dil özlemiyle, öyküye gerekli ağırlığı tanıyan ilk yazarımız oluşuyla ilginç, üzerinde durulmaya değer birisi. Ama yaşantısının alabildiğine bulanık yanları bütün kuşkulara açık.

Osmanlı İmparatorluğu tarihten silinirken halkın korkunç çaresizliği karşısında Ömer Seyfettin'in —daha başka bir söyleyişle İttihat ve Terakki'nin— tek önerisi vardır: Devlet'e boyun eğmek, devlet'in devamını sağlamak. «Ferman»[19] öyküsünde, «Topuz»da[20], «Pembe İncili Kaftan»da[21] yazarın çabası sürüp gider. «Ferman» devlet uğruna ölümü, «Topuz» devlet'in bütünlüğünü ve parçalanmazlığını, «Pembe İncili Kaftan» devlet-birey ilişkisinde birincisinin yüceliğini savunur. «Eski Kahramanlar» dizisiyle Ömer Seyfettin faşist anlayışın doruğuna erişir. Alabildiğine antihümanisttir. Daha korkuncu, devlet kavramıyla toplum kavramını birbirine karıştırmakta, bu karışıklık aracılığıyla günümüzün akur-yazarlarını da ardısıra sürükleyebilmektedir!

Sözgelimi «Pembe İncili Kaftan» öyküsünde bireyin devlet için malını-mülkünü vermekten kaçınmaması, yanlışlıkla, bu malın-mülkün toplum adına üleştirildiği biçimde değerlendirilir. Aynı şekilde «Ferman»ın kişisel devlet uğruna ölürken, toplum için gerektiğinde bireylerin gözden çıkartılabileceği sanısını uyandırır.

Çağının toplumsal sorunlarına alabildiğine yabancı oluşuna rağmen, seçtiği konularda ve bunları işleyişinde öne çıkan «siyasî» çaba, ancak görünüşte çelişiktir. Çünkü Ömer Seyfettin, kökeni ve ideolojisi gereği öncelikle amaç olan devleti, onun «beka»sını düşünür. Ve o dönemde çöken Osmanlı devletine moral destekler bulma çabası günceldir. Toplumu ancak «bu devlet»in varlığında —belki— düşünebilir.

Yazarın savunduğu 'devlet' nasıl bir sistemle işlemektedir, 'devlet'in özellikleri ve nitelikleri nelerdir? Bunu yanıtladığımızda faşist anlayışın kanıtlanmasını da sağlayabiliriz. Ömer Seyfettin tarih içindeki bir devlet'i savunuyor her şeyden önce. Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme politikasını bir kerteye kadar benimsiyor, ama yine de «Osmanlıcılık» akımına karşı. Çünkü «Osmanlıcılık» yeni toprak ele geçirme önerisini ileri sürmüyor, eldeki toprağı koruma çabasını güdüyor. Ömer Seyfettin ise bütün dünyayı 'Türkleştirme', daha doğrusu 'ele geçirme' ülküsüne kapılmış. Dolayısıyla 'devlet' emperyalist amaçlara iyice yönelik olmalı. «Pembe İncili Kaftan»da 'devlet'i 'erkek adam' nitelikli bir birey çıkmazdan kurtarıyor, «Topuz»da yine bireyin işlevini görüyoruz. Önemli olan 'devlet' kurumunu koruyabilecek nitelikte bireyler yetiştirmektir. «Başını Vermeyen Şehit»[22] bu soy bireylerin genel örneği bir bakıma... Devrimden yana değil Ömer Seyfettin, evrimi de değerlendirmiyor. Gerçek anlamıyla herhangi bir sistemli düşünceyi geliştiremediğini, savunamadığını görüyoruz. Bu açıdan Ziya Gökalp'ın düşünceleriyle yetindiğini, çevrenin sözleriyle öyküler yazdığını söyleyebiliriz.

Yalnız kan dökmek, düşman kanı dökmek, yağmalamak, 'Türkleştirmek', askerî yönetimden vazgeçmemek birer ilke Ömer Seyfettin'de. Zorbalığın savunucusu da diyebiliriz onun için.

Tanpınar, Ziya Gökalp'in Türkiye için önemliliğini şöyle açıklıyor: «Ziya Gökalp'in fikirlerini sadece mübhem ve 20. asır için imkânsız Osmanlıcılık idealini karşılıyor sanmamalıdır. Büyük Durkheim mektebi gibi o da bir tarafıyle marxisme'e cevap veriyordu.»[23] Tanpınar'ın oldukça tutarlı bir görüşü bu. Ömer Seyfettin'deki sosyalizm düşmanlığını da açıklıyor. Hattâ yazarın bugüne dek niçin ve neden önemsendiğini de anlayabiliriz bu sözlerden. Ziya Gökalp'in çizdiği yoldan çıkmamaya çalışmış Ömer Seyfettin...

«Bomba»[24] öyküsünde «mandolinle heyecanlı sosyalist marşını çalan genç Boris'i» Ömer Seyfettin'in hiç, ama hiç anlayamamış olduğunu görüyoruz. «Bomba», bizde, sosyalizm dendiğinde 'dinsiz, imansız' haykırışlarının özgün örneklerinden, bir başlangıç noktası belki.

Ayrıca Ömer Seyfettin'in 'ulusçuluk'tan da pek bir şey anlayamamış olduğunu, «Beyaz Lâle»[25] öyküsüyle tanıtlayabiliriz. Ülkücü Bulgar subayı, ulusunu savunduğundan yerden yere vuruluyor, sadist-sapık eğilimleriyle çiziliyor. Aynı komitacıların «milliyet»i Türk oldu mu, bütün bu özellikler siliniyor ortadan; tersine, erdemlerle donanıyor Türk komitacı. 'Ulusculuk' belki de salt Türk 'ırkına' özgü bir şey Ömer Seyfettin'de.

İşte 'devlet' öbür uluslara yalnızca köle olma hakkını tanıyan, gerektiğinde 'gâvur' kafasına 'topuz' indiren, 'kasaba yağmalayan', insanî zaaflar karşısında sertlik gösterebilen bir kurumdur. Böyle bir devlete karşı çıkmak, alçaklıkların en büyüğüdür Ömer Seyfettin'e göre.

«And»[26], «Kaşağı»[27] gibi içten, insancıl özellikler taşıyan, güzel diyebileceğimiz öykülerinde bile işin içine 'ırk', 'kan' gibi bulanık kavramlar girer. Özverili bir davranışın anlatıldığı «Ant»ta simgesel bir yorumlama çabası karşımıza çıkar: «Ve kavmiyetimizden, hadsî (intuitif) Türklükten uzaklaştıkça, daha müteaffin derinliklere yuvarlandığımız karanlık uçurumun bu ahlâksızlık ve bozukluk, vefasızlık ve hodgâmlık, âdilik ve misyonluk cehenneminin dibinde meyus ve şartlanmış, kıvranırken, saf ve nurdan mazi, kaybolmuş bir cennetin hakikatten uzak bir serabı hâlinde karşımda açılır.» Böylelikle yazar, politikanın en çağdışını öykülerine yerleştirdiğinden, ilginç sayabileceğimiz açılımlarını da yıkıp geçer.

⁂

Ömer Seyfettin, 1911 yılında, *Genç Kalemler* dergisinde uzun öyküsü «Primo Türk Çocuğu»nu yayımlar; ürün 1914'te, *Türk Sözü* dergisinde sürdürülür.

«Primo Türk Çocuğu»[28] Ömer Seyfettin'i en iyi açıklayan öykü bence.

Kenan'la Grazia'nın çocuğu Primo, kozmopolit bir ortamda yetişir. Ne Türk'tür, ne İtalyan. Anadili olarak Fransızca'yı bilmektedir. Zamanla Türklük bilinci doğar Kenan'da. Grazia ile çatışır düşünceleri. Bu arada Genç Türkler'in çabaları da konunun içine karışır. Grazia Türk boyunduruğuna girmekten ürker, ne yapacağını bilemez. İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açar. Trablus elden gitmektedir. Kenan'la Grazia'nın çatışması büyür...

Kenan'ın karısına son önerisi: «Buradan gider ve İtalya'da kalırsan, bil ki artık aramızda hiç bir münasebet yoktur. Benimle yaşamak, evimizi bozmamak istersen tamamiyle Türk olacaksın! Babanı, memleketini, âdetlerini, dostlarını unutacaksın! İsmin değişecek! Çarşaf giyecek, Türkçe öğrenecek, bir harf İtalyanca söylemeyeceksin...»

Annesiyle babasının konuşmalarını dinlemektedir Primo. Asla İtalyan olmayacaktır. «Madem ki babası Türk'tü! O da Türk'tü...»

Ömer Seyfettin, Primo'nun karar verişini olağanüstü kıpırdanışlarla tanımlar: «Geri çekildi. Eliyle alnını tuttu. Annesi Türk olmağa tenezzül etmez de o İtalyan olmağa sanki tenezzül mü ederdi? Jimnastikhanede idman yapıyormuş gibi göğsünü ileri fırlattı. Ellerini kalçalarına koydu. Kafasını salladı. Kaşlarını çattı. Dudaklarını uzattı. Kollarında meçhul ve mukavemet olunmaz bir kuvvetin taşmak istediğini, kalbinin içine sığmadığını duyuyordu. Sert adımlarla salon kapısının önünde gezinmeğe başladı.»

Grazia kaçacaktır. Primo haykırır: «Ben... Turko çocuk... Ben, yok İtalyano... Ben burda... Ben çocuk Türk...» Neye uğradığını şaşıran kadın yurduna geri döner. Kenan «varlığını idrak, İlân eden küçük mabudunu tekrar tekrar» öper. «Primo evde yalnız kalmıştı. Bu yalnızlık hoşuna gidiyordu. Zaten o ecnebî kadının, o düşmanın aralarında ne lüzumu vardı?»

İnsan bunları okuyunca, diyecek hiç bir şey bulamıyor artık. Böylesine ilkel, böylesine bayağı bir öykücülük tavrına kolay kolay rastlayamayız herhalde. Ders kitaplarına geçen, edebiyat tarihçilerimizin «kısa ömrüne ülkücülüğünün birçok başarılarını sığdırır. Bir halk çocuğu oluşu, İstanbul dışı yetişmesi, halk okullarında koşullanışı ve sınır boylarında görevlenişi gibi durumlardan yararlanarak, zamanının en gerekli sorununa adanır»[29] gibisinden yakıştırmalarla süsleyip püsledikleri Ömer Seyfettin, gerçekte, bilisizliğin, faşist tutkuların, sorunlardan habersizliğin tipik simgesidir.

Halkların birbirleriyle olan ilintilerinde asıl düşmanlığın bireylere değil, sistemlere yönelik olması gerektiğini asla anlayamamıştır Ömer Seyfettin. Budalaca görüşlerini —örnekse Primo'nun anasına 'ecnebi' olması nedeniyle 'düşman' diyebilmesi— 'millî ahlâk' biçiminde sunmasına sağduyulu herkesin, dünya görüşü ne olursa olsun karşı çıkması beklenir. Kaldı ki o dönemde, Ömer Seyfettin'den çok daha ileri şeyler yazmış nice ad var.

«Primo Türk Çocuğu»na dönelim... Primo'nun bilinçlendiği bir sahne:

«(...) Duvarlarda ığrı ve altın kakmalı kılıçlar, kamalar, piştovlar asılı idi. Hattâ bir gün babası bu kılıçlardan birini indirmiş, kınından çıkararak ona birtakım siyah lekeler göstermiş:

— Bunlar ne? Biliyor musun? diye sormuştu.

O ne olduğunu anlamayarak:

— Çok kirlenmiş, temizletelim... cevabını vermişti.

Hâlâ duyuyor gibi oluyordu; o vakit babası gülümsemiş ve büyük eliyle minimini sırtını okşayarak:

— Hayır oğlum, demişti, bunlar kir değil... Bunlar düşman kanı... Bu kılıç bize dedelerimizden kaldı. Babam da, ben de onunla harbe gittik. Bu kılıç yedi muharebe gördü. Üzerindeki düşman kanı en büyük kıymetidir, temizlenmez...

Sonra bir gün yalnızken, hizmetçiye diğer kamaları ve irili ufaklı kılıçları indirtmiş, kınlarından çıkararak bakmıştı. Hepsi hepsi kanlıydı ve bu kanlar düşman kanıydı...»

İyice bilinçlenen Primo düşünür: «Niçin ağlayacaktı? Kadınlar, zayıflar, kuvvetsizler, âdiler, alçaklar ağlardı. O ağlamayacak, fakat ağlatacaktı.»

Ömer Seyfettin'in kadınları, zayıfları, kuvvetsizleri âdiler ve alçaklarla bir tutmasını herhalde «halk okullarında koşullanışı»yla açıklayamayız. Ezilen, sömürülen insan topluluğuna yanaşamamış birinin hasta, aşağılık görüşleri bütün bunlar.

Tabii Ömer Seyfettin'i yaşadığı dönemin isterleriyle açıkladıklarını sanan birileri görüşlerime karşı çıkabilir. Ancak tarihî çerçevede onca yıkımı, onca batkıyı görmezden gelen ve sürekli kendi ülkülerini —ülkü mü demeli bunlara?— savunan bir öykücü Ömer Seyfettin.

Yazarın ele aldığı konuları, sorunları öbekleyelim:

I. Öykücülüğünün başlangıç dönemlerinde, daha bireysel bir tutumu var Ömer Seyfettin'in. Kadın-erkek ilişkilerini, aile kurumundaki aksaklıkları, cinsel sorunları kurcalıyor.

II. Yine başlangıç döneminde politik öğeler taşıyan tektük öykülere rastlıyoruz. «İrtica Haberi» gibi öyküler bunlar. Yazar gözlemlerinden, yaşantıya dayanan izlenimlerden yola çıkıyor, kesin biçimde Türk ırkını savunmaya girişmiyor.

III. «Primo Türk Çocuğu»yla «Türkçülük» akımının politikasını, dünya görüşünü odaklama-

ya çalışıyor. «Bomba», «Beyaz Lâle» hep bu anlayış çerçevesinde düşünülmüş, kurulmuş öyküler. Ömer Seyfettin'de bilinçsiz olarak gelişen faşizm tutkusunun ipuçlarını bu soy ürünlerinde buluyoruz.

IV. 1917'den başlayarak 'savaş edebiyatı' kampanyasına katılıyor, «Eski Kahramanlar» dizisini hazırlıyor. Artık gözleme, izlenime yer vermiyor öykülerinde. Genellikle tarihten yararlanarak İttihat ve Terakki'nin isteklerini yerine getiriyor. Savaşların yıkımına karşılık, sözümona umutlu bir dünyayı çağrıştırıyor. Kaba bir gülmeceden kaynaklanan öykülerini de bu dönemde yazıyor.

V. İttihat ve Terakki'nin siyasal sahneden çekiliş günlerinde, Ömer Seyfettin, birdenbire boş inançlar sorununa el atıyor, bu konuyla ilintili birçok öykü yazıyor.

VI. 1919 yılında roman taslağı «Efruz Bey» dizisi yayımlanıyor. «Efruz Bey» dizisi «Batıcılık» akımının yetiştirdiği insanı alaya almak, yermek amacını güdüyor. Ama olaylar ve sorunlar karşısında bilimsel değer taşıyan bir dünya görüşüne yaklaşamamış Ömer Seyfettin'in yüzeyde eleştirilerliyle karşılaşıyoruz yine

Ömer Seyfettin öykücülüğünün en genel çizgileri işte bu... Daha geniş, daha yoğun araştırılarda yazarı koşullayan başka olgular da göz önünde tutulabilir. Sözgelimi, hayatının son günlerinde halk masallarıyla ilgilendiğini, arkadaşı Ali Cânip'in annesinden masal dinlediğini biliyoruz. Bu masalları «Eski Kahramanlar» gibi bir potada mı eritecekti, yoksa halkların ortak duyarlılığına mı yönelmek istiyordu? İkinci olasılık, yazarın genel gelişimi düşünülürse, çok uzak...

Çağının, döneminin, toplumun sorunlarına yaklaşamamış bir yazarı hoşgörüyle kabullenmek olanaksız. Öte yandan Ömer Seyfettin'i hazırlayan toplumsal ortam, yarattığı yazar ölçüsünde bulanık, karanlık.[30]

Ömer Seyfettin «Türkçülük» akımına bağlı kalmakla birlikte, kimi öykülerinde dinsel öğeleri silâh biçiminde kullanmış, dinsel eğitimin kurtarıcılığından söz etmiş. Şunu da söylemek gerekiyor: Ömer Seyfettin'de din, gizemci kimliğinden soyutlanır, emperyalist özlemlere yönelir. «İslâmcı» Mehmet Âkif'in yapıtlarında çok daha insancıl, duygun, haksızlığa karşı koyan bir etmendir din.

İkinci Abdülhamit'in baskıcı yönetiminden sonra, kaba gücü her şeyden üstün tutan, kan dökücü, sertlik yanlısı, düşünce özgürlüğünü yok edici bir öykünün gelişmesi ilginç. İttihat ve Terakki, İkinci Abdülhamit yönetimini tepkilememiş, onu aşan bir kaba gücün belirleyicisi olmuş... Ömer Seyfettin'i var eden, ayakta tutan da bu. Yani yönetici kadronun isterlerini yanıtlamış Ömer Seyfettin öykücülüğü.

Yazardaki tutarsızlıkları, kavrayışsızlığı, bilgisizliği düşünce özgürlüğünü yok edicilikle açıklayabiliriz. Ömer Seyfettin geleneğinde öğrenmemek, bilisizliği savunmak, parçalı bohça kılığında ideoloji kurmak çabaları yatıyor. Tarihin akışı ve çağdaş sanat Ömer Seyfettin geleneğini iyice akıldışı bırakmış. Yazarın öykülerinin günümüz için değer taşımadığına inanıyorum. Faşizm özentisini sergilemeleri bir yana... ■

[1] Ömer Seyfettin, **Ameli Siyaset**, Göktuğ Yayınları; s. 54. Tahir Alangu, **Ömer Seyfettin / Bir Ülkücünün Romanı** (May Yayınları) adlı yapıtında Ömer Seyfettin'in **Halka Doğru** dergisiyle hiç bir ilinti kurmamış olduğunu ileri sürmekte (s. 272) ve tersini belirten İsmail Hikmet Ertaylan'ın yanıldığını açıklamaktadır. Ancak aynı kitapta (s. 262) Alangu'nun şu sözlerine rastlıyoruz: «Ömer Seyfettin, yazılarını yayınlamak için **Tanin** gazetesini gözüne kestirmişti Ama Ali Cânip aracılığı ile gönderdiği hikâyelerinden ilki olan 'Piç'in yayınlanacağı o sıralarda İttihat ve Terakki Partisi'nin halkçılık ülküsü güden kanadının düşüncelerini yaymak için çıkarılan, Türk Yurdu müessesesine bağlı **Halka Doğru** dergisinin 1 Ağustos 1329 (1913) tarihli sayısında ilân edilmişti.» Bir edebiyat tarihçisinin bu tür çelişkilerini nasıl açıklamak gerekir, kestiremiyorum... Ayrıca Alangu, Ömer Seyfettin konusunda belirsiz, üstü örtük bir dolu şey söylüyor. Bütün bunlarda Ömer Seyfettin - Ziya Gökalp geleneğinin hâlâ sürdüğünü görmekteyiz. Sağ cephe araştırıcıları ise Tarhan takma adının Ömer Seyfettin'e ilişkin olduğu konusunda kesin kanıtlar ileri sürmektedirler. Kendi sitemi içinde titiz bir araştırıcı olan Fevziye Abdullah Tansel, yazarın şiirlerini derleyerek, **Necati Lûgal Armağanı**'nda yayımlamıştır.

[2] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 8**, Bilgi Yayınevi; s. 116.

[3] Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 1908,** İş Bankası Yayınları; s. 34. Şerif Mardin'in bu görüşüne katılmamak elde değil. Şemsettin Sami, yapıtları dolayısıyla, döneminde dil sorununu ortaya çıkarmış; Necip Asım, Veled Çelebi, Emrullah Efendi gibi adlar Türk diline eğilirlerken «Türkçülük» akımını ekinsel açıdan başlatmışlar. Ömer Seyfettin'in «Yeni Lisân»da söylediklerini, önerdiklerini Alangu da köklü bir geçmişe bağlamakta yapıtında (s. 194-201).

[4] Bu yüzden de Ömer Seyfettin'in öykülerinde okuru alabildiğine tedirgin eden bir psikoloji eksikliği göze çarpar. Yazarın tutumu, günümüze dek yansımıştır. Psikolojik boyuttan kaçmak değildir bu. Doğrudan doğruya, hayatı algılayışta, kaba, eksik kalmakla ilintili bir durumdur. 1922 yılında **Kiralık Konak**'ı yayımlayan Yakup Kadri, bence, edebiyatımızda ilk kez toplumsal ortamın belirlediği psikolojik boyutları da duyumsar ve yansıtır. Yakup Kadri'nin edebiyatçılığını izlersek, Ömer Seyfettin ve benzeri kişiler istedikleri ölçüde Halit Ziya'yı horlamış olsunlar, asıl kökü **Mai ve Siyah**'ta buluruz... Kuşkusuz bu söylediklerim konumuzun dışına çıkıyor. Ama Ömer Seyfettin geleneğinin çok başka biçimde sürdüğünü görüyoruz. Günümüz öykücülüğünde solcu geçinen yazarların şematik, **kuru, boyutsuz, ilkel** ürünlerine tanık oluyoruz. Bir olayı, bir sorunu anlatışta özü derinlemesine kavrayamamaktan oluşan sayısız çarpıklığa rastlıyoruz.

[5] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 4,** Bilgi Yayınevi, s. 96-109.

[6] Tahir Alangu, **Ömer Seyfettin/Bir Ülkücünün Romanı,** May Yayınları; s. 377-409.

[7] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 4,** Bilgi Yayınevi; s. 110-125.

[8] Alangu'dan öğrendiğimize göre «Onu eleştirenlerden bazıları, 'Yeni Lisân' hareketine karşı çıkan ve **'Servet-i Fünûn'** geleneğine bağlı olanlar, bazıları da, bu dergiyi ve edebiyat hareketini yürütenlerin İttihat ve Terakki ile olan ilişkilerinden **hoşlanmayanlar,** bir bölümü de Cenap Şahâbettin'in mektubunda belirttiği 'büyük paralar' söylentilerinden iyice ateşlenen kimseler»miş. Ömer Seyfettin'in Enver Paşa aracılığıyla partiden bir çıkar sağlayıp sağlamadığını açıklamıyor **Alangu.** Yalnızca kimi yazarlarımızın çıkar sağlamış olduğunu belirtiyor. «Bir Ülkücünün Romanı» dedikten sonra, durumu açıklamasını **beklemek** zaten yersiz...

[9] Namık Kemal'in de tarihî yapıtlarında benzer bir amaç güdülmüştür.

[10] Kenan **Akyüz, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,** Fakülte Yayını, s. 161. Tabiî Akyüz, Ziya Gökalp'teki düşünsel başkalaşımı, Kemalist bilinçlenmeye bağlıyor.

[11] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 7,** Bilgi Yayınevi; s. 76-77.

[12] Bu yargılarımın tersi, edebiyat tarihlerimiz için tek geçerliliktir. Yazarın ürünlerinden örnekleme geçince, edebiyat tarihçilerimizin genel yargısına da değineceğim.

[13] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 2,** Bilgi Yayınevi; s. 112-121.

[14] Feroz Ahmad, (Çev. Nuran Ülken), **İttihat ve Terakki,** Sander Yayınları; s. 69-70.

[15] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 3,** Bilgi Yayınevi, s. 111-123.

[16] **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,** Türkiye Yayınevi; s. 359, (dördüncü cilt).

[17] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 2,** Bilgi Yayınevi; s. 92-101.

[18] Tahir Alangu, **Ömer Seyfettin/Bir Ülkücünün Romanı,** May Yayınları; s. 346.

[19] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 2,** Bilgi Yayınevi; s. 9-24.

[20] **a.g.e.;** s. 122-130.

[21] **a.g.e.;** s. 63-77.

[22] **a.g.e.;** s. 78-91.

[23] Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler,** Devlet Kitapları; s. 109.

[24] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 3,** Bilgi Yayınevi; s. 124-147.

[25] **a.g.e.;** s. 144-188.

[26] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 8,** Bilgi Yayınevi; s. 31-43.

[27] **a.g.e.;** s. 23-30.

[28] Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri 3,** Bilgi Yayınevi; s. 7 74.

[29] Rauf Mutluay, **100 Soruda Türk Edebiyatı,** Gerçek Yayınevi; s. 142. Rauf Mutluay'ın sözlerini, genel yargıların bir özeti olduğu için seçtim.

[30] Ömer Seyfettin dünyaya bakışta çağının, döneminin bir sözcüsü belki; ama toplumunun sözcüsü olmadığı, olamayacağı gibi, çağını ve dönemini de kavrayamamış. Hattâ tarihî öykülerinde, geçmişini de kavrayamamış, değerlendirememiş. Tam anlamıyla bir bilgisizlik örneği. Kimi öykülerinde açıktan açığa bilime karşı çıktığını da görüyoruz. Bu tutarsızlığa karşılık, zaman zaman da 'Türklük' için çalışması gereken bilim adamları özleniyor. Bilim, üretimin ve tekniğin zorlayıcı geliştiriminden soyutlanıyor; fantazi temellere dayandırılıyor. Bilime ilişkin bu yılgı, Ömer Seyfettin'i akıldan, sağduyudan koparmış; inanılmaz gariplikte bir şeyler anlatmaya sürüklemiştir. Örnekse uzayıp giden Trablus olayı için Primo'nun duyumsayışları: «Bonmarşeden aldığı bir talim tabancası ile hep nişan atmağa çalışırdı. İtalya kralının resmini hedef yapmıştı. Her gün bu Türk düşmanının bazı başına, bazı göğsüne bir iki atım yerleştirirdi.»

Şiirler

OFFFF ile OHHHH

Offff! bu fırtına bu! bu bulutlar!..
Ohhhh! bu fırtına bu! bu bulutlar!...

Bana bak, dostum, doğayı seyrederken bile,
Ya OF'u,
Ya OH'u
Seçeceksin!

Ne ahlarsın, ne oflarsın o zaman,
Sıcaklar bastığında...

ARKAMDAN KONUŞMASINLAR DİYE

Her Donkişotun bir yeldeğirmeni vardır,
Benimki de Heybeli'de,
Yarı yarıya yıkık.
Üstünde
Kırmızı üstüne beyaz beyaz harflerle
Kocaman
TÜRKİYE HALK BANKASI
Yazılı...
Vallahi de, billahi de
Beş kuruş almadım o reklâm için!

ŞİİR - ŞAİR - DÜNYA

Şiir bir terlemedir
Güneş-güneş sözlerle
Ve böyle böyle
Şair eriyip gider,
Dünya gibi tıpkı
Döndükçe terleye terleye...

GAYRI-ÂDİL TIP

Hasta olmuş yavrum çamlar,
Elli yıldır

Sanatoryoma gelip giden
sana bana
rahat nefes aldıracağım derken...

Saplanıyor yeşiller arasından
sapır sapır dökülen
sapsarı iğneleri

'le ak artık,
ne kara ciğerlerime... .

TAKSİM MİTİNGİNDEN İZLENİM

Milletçe
Aklanmaya da,
Paklanmaya da
Çivit,
Çivit,
Çivit,
Çivit,
Çivit,
Çivit,
Çivit,
Çivit,
Çivit,
Çivit,

ÇİVİT MAVİSİ!

DOSTUM SAMARİPA'YA MEKTUP

Baksana Samaripa,
Şu gümüşü bacaya!
Ne güzel kesmiş tenekeyi tentenel
Güneş de vurmuş üstüne,
Ve salkım salkım sakalları
Rüzgârda saçaklanan bir duman
Arkadaki Papaz Okulunun
Camlarını culluyor,
Baca değil, buhurdan...
Altkatta da o dumanın ısıttığı suyla
Sakız gibi bir kız yıkanıyor,
Ve Sakız Adası gibi köpükte
Yuvarlanıp gidiyor götleri...

Sevgili dostum,
Öyle göreceğim geldi ki seni,
Burnumda tütüyorsun...
Ha, onu soracaktım,
Sen hiç lohuk yedin mi?
Ben ki tatlı sevmem,
Nefis bişey...

GÜLER YÜZÜMLE

Viran bir Rum evi adada oturduğumuz ev.
Serinliğine serin,
Ferah olmasına ferah ya,
Tam bir hakuran kafesi.
Bu deyimi aslına döndürmek için mi nedir,
Bir çift de kumru gelip
Yuva yapmış çatısına.
Öyle usturubunla yerleşmişler ki
Çürümüş tahtaların arasına,
Dışardan görünmüyorlar hiç.
Yalnız,
El-ayak çekildikten sonra,
—Derinden
Ve civan demlerle demlenircesine—
Başlıyor dem çekmeleri...

Benim de çökmeğe yüz tutmuş
Şu can kafesimde,
Kadim sevgilim Güler'e sevgim
ÜSKÜDARA GİDELİM! diyor halâ,
ÜSKÜDARA GİDELİM!

öncü kitabevi

Marksizm - leninizm'in
ideolojik ve
politik düşmanı :
MAOİZM

Bilim İşçileri
15 lira

ÖNCÜ KİTABEVİ
Babıali Cad. No: 8/
Cağaloğlu — İSTANBUL

ÖMER LAÇİNER

12 Mart Üzerine

Bu yazıda 12 Mart Olayı, öncelikle siyasal sonuçları ön plana alan ve yakın tarihimizi de, bu sonuçlarla ilgili olduğu yer ve ölçüde inceleyen bir yaklaşım tarzı içinde ele alındı.

12 Mart Olayı üzerine kesin bir yargıya varmak ve bu olayı tüm açıklığıyla anlayabilmek için yeterli verilerden büyük ölçüde yoksunuz. Buna ek olarak konunun kapsamı ve tarihi uzantılarına eğilinmesi gereği de zorlaştırıcı bir etken. Daha çok incelemelere gerek var.

Ancak bu konuda sıhhatli bir tartışmanın başlatılması da güncel önemdedir. Bu olayın seyri içinde yaygın bir deney yaşayan Türkiye Sosyalist hareketinin bu deneyi, 12 Mart'ın toplumsal-siyasal analiziyle birlikte değerlendirilmelidir.

Aşağıda sunduğum kişisel yorum, bu yöndeki çalışmalara bir katkı olması amacıyla yapılmıştır.

Ö. L.

> «İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar. Ama bunu sırf kendi keyiflerine göre yapamazlar. Kendileri tarafından seçilen durumlarda değil de, tamamen geçmişten gelen, geçmişin belirlediği koşullar altında yaparlar bunu. Tüm ölü kuşakların geleneği, yaşayanların beynine bir kâbus gibi çöker... Tıpkı yeni bir dil öğrenmeye başlayan birinin, öğrendiklerini her zaman anadiline tercüme ettiği, ama bu yeni dilin ruhuna tamamen vakıf olan birinin ancak eskisini hatırlamadığında ve bu yeni dili kullanacağı sırada kendi dilini unuttuğu taktirde düşüncelerini açıkça anlatabildiği gibi.» (Karl Marx, **18 Brumaire**'in girişi)

1 — TARİHİ BİR OLAY OLARAK 12 MART

12 Mart olayı, Türkiye ekonomisinde sanayinin, ilk kez diğer sektörlere göre en önemli kesim haline geldiği bir toplumsal yapı içinde oluştu. Bu olgu, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde önemli bir aşamadır. Üretici güçlerin aldığı bu yeni ton elbette daha eski bir duruma göre teşekkül etmiş ilişkileri ve kurumsal yapıyı zorlayacaktır. Yine bu olgu, önceki evrenin sınıfsal ittifakları içinde de etkisini duyuracak, özellikle ittifakın bazı üyeleri kendi aleyhlerindeki gidişi önlemekte —umutsuz da olsa— bazı köklü girişimlerde bulunacaktır. 12 Mart'a gelirken egemen ittifakın bozulması ve siyasî iktidar düzeyinde kendini gösteren bunalımın kaynağı buradadır.

Aynı olgu, yani kapitalizimin görece güçlenmesi, ittifakın karşısındaki sınıflar içinde yapısal bazı ayrımların doğuşunu da getirir. İşçi sınıfı gerek sayısal, gerekse toplumsal-siyasal bir potansiyel olarak etkisini duyurmaktadır. Bir sosyalist parti, ve aydın-öğrenci kesimlerinde etkili ve yaygın bir sosyalist yöneliş vardır.

Türkiye kapitaliziminin gelişme olgusuna bağlı olarak oluşan bu yeni siyasi kutuplaşmanın genel karakteri, 12 Mart döneminde gözlemlediğimiz kararlı, değişmeyen uygulamaları yaratacaktır.

Fakat 12 Mart dönemi yalnızca bu **kararlı uygulamalarla** tanımlanamaz. Bu dönemde gelip geçen ve **hepsi de dönemin kendi özel aşamalarını temsil eden iktidarların** tümü aşağıdaki **üç temel politikayı** kesintisiz aynı anlayışla uyguladılar. Bunlar:

1 — Sosyalist hareketin tüm alanlarda ezilmesi; anti-komünizm.

2 — Etnik baskı; Kürt halkı üzerindeki asimilasyona ve teröre ağırlık vermek.

3 — Sanayi burjuvazisine öncelikle imkânlar yaratmak.*

Bazı arkadaşlarımız bunlara bakarak, —hepsi de büyük sermayenin temel politik talepleri olan bu programın uygulanmış olmasını yeterli veriler kabul ederek— 12 Mart'ın bunları daha süratle yerine getirmek için gerekli, otoriter yönetimi kurma girişimi olduğunu söylüyorlar. Veya aynı mantık içinde kalarak bu kararlı politikalardan birine öncelik veren diğerlerini de tali unsur olarak alan açıklamaları öne sürüyorlar.

* Bunlara bir de dinci-İslâmcı kesim ve bunların siyasal örgütlerine yönelen sindirme çabalarını ekleme. liyız. Ancak bu çaba kararlı olmakla birlikte etkili bir kampanya niteliğine pek bürünemedi.

a) 12 Mart'ın özgünlüğü

Bunlara katılmayacağız. Çünkü bizce 12 Mart olayına gerçek tarihî önemini veren, ona özgünlüğünü kazandıran olgular bunlar değildir. Kuşkusuz olay görünür ekonomik toplumsal uygulamalarıyla bu ana politikalar üzerinde cereyan etti. Ama bunlar zaten tüm Cumhuriyet yönetimlerinin ortak politikaları değil midir? Demirel yönetimi özünde bunların hangisini reddediyordu? İtiraz edilecektir ki Demirel ve AP beceriksizdiler, itibarlarını yitirmişlerdi. Fakat bu itiraz olayların karşısında tutunamaz. 12 Mart olayı AP'yi de Demirel'i de, bu beceriksizliğinden ötürü fırlatıp atmadı. Aksine Demirel'in bu dönem içinde son derece kararlı ve tutarlı bir tavır içinde, kendi tezlerini söke söke kabul ettirişini görürüz. Dönem 73 Martının Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda fiilen sona ererken Demirel, haklılığını isbat eden, itibarı zirvede bir adamdır. Tekelci burjuvazinin Demirel'e ve AP'ye karşı tavır aldığı yolundaki yüzeysel yargıyla aynı kefeye konulabilecek her tür yaklaşım, aslında 12 Mart'ı anlamamızı son bir çırpınışla engellemek isteyen, «ömrü dolmuş siyasal akımlar»la aynı görüşü paylaşmak demektir.

Bu «ömrü dolmuş siyasal akımlar»a tekrar döneceğiz. Ondan önce bizce 12 Mart'ın aydınlığa kavuşturulmasında asıl dikkat edilecek olgular olan ve bu olaya tarihî önemini veren ipuçlarını belirtelim. Ekliyelim ki **bunlar aynı zamanda 12 Mart dönemine gelirken ve bu dönem sürerken sosyalist hareketi hatalara sürükleyen tarihî nedenleri, temeli anlamamıza da ışık tutacaktır.**

12 Mart döneminde, başlangıçtaki «inandırıcı, kuvvetli» hükümet iddialarını ve «15 yıl sürecek yönetimler»den bahseden ciddî «devlet adam»larını hatırlayacağız. Fakat adeta bunlarla yine ciddî ciddî alay eden bir gelişme görüyoruz. Cumhuriyet döneminin en istikrarsız hükümetleri bu dönemdedir. Bir kısmı 6 ay bile sürmeyen «kuvvetli ve inandırıcı» iktidarlar, peş peşi sıra sahneden indirildiler. Olgu, hele iddialar gözönüne alınırsa son derece komik gelecektir.

Dikkatli bir analiz, her hükümet kuruluşunda bir şeylerin geride kalıp yerine yeni bir şeyin geldiğini gösterecektir. Temel görevleri aynı olan bu hükümetlerin sık sık değiştirilmesinin altında ne vardır? Ülkede baskı, terör kampanyaları sürer, sanayi kesimi tezgâhlarını sadece biraz daha rahat işletebilmek için tebessümler saçarak istekler bildirirken iktidar katlarında sürüp giden karmaşa nedendir? Darbe tehdidiyle, «bilgilerinize» gibi gayetle otoriter buyruklarla işe başlayıp, giderek yarı emredici yakınmalara gelen, son hesaplaşmada şaşkınlıkla mahcubiyet arasında bocalıyan, anlı şanlı paşalarımızın

bu kadere adım adım razı oluşlarını nasıl açıklayalım? Daha Erim'in ünlü Karaosmanoğlu'nun —ki ta Amerikalardan Dünya bankalarından acil bir kredi gibi gelmişti— ağzını ilk açışta karşısında bulduğu geniş muhalefet, kimlerden oluşuyordu? Ve yine bu 12 Mart «beyin»lerine ve beylerine tekelci sermayenin en üst örgütlerinden kaynaklanan karşı çıkışları neye yoracağız? Bu manzaranın belki en öğretici örneği, 12 Mart'ın ilk döneminin adeta sembolü olan Bay Karaosmanoğlu'na ODTÜ'de bile bir yer verilmeyip hududun ötesinin işaret edilmesiydi.

Bir arkadaşımız, 12 Mart'ın getireceği siyasal manzarayı anlatırken «darbelerin darbeleri kovalayacağını» söyledi. Oysa dönem sona ererken söyleyebileceğimiz söz yalnızca «darbenin kovalandığı»dır.

Oysa bu darbecilerimiz, 12 Mart günü, kendilerinden menkul vukufiyetleri ve yanılmaz papa tavırlarıyla «Cumhuriyetin geleceğini ağır bir tehlike altına» sokmakla itham etmişlerdi parlamento ve hükümeti. Yani demek istiyorlardı ki yasama ve yürütme gibi yönetim erkinin iki temel unsurunu elde tutanların iktidar fonksiyonlarını yerine getiremediklerine karar verdik. Bu iş, bizim elimizde ve bizim sayemizde yapılırsa «tehlike» uzaklaşır. Unutmayalım: Bir de «kardeş kavgası»nı önlemek gereğinden bahsediyorlardı.

Bu eda, bu anlayış, bu siyasal tavır tarihimizde nadir raslanır bir şey değildir. Hep bu anlayışı sürdürmüş güçler ikide bir benzer gerekçelerin arkasında toplumun yönetimine el koyarlar. 12 Mart'da da bunun bir tekrarını gördük. Ama bundan öncekilerde raslamadığımız bir sonla bitti bu olay. Müdahaleci meslek erbabı, iki yılın olayları içinde, süngüsünü, tehdit etmek için yönelttiklerinin yanına ve emrine vermesi gerektiğini öğrendiği bir tarihî dersle kışlasına çekildi. Artık oradan emredildiği zaman çıkacaktır. Tarihi ders, kurumlaşmıştır.

12 Mart'a bir dönüm noktası özelliğini veren şey öncelikle bu sonuçtan ileri gelir.

b) «Devlet» üzerine

Belki bazıları bu sonucun öyle pek önemli tarafını bulamayacaklar. Marksizm zaten, ordunun ve devletin, egemen sınıfın baskı aracı olduğunu söylemiyor mu? Bunun bir kez daha tekrarını anlayamadıklarını söyleyecekler.

İşte bu itiraz, Marksizm'i bir formüller yığını gibi anlayıp kullanmaya kalkanların, doğru formülasyonlar arkasında yanlış işler yaptıklarını bize yeniden hatırlatacaktır.

Bu baylar Marksizm'in canlı gerçeğini hayattan, tarihî bağından kopuk bir doğma gibi kullanıyorlar. En doğru sözleri bağıra çağıra söylerken takındıkları pek keskin tavırlar yanıltıcıdır. Bunların bu canlı, yaratıcı gerçekleri «kullanışları»nda garip bir bağnazlık hemen farkedilir.

Bu vargımızı, üzerinde konuştuğumuz «devlet» konusundaki Marksist tezin **keskin** tahrifinin nasıl yapıldığı örneğinde izleyelim.

Devlet konusunda Marksist tez en özlü ifadeyle şöyledir: «Devlet, egemen sınıfın baskı **aracıdır.**» Görülür ki burada bir araç ve onu kullanan arasındaki ilişkiden bahsedilmektedir. Ayrıca burada sözü edilen «devlet», **değişmez bir yapı olarak değil, değişmez bir fonksiyon olarak** ele alınmaktadır. Yani **baskı** fonksiyonu. Kuşkusuz bu fonksiyon her üretim biçimine özgü devlet yapısı ve araçları ile yerine getirilir. Feodal devlet, burjuva devlet gibi ayrımlar bunun için yapılır.

Öyleyse bir sınıfın, devleti baskı aracı olarak kullanması şu genel tarihî oluşumla mümkün hale gelir: Önce bu sınıfın ekonomik alanın belirleyici sınıfı haline gelmesi, ardından bu konumun nesnel gereği olarak devletin kontrolunu biçimsel ele geçirişi ve sonra ele geçirdiği bu aracı kendi isterlerine göre yeniden düzenlemesi. Bütün bunlar bir tarih içinde tamamlanacaktır. Yani belli bir anda ekonomiyi denetimi altında tutan sınıfın, devleti kontrol imkânı ancak somut bir inceleme ile saptanabilir. Bir örnek vermek gerekirse, Fransız burjuvazisinin devrimden 50 yıl sonra bile devleti henüz isterleri yönünde kullanamadığını söyleyebiliriz. Kuşkusuz burjuvazinin devleti ele geçirme yolunda hayli mesafe katettiği bir gerçektir. Ama hâlâ bu **devleti kendi burjuva devleti haline** getirememiştir ve bazen bu araç kendine de kısmen çevrilebilmektedir. Marx, 18 Brumaire'de, 1848-1851 Fransasındaki bu olguyu olabilecek en yalın sözlerle anlatır.

Marksizm'in devlet tezi bu somut tarihî içeriğinden yoksun bir formül olarak alındığında keskin tahrifçiliğin ölü dogması haline getirilir. Keskin tahrifin uygulaması şöyle bir metafizik sırayla olur.

Önce egemen sınıf belirlenir. Eğer toplum bir geçiş anı yaşıyorsa, yani iktidar düzeyinde de yansıyan bir sınıflararası veya sınıfların belli kesimleri arasında bir mücadele varsa bunlardan birine veya saptanan bir ittifaka egemenlik payesi verilir. Devlet zaten vardır. O halde bu egemenlik verilen sınıf veya ittifakın devlete de egemen olduğu sonucuna varılabilir. (Eğer ortada tartışmasız bir egemen sınıf varsa zaten iş kendiliğinden hallolmuş demektir.) Biz bu geçiş anını özellikle verdik. Çünkü bu tahrifçiliğin en zararlı sonuçları böylesi dönemlerde ortaya çıkar. Bu anın somut olgularının tesbit edilmesinde gerçek bir engel görevini üstlenirler.

Tahrif bununla kalmaz. Sınıf mücadelesini fizik bir çatışma halinde anlar. Sınıf mücadelesinin tarihî-toplumsal içeriği ve fonksiyonu bir kenara atılır. Dikkat edilirse bu keskinliğin aslında sınıf mücadelesinin çok yönlü biçimlerinden ürken, bunu basit, tek bir biçime indirgeyerek ve bu tek biçimin uygulamasındaki makûl güçlüğün arkasına sığınarak gizlenen gerçek bir pasifizm, gerçek bir kendiliğindencilik olduğu anlaşılır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan çıkan sonuç şu oluyor: Ekonomik alana egemen sınıfın siyasal iktidarı ele geçirmesi, yani devleti kendi baskı aracı haline getirmesi bir süreci gerektirir. Bu süreç içinde egemen sınıf, geçmişin egemenleriyle iktidar düzeyinde bir mücadeleyi sürdürür. Her toplumda bu mücadele o ülkenin kendi tarihî özelliklerinin belli bir farklılık kazandırdığı özel biçimlerde sürer.

Türkiye'de iktidar düzeyinde sürdürülen bu mücadelenin, özellikle son 30 yıldır çeşitli aşamalardan geçerek 12 Mart dönemiyle büyük ölçüde sona erdiğini söylüyoruz. 12 Mart'ın, Türkiye kapitalizmi için tarihî bir dönüm noktası oluşu yanında, sosyalist hareketimiz için de bir diğer açıdan dönüm noktası oluşunun nedenlerini de ileride açıklamaya çalışacağız.

Bunun için ilkin buraya kadar yaptığımız açıklamaların vardığı sonucu özetleyelim:

12 Mart döneminde, artık ekonomik-toplumsal hayatımızın temel, belirleyici üretim biçimi haline gelmiş olan kapitalizmin egemen sınıfı tekelci burjuvazi ile (kendi siyasal partileri aracılığıyla) tarihimizde asker-sivil bürokrasi olarak tanımlanan güçler arasındaki iktidar mücadelesi, özgül biçimler alarak sürmüş ve dönem, tekelci burjuvazinin zaferiyle noktalanmıştır. Böylece asker-sivil bürokrasinin

kendine özgü siyasal gerekçelerle yönetimini sürdürebildiği veya yönetime el koyabildiği bir dönem kapanmıştır.

Bu kapanan dönemin «asker-sivil bürokrasi»nin müdahaleleri ile de tanımlanabileceğini dolaylı olarak belirttik. Kuşkusuz yalnızca bu olguyla bir dönem anlatılamaz. Ayrıca Türkiye gibi geri bıraktırılmış tüm ülkelerde ordunun darbe yapması gibi olaylar vukuat-ı adiyeden sayılır. Türkiye'de böylesi bir aleladeliğin, bir özellik olarak belirtilmesinin, bilimsel bir açıklaması gerekir.

2 — «OSMANLI»DAN «MUHTIRA»YA

a) «Osmanlılar»

Öncelikle belirtelim ki Türkiye, bir çok geri bıraktırılmış toplumun aksine yüzyıllarca sürmüş kararlı bir toplum-devlet yapısına sahip bir ülkedir. Bu bakımdan «tarihsiz» diye nitelenen ülkelerden farklı bir yerdedir. İmparatorluk çapına erişmiş, bir dünya gücü olma dönemi yaşamış ve bugüne bu noktadan gelmiştir.

Osmanlı toplumu, merkezî feodalizmin kendine özgü ve fakat en üst biçimini temsil eder. Biz bu aşamanın ayırdedici yanını belirtmek için, **«egemen sınıfın devlet olarak örgütlenmesi»** tanımını kullanıyoruz. **Yani ekonomi üzerinde en büyük pay ve denetim hakkı, bir devlet fonksiyonunu ifa etmekle mümkün olmaktadır.** Devlet görevlileri fonksiyonlarının çapı oranında ekonomi üzerinde de birey olarak hak ve etkı sahibidirler. Sonuç olarak **toplumsal ürünün artık değere tekabül eden kısmına el koyanlar devlettir, onun görevlileridir.** Avrupa feodalizminden ayrı olarak devlet, feodal asillerin ırsî haklarını varsaymaz. Hak devlet fonksiyonuyla belirlenir. Gerçi Osmanlı toplumunda Batı tipi feodalizme benzer gelişmeler ve hatta bunun çekirdek kurumları (Vakıf, Malikâne ve daha sonraları Ayanlık gibi) her zaman olmuşsa da temel karakter aynı kalmıştır.

Bu çok genel ama en özgün yanlarını kapsar biçimde yaptığımız tanımın kılit ögesi «devlet olarak örgütlenmiş egemen sınıf» kavramıdır.

Kimileri özellikle 18. yüzyıldan sonra ülkenin çeşitli yerlerinde etkılerini duyuran merkezi otoriteden kısmen bağımsızlaşmış bazı feodal karakterli topraksahıplerini göstererek bunlara egemenlik payesi verebiliyorlar. Böylece devlet ile gemen sınıf şeması oluşturulmuş oluyor.

Bunlar zorlama gayretlerdir. Bır kere, feodalleşme tipi oluşumlar yoğunlaştığı anda merkezi devlet, ne eder eder bunları ya sindirir ya da yokeder. Bazen de masseder bunları bır devlet postu vererek. Osmanlı tarihi bunun ilginç örnekleriyle doludur.

Bu açıdan bakıldığında zaten devlet görevlileri olan asker-sivil bürokrat kadroların geleneksel Osmanlı toplumunun egemenleri olduğu görülür.

Bu formüle edişin, bu yargımızın Marksizm'in klâsik devlet tezinin **şematik** ve dolayısiyle **yanlış anlaşılmış biçimine** ters düştüğü açıktır.

Ama biz daha önce Marksizm'in devlet teorisini kısmen açıklarken işaret etmiştik ki devlet, sınıflı toplumda belli bir fonksiyonun kurumsal ifadesidir. Yani devlet, sömürü düzeninin sürekliliği için zorunlu baskı fonksiyonunu yerine getirir.

Devlet görevlilerinın ve egemen sınıfın ayrı kişilerden oluşması gibi mutlak bir kural Marksizm'in özüne aykırıdır.

Hem üretimi denetlemek ve bundan aslan payını kendine almak,

hem de bu düzeni ezilen sınıfın başkaldırısına karşı korumak için baskı gücünü bizzat kontrol etmek, bunun dizginlerini bizzat elde tutmak, yani düzeni sürdürmek için gerekli baskı gücüne, asli unsur olarak bizzat katılmak sömürünün «iktisat dışı zor» mekanizmalarıyla yürütüldüğü tarıma dayalı toplum biçimlerinde en doğal olgudur.

«İktisat dışı zor» kavramı, Marksizm'in tarıma dayalı toplum biçimlerinin anahtarı olarak belirttiği kavramdır.. Bu kavramı, bize açtığı aydınlık ufku özümlemeden feodal topluma, tarıma dayalı toplumlara bakmak, eksik ve yetersiz bir çaba olur.

Sanırız bu açıklamalar Osmanlı toplumunda sarığı ve poturuyla minderinde bağdaş kurup, topraklarının akarını keselere dolduran toprak ağalarıyla, bunların kılıçlı kalkanlı hizmetkârı devlet görevlilerini tek tek arayan anlayışın sakatlığına yeter cevap olur. Bunların, böyle bir manzarayı bulamayıp bunun abartılmış kırıntılarına dayalı buyruk tarzında tezlerinin de ciddiyeti açığa çıkar.*

Toparlarsak; Osmanlı toplumunda egemen sınıf fonksiyonu devlet fonksiyonuyla içiçedir, ve bu çifte fonksiyon, sonradan sivil-asker bürokratlar olarak tanımlanan kesimlerce yerine getirilir.

Öyleyse Osmanlı toplumunda temel üretim olan tarımsal üretimde yaratılan artık değere —iktisat dışı zor mekanizmasıyla— el koyarak başlıca sömürücü kesim olan devlet görevlileri, aynı zamanda baskı gücünü bizzat oluşturarak ekonomik-siyasal ıktidarı elde tutmaktadırlar.

Türkiye toprakları üzerinde tarımsal üretim temel olduğu ve bu alandaki artık değere iktisat dışı zor mekanizmasıyla devlet elkoyduğu sürece, ayrıca toplumsal üretimin yapısında devrimci denilebilecek değişimler olmadıkça iktidarın bu yapısı da aynı kalacaktır.

Nitekim 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı Anadolusunda ve Cumhuriyet Türkiyesinde ekonomik-siyasî yapı ana özellikleriyle büyük kaymalar göstermez. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında, sırmalı zabitlerin; manevra kemerli subaylar ve fesli efendilerin şemsiperli serpuş giymiş memur beyler olarak kılık değiştirdiklerini, ama eskiden devraldıkları anlayış ve «vazife»lerini pek de değiştirmediklerini görürüz.

Ama bu dönemle birlikte (bizim konumuzun özellığı açısından anlatamayıp geçtiğimiz) 200 yıl süren çalkantılı arayışlar, deneylerle dolu bir tarihin dersleri sonucu asker-sivil bürokrasi, «devleti kurtarma»yla kastettikleri kendi varlığını, egemen fonksiyonunu devam ettirmenin ekonomik yapıda bazı değişimlerle mumkün olacağını kabul etmeye başlar.

(Bundan sonraki bölümlerde, üretimin, ekonomik yapının içinde meydana gelen değişimleri değil, bu değişimlerin yapısında olan ideolojik, politik oluşumlara ağırlık veren bir açıklama tarzı sürdürülecektir. Yazının amacının daha çok siyasal açıklık getirmeye yönelik olması, buna nedendir.

Ayrıca belirteyim ki yazıda, 1919-50 dönemine ilişkin çözümlemelerde, T. Timur'un **Türk Devrimi ve Sonrası 1919-46** adlı eserinde vardığı sonuçların birçoğuyla paralel sonuçlar vardır. Yazarın gerçekten ilgiye değer çalışmasına 1919-50 döneminin anlatıldığı yerlerde sürekli atıf yapılması gerekiyordu. Ben, yazının sürekliliği açısından eserin tümüne atıfta bulunmayı seçtim. Yalnızca okur için derinliğine bilinmesinde yarar gördüğüm bazı ilginç sonuçların eserdeki yerlerini belirtmek isterim. 1920'lerdeki iktidarın niteliği üzerine s. 42, 82; ideolojisi üzerine s. 132, 151; ekonomik politikası üzerine s. 141, 158, 159; sosyal politikası üzerine s. 180, 183, 186, 231, 246; o dönemdeki burjuva muhalefeti için s. 208, 209.)

* Bütün bu açıklamalar, aynı zamanda sergilenen tezin aynı planda karşıtını oluşturan bir diğer tezin de yanlışlığını gösterir. Bu tez «Osmanlı kerim devlet» tezidir. Bir diğer belirgin varyasyonunu sağcı tarihçilerde gördüğümüz bu teze göre Osmanlı toplumu sınıfsızdır. «Ne ezilen, ne ezen» vardır. Ve devlet, şefkatli kanatlarını «imtiyazsız, sınıf sız» toplumun üzerine germiş, habire «adalet dağıtmakta»dır.
Bu tez, Osmanlı toplumunun yüzyıllar süren tarihiyle, devlet fermanlarının ağdalı sözlerini sallayarak alay etmektedir. Emsali görülmemiş bu «şefkat kanatlı» anka kuşunu bırakalım hayal etsinler. Biz bu ankanın ne biçim bir kuzgun olduğunu burjuva tarih bilimin bile tesbit ettiğini söyleyelim.

b) Osmanlının Kemalist dönemi

Devletin himayesinde kapitalizmin geliştirilmesi dönemine gireriz.

Emperyalist dünyanın belirlediği kısıtlı koşullar içinde ve bir ölçüde ekonomik olmaktan çok siyasal zorlamalar ve itmelerle sun'i olarak geliştirilmeye çalışılan kapitalizmin —bürokrasinin anlayışıyla sanayileşmenin—* toplumsal-siyasal etkisi 1950'lere dek fazlasıyla duyulmaz. Özellikle II. Dünya Savaşı içinde spekülatif faaliyetlerle parasal açıdan hayli palazlanan tüccarlar ve büyük mülk sahipleri, devletin her şeye rağmen tayin edici ve bir ölçüde kısıtlayıcı, hâkimane uygulamalarının belirleyici çemberini aşmak noktasına gelmişlerdir.

1946'da ilk, 1950'de ikinci ve şaşırtıcı sonla biten hamleler, çekirdeğinde büyük mülk sahipleri ve ticaret burjuvazisinin yer aldığı bir toplumsal huruç oldu. DP'nin «dur» diyen el şeklindeki parolası, bütün bir tarih içinde egemen devletin susta durdurduğu bir halkın derin, köklü muhalefetini, kendi yoluna seferber eden büyük mülk ve para sahiplerinin saatinin geldiğini gösteriyordu.

Burada duralım. Çünkü Türkiye tarihinde ilk defa iktidarın «sınıf yapısı» değişmiştir. Bürokratlar yerlerinde, subaylar karargâhlardadır. Ama M. Savunma Bakanlığı ve diğer bakanlıkların en yüksek makamına —kökeni bürokrat da olsa— gelip yerleşenlere yadırgama ve şaşkınlıkla bakarlar ve son sözün bu makamdan çıkması şeklindeki alelade kuralı cansıkıntısıyla garipserler. Değişmez Milli Şef de artık Çankaya'nın yamacında oturmaktadır.

Bu sonuç nasıl oluştu?

Daha önce geleneksel iktidarın devamı için 3 temel koşulun varlığına işaret etmiştik. Bunlar:

1) Tarımsal üretimin temel olması,

2) Bu üretimdeki artık değere devletin el koyması (Bu ekonomik olduğu kadar, alanın denetim altına alınması için siyasal önemdedir de).

3) Toplumsal üretimin yapısında devrimci denilebilecek değişimler olmaması... idi.

İncelersek ilk koşulun hemen hemen aynı kaldığını görürüz. İkinci koşulun ise tamamen değiştiğini söyleyelim. Çünkü Cumhuriyet hükümetlerinde alınan bir kararla köylunun devlete verdiği **aşar tümüyle kaldırıldı.** Hükümetler 8 yıl süren savaşlarda harabolan toprakların ve yoksullaşan köylülerin durumlarını bir parça düzeltmelerini sağlamak istemişti. Ve buna da mecburdu.

Cumhuriyet hükümeti köylülerin durumlarını düzeltmek yanında; Hilâfet ve Saltanat'ın kaldırılmasıyla doğan huzursuzlukların, köylülerin dinî ideolojileri üzerine yapacağı olumsuz ve tehlikeli etkileri hesaba katarak, siyasal gerekçesi de bu olan kararı almışlardı. O dönemin şartları içinde mantıkî bir karardı bu. Nitekim bu uygulama köylüyü memnun eder. İstenen siyasal sonuç ta sağlanır. 1930'lara kadar bu politikaya sadık kalınır. Bu süre içinde özellikle verimli ovalarda ve eskiden —şimdi kovulmuş— Ermeni ve Rumların işlettiği, topraklarda tarım süratle canlılık kazanır. Pazarla hızlı ve kârlı bağlar kurulur. Köylü o güne dek rastlamadığı imkânlarla karşı karşıyadır ve memnundur. Özellikle Ege köylüleri.

Bu köylü rüyası 1930'da sona erer. O yıl devlet «devletçilik»le sanayii bizzat kurmaya girişir. Elbette bunun için devletin elinde kaynaklar olmalıdır. Başlar köylüye döner. Ve bir dizi vergi konur. Aşar heyülası misliyle geri dönmüş gibidir. Üstelik bu dönüş öyle bir dönem de olmuştur ki dünya kapitalist buhranı tarım ürünleri ihracını ol-

* Bu dönemde devletin güdümünde iki ayrı «sanayileşme» politikası uygulanır. İlki himayeci desteklerle yerli sermayenin harekete geçirilmesi, teşviki dönemi; ikincisi gerek bu ilk deneyin görünür sonuçlarının başarısızlığıyla birlikte adeta talancı gelişiminden («aferizm» sözcüğüyle o devir anlatılır) gerekse büyük 1929 buhranının etkilerinden korunmak için başlatılan «devletçilik»tir. İkincisi başlarken bu politikanın temel yaklaşımlarını ve ideolojisini oluşturmak üzere «Kadro» hareketi doğar. Konumuz açısından ilerde önemli olabilecek bir yanı vardır bu «Kadro»culuğun. O da politik seçişe öncelik veren, ekonomiyi araç gibi gören ve dolayısıyla burjuvaziyi küçümseyen bir yaklaşımın ağır basan varlığıdır.

Burada ayrıca bürokrasinin ya da genel olarak yönetkilerin toplumsal anlayışına dikkati çekmek isteriz: Bu kesimler için toplumsal hayatın içinde her unsur yönetilecek bir unsurdur, yani yönetim amacının kullandığı araçlardır. Yönetim ve onun gerekliliği değişmez bir üst amaçtır, zaman dışıdır adeta. Araçlar değişebilir. Ve bu değişen araçların kullanılma usulleri de değişebilir. Yöneticiler bu usulleri tesbit eder, sıraya koyar ve bu düzen içinde kalmalarına nezaret ederler.

Bu bakımdan onlar için örneğin sanayinin doğuşu tüm toplumsal yapının -yöneticilerin kendisi de dahil- temelden değişimine yol açacak asıl bir olay olarak anlaşılmaz. Belki «iyi» bir şey diyebilir. Üretimin yapısındaki her değişimin yönetimi de değişime uğratacağı yolundaki bilimsel gerçek bunlar için kesinlikle kabul edilmez. Devletin sınıflar üstü, toplumun üzerinde bir kurum olduğu yaygın anlayışı öncelikle bunlara aittir. Bu anlayışın bizim tarihimizde en ilginç, mesel haline gelmiş örneği meşhur Ankara valisi N. Tandoğan'a maledilen sözdür: «Bu memlekete komünistlik gerekirse onu da biz yaparız, size ne oluyor».

12 Mart'ın namlı Başbakanı N. Erim'in de buna benzer bir sözü vardır 1965'lerde İ. İnönü'nün «CHP sosyalist olmayacaktır» tarzındaki kesin sözlerine karşı çıkarken, paşasına «Partinin geleceğini bağlamamasını» söyler. Yani Erim ve onun gibileri «sosyalist» de olabilirler! Bu «sosyalist»liğin ne mene bir şey olabileceğini düşününüz. Bir akşam oturur, düşünürler ve sosyalizmi mi yoksa kapitalizmi mi seçmeleri gerekeceğine karar verirler. Böylesine basittir (!) bu.

dukça azaltmış ve fiyatları düşürmeğe mecbur etmiştir. Tarım için kötü bir dönemdir, bu.

Devletleştirme ile sanayileşmeyi kurmaya niyetli devlet ta 1950' lere kadar tarımdan kaynak aktarma işine devam edecektir. Hele savaş tehlikesi içinde olma bahanesiyle köylüden zorla aynî vergi alınmasının, bu kesimlerde yarattığı tepki, gösterilen «hayati ulusal çıkarlar» gerekçesini bile etkisiz kılar.

1950 olayının en temel nedeni burada yatar.

Mecburen terkedilen ve sonra başka araçlarla kurulmağa çalışılan tarımsal alanı yeniden denetim altına alma çabası sürecinde, köylünün gördüğü rüya, yüzyıllar süren bir yokluktan sonra kolayca inanılır gibi değildi. Köylüler bu rüyaya alışmağa çalışırken ve rüya, biraz da anlamadıkları şekilde kararırken; devletin birdenbire bunu tümüyle yoketmeye çalışması ise unutulur gibi değildi.*

Nitekim köylüler unutmadılar.

İlkin 1932'de Serbest Fırka deneyinde İzmir'de Fethi Okyar'ı görülmemiş bir galeyan içinde karşılayarak gösterdiler bunu. Daha sonra da Ege'nin, Marmara'nın köylüleri 1950 seçimlerinden başlayarak ta 20 yıl DP veya AP'nin kaleleri olarak hafızalarının nasıl kuvvetli olduğunu gösterdi.*

3. koşulu ele alırsak devrimci diye nitelenemiyecek ama yine de eskiye nazaran hayli mesafe almış bir kapitalize ilişkiler potansiyeli göreceğiz 1950'lerde. Ama henüz sanayi burjuvazisi pek oluşmamıştır. Ancak paralarını sanayiye yatırmağa hazır birçok ticaret adamı CHP'nin (yani egemen asker-sivil bürokrasinin partisi) «müdebbir» yönetiminin ekonomik hayatı kısıtlayan otoriter tavrında, ticarette olduğu kadar hızlı kâr sağlamaya imkân verecek bir yan pek göremektedirler.

1950'de tarihinin ilk siyasî yenilgisini tadan ve mevzilerinde ne yapacağından çok, nasıl direneceğini düşünen asker-sivil bürokrasi, değişenin ne olduğunu, savaşı nerede yitirdiğini az çok kestirebilmekte,* fakat hâlâ tepede oturmanın ancak kendi hakkı olabileceğine inanmaktadır. İnönü DP'liler için «1 yıl bile yönetemezler» derken bu anlayışı dile getiriyordu. 1951 yazında boşalır boşalmaz hemen gidip Çankaya köşküne oturmak için Ankara'da kaldı mı bilmiyoruz ama DP 10 yıl dayandı.

3 — 12 MART'IN YAKIN GEÇMİŞİ - 1950 - 1971 DÖNEMİ

1950'lerden başlayarak asker-sivil bürokrasi ile yükselen mülk sahipleri ittifakının iktidar mücadelesi açık kamplarda sürer. Artık bu mücadelenin içinde karşılıklı etkileriyle birbirlerini bir ölçüde belirleyen bu iki gücün çatışması etrafında 1950-1971 döneminin siyasal tarihinin asli olayları cereyan eder.* Bunun için, bu dönemi, mücadelenin bir kesiminin tarihiyle anlatmak eksik olur.

Buna başlamadan sivil-asker bürokrasi içinde bu dönemin biraz öncesinde meydana gelen bazı gelişmeleri göstermek yararlı olacaktır.

1940'lara gelinceye dek büyük ölçüde ordu ve sivil bürokrasinin en geniş kesimlerinin siyasî örgütü kimliğine sahip CHP içinde, 1940'lı yıllar boyunca bazı daha net kutuplaşmalar belirir. Bunlardan en önemlisi ve gelecekte etkisi duyulacak olanı, partinin çekirdek gücünü oluşturan devlet görevlileri içinde nisbi ayrımların belirmesidir. Bürokrasinin, asker ve sivil kesimleri arasında bir mesafe

* Otorite dozu 1930'larda daha da artan devletin, ayrıca siyasal gerekçelerle (dinciliğe, Kürt hareketine karşı) sürdürdüğü baskı, yeni bir uykuya dalıp yeni bir rüyayı ummayı da o çağın genel koşulları içinde zorlaştırıyordu.

* Seçim sonuçlarını gösterge alırsak bu olguyu daha detaylı olarak görürüz. Bu inceleme bize tarımın kapitalist pazara fazla bağlı olmadığı Orta ve Doğu Anadolu'daki köylülerin CHP'ye böylesi bir kararlılıkla düşman olmadıklarını gösterecektir.

* 1950'ler döneminde, CHP'nin propagandası, kendinden uzaklaşmış köylüleri tekrar kazanabilme gayretini gösterir. O dönemin Parti Sekreteri Gülek'in şahsında sembolleşen taktiklerle kır nüfusuna yaklaşılmak istenir. Eşek sırtında, çarıkla seferler düzenleyen Gülek'in CHP'nin geleneksel imajını değiştirmek için gösterdiği bazen komik gayret pek de sonuçsuz kalmamıştır. Nitekim bu «halklaşan CHP»yi yaratma heveslisi Gülek, 1960'larda Parti İçinde İnönü'ye karşı hayli cüretli bir mücadele verecek ağırlıktaydı. Ayrıca 1950'lerde DP'nin köylüye yönelik ekonomik tedbirlerle köylüleri CHP'den temelli uzaklaştırmak politikası belki de Gülek ve ekibinin çabaları sonucu bir ölçüde engellenebilmiştir.

* Bu olayı, klasik kapitalizmin öncesinde, merkantilist evre sonunda görülen gelişmelere benzetebiliriz. O dönemlerde, bahsedilen zamanı yaşayan toplumlarda iktidarın ilk ama kesin olmayan el değiştirmeleri başlar. (İngiltere, Hollanda örnekleri gibi).

oluşmağa başlamıştır.* F. Çakmak'ın emekliye sevki bu olgunun ilginç örneğidir. Böylece pek de net olmamakla birlikte CHP, sivil bürokrasinin partisi gibi bir nitelik alır.

1950'li yıllarda CHP'nin «düzenlilik»le, «itidal»le ve ağırbaşlı bürokratların «beytülmal» anlayışıyla karakterize edilen ekonomik politikası yerine, yükselen burjuvazinin dizginsiz, hızlı ekonomi uygulaması yürürlüktedir. O «her mahallede bir milyoner» ünlü sloganında «kendi mahallesinin milyoneri» olmayı uman mülk sahiplerinin milyonlara varan mensubu, genişleyen para arzı ve kredi imkânları yanında, ABD'nin sağladığı dış yardımlardan faydalanmak için yarış halindedir.

1954'ten sonra bu manzara kısmen durulur. Dizginsiz gidiş sonuçlarını verir. İthal darlıkları; pazarın, fiyatların denetlenmesi gibi o durumda zorunlu olan tedbirler almak gerekir. Ve CHP muhalefeti canlanır. 1957'de CHP iktidarı yeniden ele geçirmeğe hayli yaklaşır. Hemen o yıllarda DP iktidarında ilk büyük kopma olur (HP olayı). 7 yıllık DP iktidarı dar boğaza girmiştir. CHP'de toparlanan sivil bürokrasi çekirdekli kadro gelecekten umutludur. Ve yine aynı dönemde DP'nin geniş mülk sahibi sınıfların tümüne dönük olmaya çalışan politikası, yükselen tekelci sermaye tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Bu kesimler CHP'nin dengeli (yani her sermayeci kesime büyüklüğüne göre imkân) politikasından yana yönelmektedirler. Bunun etkisi CHP'nin programlarında yansımıştır hemen. 1954'e kadar özellikle çift meclis, yargı denetimi vs. gibi daha çok üstyapı kurumlarına ait düzenlemelere ağırlık veren CHP'nin programında ağırlık noktası ekonomik sorunlara kayar. Bu yıla kadar devlet kurumlarındaki geleneksel mevzilerini, kadrolarını korumak için yürüttüğü mücadeleye* devam etmekle beraber sermayenin desteğini aramaya yönelir. Tekelci kesimin büyük başları ile CHP'nin hepsi de zamanının yüksek bürokratları olan yöneticileri arasında sıcak temaslar yoğunlaşır.

Dönemin bir dizi yoğun ekonomik toplumsal olayları —ki yukarda tanımladığımız genel yönelişleri fazlasıyla değiştirmez— sonucunda DP yönetimi çıkmaza girer, baskıya yönelir ve çok bilinen biçimiyle 27 Mayıs darbesi yapılır.

Bu noktada yine bazı açıklamalarımız olacaktır. İlkin darbe ile ABD emperyalizminin ilişkisi. Bizce bu fazlasıyla tayin edici değildir. DP'yi deviren askerler ABD'nin emriyle hareket etmiş veya etmemiş olabilirler. Bir kere **ABD'nin duruma mutlaka çare araması gibi bir acil zorunluluk, eğer DP'ye karşı kapitalizmin genel çerçevesi dışında bir toplumsal muhalefet varsa buna imkân vermemek için sözkonusu olabilir.** Oysa DP'ye muhalefet tamamen «düzen içinde» oluşmuş ve «düzen içinde» kanalize edilmişti. DP'ye karşı «sivil» muhalefet CHP etrafında «güçbirliği» şeklinde oluşmuştu ve tamamen düzenin sınırları içinde bir siyasal eğilimi temsil etmekteydi. ABD'nin darbeyi teşvik ve organize etmesi bir anlamda CHP'ye karşı bir hareket olacaktı. Çünkü sonraları iddia edildiği gibi —ki gerçek payı vardı— Eğer 1960'ta seçim yapılabilseydi CHP kazanabilirdi.

1960'larda Türkiye'de mümkün üç iktidarın da ABD tarafından hemen aynı değeri vardı. Çünkü her üç ihtimalde de ABD'nın ülkedeki yeri ve ilişkileri olsun, Türkiye'nin emperyalist dünya ile bağımlılığı olsun, tartışma konusu değildi. DP yönetiminin devamı (bu daha otoriter bir biçim kazansa da), CHP yönetimi veya Askeri yönetim alternatiflerinden; sonuncusunun mutlak gerekliliği konusunda doyurucu bir ekonomik-siyasal kanıt verilmez. Zaten bugüne dek bu konuda somut bir belirtiden de sözedilmedi.

Bir geri bıraktırılmış ülkenin emperyalist sisteme bağımlılığı ve

* 27 Mayısçılardan bazılarının hatıratında 1950 öncesinde ordu içinde İ. İnönü'ye muhalefetin arttığını belirten pasajlar vardır. Bunun ne derece gerçek olduğunu bilemeyiz. Ama Fevzi Çakmak gibi adeta demirbaş Genelkurmaybaşkanı olan çok etkili bir kişinin soğuk bir sükût içinde görevinden alınıp emekli edilmesi herhalde bazı oluşumların varlığına işaret eder. Ve bu olayın ordu içinde bazı kesimlerde infiale neden olduğu da doğru sayılmalıdır. Bu konuda benim okuduklarımın hemen hemen hepsi kesif bir İnönü düşmanlığı ile yazılmış olan yazılardı. Bunun için bahsedilenlerin objektifliğine güvenemiyorum. CHP'lilerin kendi açılarından bu olayı nasıl anlattıklarına dair bilgim çok sınırlı olduğundan ancak varsayımlarda bulunuyorum.

* Adnan Menderes'in DP iktidarının ortalarında iken söylediği şu ünlü sözün anlamı açıktır: «İktidar bizde ama devlet CHP'de».

bu bağımlılığın işleyişi, emperyalist sistemin geri bıraktırılmış ülkeleri etkileme, belirleme fonksiyonunun somut mekanizmaları yeterince aydınlatılmış değil. Bunlar hakkında ilerde daha geniş bir yorum yapacağız.

Demek oluyor ki 27 Mayıs'la ABD ilişkisi bu tarihî olayın açıklanmasında belirleyici, olayın tarihî özelliğini veren bir önemde değildir.

Bizce olayın özgün yanı, 27 Mayıs'ın asker yöneticileri ile CHP ilişkilerinde yatar.

Açık bir kanıtı olmasa da olayların mantığı içinde CHP'nin askeri darbeden haberdar olduğu, ama hazırlanışında fiili bir katkısı olmadığı sonucu çıkmaktadır. CHP, dönemin parlamenter kuralları içinde DP'nin iktidardan uzaklaştırılabileceğine inanmış gibidir. Bu bakımdan DP'nin sertleşmesiyle birlikte o da sertleşmişse de parlamenter kanalların tıkanmasına engel olmak istemiştir.* İ. İnönü'nün ünlü «sizi ben bile kurtaramam» ikazı yerini bulmadığı ve DP parlamenter kanalları geçici de olsa kapatmağa başladığı anda artık yine İ. İnönü'nün sözlerinde en özgün ifadesini bulan diğer bir kanal açılmıştır.

Bu açılan kanaldan subaylar geldi.

a) 27 Mayıs

27 Mayıs süreci içinde darbeci subaylar ile CHP'nin ilişkilerini kavramak için devletin iki ayrı kesimine ait görevlilerin temsil ettiğini söylediğimiz bu iki gücün üzerinde biraz duralım.

Daha önce 1950'lere gelmeden askerler ve sivil bürokrasi* arasında bir ayrılık doğduğunu belirtmiştik. Şimdi böylesi bir ayrılığın, hem genel ve yapısal hem de o döneme ait tarihî nedenlerini araştıralım.

Feodal ve burjuva devlette devlet görevleri iki genel kesim altında toplanabilir: a) Devletin somut fizik baskı mekanizmasını oluşturanlar, b) Toplumun iktisadî yapısının temel düzeninin işlerliğini, dolaylı zor diyebileceğimiz ideolojik, politik, hukuksal v.b. araçlarla sağlamaya çalışanlar.

İlk bakışta görülür ki ikinci kesim toplumun iktisadî işlerliğiyle çok daha yakından bağıntılıdır. İlk kesim (ordu, polis v b.) genellikle ikincilerin kullandıkları araçların geniş ölçüde etkisiz kaldığı bir durumda düzenin işlerliğini **zorla** sağlamak için elde tutulurlar. Devletin, ait olduğu alanın **düzenini** dışta ve içte örgütlü zor olarak korurlar. Anlaşılacağı üzere, sivil bürokrasinin, iktisadî temeldeki sınıfsal ilişkilerin doğrudan yansımaları olan çeşitli üstyapısal kurumlar aracılığıyla da olsa bu temel toplumsal ilişkilere yönelmiş canlı ve sürekli bir bağı vardır. Fonksiyonunu bu canlı bağlar içinde yerine getirirler. İktisadî ilişkiler gelişip bu bağ daha da hareketlilik kazandıkça adeta iktisadî ilişkilerde de ayrıca bir varlık kazanır.

İktisadî olaylar askerler için büyük ölçüde maaş, geçim imkânları aracılığıyla etkide bulunur, sivil kesime göre bu bağ çok daha dışsaldır.

Tarıma dayalı toplum biçimlerinde zor, iktisadî artığın elde edilmesi için bir **iç** şarttı. Sömürü **zorla** gerçekleştiriliyordu. Artık değerin hiçbir iktisadî gerekçesi yoktu. Bu durumda tarım alanının zorla sömürülmesi düzenini korumak için kurulmuş devlette zor mekanizması aslî ögedir. Ordu, temel devlet kurumudur.

Kapitalist üretim biçiminde sömürü tamamen iktisadî süreçlerde gerçekleşir. Zorla sömürü, sistemin aslî, yapısal bir unsuru değildir artık.

* İsmet İnönü'nün DP'nin anti-parlamenter, anti-demokratik uygulamalarının engellenmemesi üzerine söyledikleri basit ama kesindi: «Gideceksiniz, hem de fena gideceksiniz». Bunu yazmamızın nedeni şu: İ. İnönü, son derece soğukkanlı, ihtiyatlı bir politikacı olarak bilinir. Öfkesini bile resmî evraklara özgü yarı belirli, soğuk üslûbuyla ifade eder, çoğunlukla. Onu bu kadar kesin bir hiddet gösterisine iten tedirginliğin salt psikolojik olmadığını ilerde açıklamaya çalışacağız.

* «Sivil bürokrasi» teriminin aslında kelime anlamıyla ters yorumlara yolaçacağı söylenmelidir. Biz, alışılmış ve içeriğinin asker, polis v b. gibi **üniformalı** görevliler dışındaki resmî devlet memurları olarak anlaşılmış olmasından cesaret alarak kullanıyorum. (Yani devletin doğrudan baskı mekanizması dışındaki görevlileri).

Toplumda kapitalist üretim ilişkileri geliştikçe baskı-zor mekanizmaları iktisadî faaliyetin dışına itilirler. Buna karşılık önceleri talî fonksiyonu olan sivil bürokrasi bu alana katılır. Sistem geliştikçe ordunun iktisadî alandan giderek izole edilmesi yanında sivil bürokrasinin bu alanda görev ve fonksiyonu artar. Böylece sivil ve asker devlet görevlileri arasında iktisadî hayatla ilişkilerinin belirlediği bir ayrışma ve buna bağlı farklı bakış tarzı doğar.

Bu genel açıklamalar ışığında Türkiye'nin somut tarihi içinde oluşan benzer duruma bakalım.

«Devleti korumak ve kollamak» veya «devleti kurtarmak» parolalarında en açık ifadelerini bulan **Osmanlı ve Cumhuriyet devrinin egemen bürokrasisinin, bu kendine özgü siyasal düşüncesi ve ölçüleri,** daha önceleri belirttiğimiz gibi **tarıma dayalı bir üretim biçiminin derin izlerini taşır.**

Bu çok önemli hususu unutmadan olguları takip edelim:

Osmanlı döneminde sivil asker bürokrasinin iktisadî hayatla bağları, üretimin yapısından ötürü kaydedilecek farklılıklar göstermez. Bütün bu kesim içinde o devirde doğan ayrılıklar asker veya sivil gibi bir gruplaşmaya imkân vermez.

1940'ların Cumhuriyet Türkiyesi'ndeki kapitalist ilişkiler yoğunlaşmış olmakla beraber hayli ağırlık kazanmıştır. Yukardaki genel açıklama doğrultusunda kaçınılmaz olarak sivil ve asker bürokrat kesimler arasında farklılıklar başgösterdi.

İktisadî hayatın ancak dış etkilerini veya dolaylı bilgisini duyabileceği bir duruma gittikçe daha fazla sürülen askerlerin siyasal-toplumsal anlayışları feodal özünü koruyordu.

Bu feodal özlü toplumsal anlayış, iktisadî temelin toplumu belirlediği gerçeğini anlamakta engeldir. Bu kesim, egemen geçmişindeki yönetici fonksiyonunu son derece tabii ve değişmemesi gereken bir gerçek olarak kabul etmektedir. Yaşanılan anda kendince tabii olan bu fonksiyonunu yerine getirmekten hızla uzaklaşmasını, sivil yandaşlarından daha yoğun bir şekilde duymaktadır. Üstelik geçim düzeyinde de yansıyan bazı gelişmeler karşısında «kendi ekonomik çıkarlarını savunma ihtiyacı»na da kapılmaktadır. Bütün bunların sonucu, daha radikal bir siyasal anlayışın sahibidir. Sivil bürokrasi, toplumsal gelişimi daha yakından ve hattâ içinden takip etmekle, kaçınılmazlığını ve sonuçlarını daha sağduyuyla karşılamaktadır.

Ama farklı tonlarda da olsa her ikisinde de geçmişlerinin müdahaleci özü yaşamaktadır.

Bunun için CHP, 27 Mayıs'ı «anlayışla» karşılar. Fakat yeniden iktidarı elde etmiş görünen asker-sivil bürokrasinin, toplumsal süreçleri uygun gördüğü gibi etkilediğini veya buna imkânı olan yetkili tek güç olduğu dönemin artık geçmişte kaldığını bilmektedir. Tüm bürokrasinin tarihî deneyleri ve eylemlerinin meşru sahibi olmaktan gelen manevi otoritesi ile darbeci kesimin çoğunluğunu ikna eder. Bürokrasinin tek kalıcı olabilecek savunma ve etkinliğini sürdürme aracı olarak Anayasa'nın kullanılması gerektiğini kabul ettirir.

27 Mayıs Anayasası böyle doğdu. Asker-sivil bürokrasinin en üst iktidar organlarında her zaman söz ve karar sahibi olmasını sağlayan ve 1924 Anayasası'nda bulunmayan kurumlarla takviye edildi devlet. **Bürokrasi kendi alanında savunma mevzilerini geliştiriyordu.** Bu Anayasada yeralan «toprak reformu» yapılması emrinin ise aslında ilericilik filan gibi bir yönelişi yansıtmadığını iddia edeceğiz.* Bu «tedbir»le bürokrasinin, yükselen mülk sahipleri sınıflarına kitle gü-

* Toprak reformu veya buna benzer sözler Cumhuriyetin ta başından beri edilir. Yönetim ne zaman sosyal —özellikle köylü— bir muhalefetle karşılaşabilir gibi olursa, bu sözlerinin duyulması adettir. CHP ve İnönü 1940'larda zenginler dışında köylü kesimlerin inkâr edilmez soğuk, belirsiz tavırlarından tedirgindir. Yine «devleti korumak» esprisi içinde bu olguya eğilirler. Köy Enstitüleri gibi ilginç bir denemeye girişilir. Amaçlanan, köy birimi için gereken unsurların öğretmen, zanaatkâr v b.) devletin resmî görüşünün benimsetilmesiyle eğitilmesidir. Bunlar devletin köydeki uzantıları olacak ve kırsal alan bunlar eliyle yeniden denetime alınacaktır. (Osmanlıların sipahisi gibi bir şey). Fakat deney ters teper. Enstitülerde yetişenler kendilerine müsaade edilen alanı doğal olarak aşarlar. «Resmî bilgi»nin duvarları dayanamaz, yıktır. Böylece bu enstitüler kırsal alanı denetleyecek birileri gibi değil, dinamitleyecek birileri gibi gözükürler. Enstitüler derhal kapatılır.
Kırın denetime alınmasının bürokrat hesabı çökmüştür. Enstitüden umudu kesilen CHP bu sefer biraz daha ciddî, «reform»u öne sürer. Bu kez de büyük mülk sahipleri ayağa kalkar. Bu, bürokratlarla parti için de kuzu kuzu geçinenlerin şiddetli çıkışlarıyla CHP'nin kövlüleri oyalama, bunları kırma taktikleri de akamete uğrar. İktidarı kaybettikten sonra CHP, kırsal alanın (özellikle Ege, Çukurova Marmara ve Karadeniz'de) daha çok tarım piyasasıyla ilgili olduğunu görerek «reformu» filan unutur DP'yle kırsal alanda çekişmesi avnı tezler etrafında döner. Fakat 1960'larda hâlâ kırsal alan DP'ye eğilimlidir
27 Mayıs'la son 10 yılın hesaplaşmasına oturan asker-sivil bürokrasinin bir amacı da DP içindeki sınıfsal bloku kırmaktır. Bu blokun en zayıf yeri, görünürde köylü ile bur-

cü sağlayan geniş köylü yığınlarını ayırmayı hedeflediği çok daha köklü tarihî nedenlerden ötürü bizce açıktır.

1961 Anayasası'nı bir de yukarda tanımlanan mantığın esprisi içinde inceleyenlerin çok değişik sonuçlar elde edeceğini söyleyelim.

Sivil-asker bürokrasinin iktidar düzeyinde kalıcı bir pay sahibi olması için Anayasa'ya konan kurumlar, elbette bu kurumların içinde yer aldıkları ideolojileri de yansıtacaktı. Ve yine bu kurumların varlığında şart olan bazı toplumsal güvencelerin de yasa metni içinde bulunması gerekmekteydi. Böylece, bir ölçüde de farkına varılmaksızın, içinde bürokrasinin bazı kurumsal güvencelerini de barındırmasına rağmen, genelde bir toplumsal muhalefetin bulunmasına imkân veren bir tablo oluştu.

Sosyal ve iktisadî gelişme sonucu artık eski etkinliklerine bir daha kavuşamayacak olan sınıf ve tabakaların, belli bir anda kendileri için uygun gördükleri bir uygulama veya konjonktürdeki bir değişim, zaman içinde kendi mantıkî sonuçlarını doğurur. Böylece ve bunun için 1960'da bir kere daha iktidarı ele geçirmiş olan egemen bürokrasi, 1961 Anayasası'nın, kendisinden çok, artık duyulmaya başlanan sosyalist siyasal akımın tarihî gelişim imkânlarına bir ölçüde cevap verdiğini görecektir sonradan.*

Sonuç olarak, 27 Mayıs, sivil-asker bürokrasinin savunma imkânlarını yeniden düzenlenmesiyle tarif edilebilir.

Kuşkusuz askerî darbeyi bu boyuttan çıkararak egemen bürokrasinin I. Cumhuriyete eş bir II. Cumhuriyet yaşamasını isteyenler de yok değildir. CHP ve ikna ettiği MBK'nin büyük kısmı, bir kısım komite üyelerinin bu yoldaki talep ve teşebbüslerini 14'ler olayında önledi. Ama 1961 seçimleri* sonrasında bir kez daha bir 1950-1960 dönemi yaşayacakları kuşkusuna kapılan devletin asker kesiminden bir grup 1962 ve 1963'de «resmen iki kez» ayaklandı. Özünde «egemen geçmişlerini yeniden yaşamak için yönetime el koymak» diye tanımlayacağımız bu çağı geçmiş feodal özlü anlayış öylesine saçma isyan gerekçeleri buluyordu ki.* Kuşkusuz bu gerekçeler asıl nedeni gizlemek içindi. Hiçbir toplumsal-ekonomik gerekçeye dayanmaksızın salt **zor** elde bulundurulduğu için iktidarın da elde bulundurulduğu bir çağın Türkiye'de de sona ermekte olduğunu sezinleyen asker kesimin bunalımı idi temel itki. Bu artık fanatikleşmiş grup, en önce sivil ve asker bürokrasinin büyük kesimi tarafından bertaraf edildi.

1960-65'in bu dağdağalı yılları özünde 27 Mayıs ertesinin egemen bürokrasisi ve mülk sahipleri ittifakı arasındaki iktidar mücadelesiyle geçmiştir. Dönem 1965'de —bu kez AP etrafındaki— 20 yıllık sınıfsal ittifakın zaferiyle biterken, artık sahnede şimdilik küçük olmasına rağmen gitgide etkinleşmeye aday bir potansiyeli temsil eden sosyalist siyasal hareket de vardır.

juvazisi arasındadır. (Kabaca) Köylü ile yükselen burjuvazi arasına «reform» konulur. Oysa yasa yapma hakkı elinde olan ve zaten bir «ihtilâl yönetimi» olan MBK ve hükümeti, bu işi çok gerekli görüyorsa, oturur yapardı. Halbuki o bunu yapılması için değil, köylü ile DP'li burjuvazinin ittifakını engellesin diye koymuştu. Eğer seçimlerde DP' nin devamı partiler kazanırsa bu reform öne sürülebilirdi.
Reformun egemen bürokratlarca kullanılmasında amaç budur. Ancak bu söz, tıpkı «Enstitü» gibi, bürokrasiden çok, başkalarının elinde etkili silâh oldu. Sosyalistler, biraz da populizme bulaşmak bahasına da olsa köylere bu sloganla girdiler. Yine 1970'lere doğru kırsal alanın yeniden örgütlenmesi ve pazarın genişlemesi için reform gibi şevlere gerçekten gerek duyan tekelci sermayenin kamuoyunu hazır bulmasına yaradı

* «Özgürlüklerin kötüye kullanılması» teranesinin bürokrat yorumu bu gelişmeden duyulan tedirginliği anlatır. Özgürlüklerin iyiye kullanılmasını hangi sınıf ve tabaka bağırırsa, bu, «özgurlüklerinizi benim için kullanın» demektir. Hele bürokratlarımız bu bağırtının ve niyetin en «içten» sahipleridir. Onun için özgürleştirdiklerini köleleştirmek isterken aynı «içten»likle tutarlıdırlar.
* Bu seçimde «DP'nin devamı» partilerin toplam sandalye sayısı Meclisin çoğunluğunu oluşturuyordu.

* 1962 yılında bir sarhoş AP mebusunun subay eşleri için ileri geri konuşması ülkede az kalsın bir iht.lâl'e (!) gerekçe olacaktı. Zaten bu olayın üstünden 2 ay geçmeden 22 Şubat 1962'de isyan girişimi oldu.

4 — 12 MART'A GELİŞ

a) 1965 sonrası

AP iktidarıyla kapitalizmin gelişimi hızlanır. 65 öncesinin iktidar düzeyindeki gürültüleri arasında duyulmayan iktisadî-toplumsal ilişkilerin gelişen sesleri, ayırdedilmeye başlanmıştır. AP ekonomik politikasının DP'ninkinden ayrı olarak —planlamasının da katkısıyla— yaygın ve kontrolsüz değil, sanayiye yönelik oluşu da gösteriyordu ki bu dönemde daha net bir sınıfsal ayrışıma doğru gidilmektedir.* Nitekim AP iktidarının 4. yılında mülk sahibi sınıflar ittifakı ilk kesin

* Nitekim bu dönemde CHP'nin ilginç bir girişimi oldu. AP ve eski DP'nin tam çakışmamasından yararlanmak isteyen İnönü eski DP yöneticilerinin siyasi haklarına kavuşmaları için bir deneyde bulundu. Amaçlanan AP'yi sarsmak ve bu

ayrılmaya sahne olur. Kapitalizmin tekelci büyük sermaye lehine uygulamalarla desteklenen gelişmesi, taşra burjuvazisi ve kırsal alanın orta-küçük mülk sahiplerini geride bırakmıştı. DP ve MNP (sonraki dönemin MSP'si) partileri doğar. AP büyük toprak mülkiyetini de temsil etmesine rağmen daha çok sanayi kapitalizminin sermaye cephesini oluşturmaktadır.*

1960-65 dönemini 1965 yenilgisiyle birlikte değerlendiren CHP kadroları yol ayrımındadırlar. Bürokrasi yeni çağın eski taktiklerle göğüslenemeyeceğini bir iyice öğrenmiştir. Üç eğilim belirir, ilki sonraki CGP'yi oluşturan eğilimdir; müdahaleci deneylerini sermayenin egemen kesimleriyle paylaşmak isteyen ve tarihî bürokrasinin geleneksel ölçülerine göre teslimiyetçi sayılabilecek görüş. Gerçekten de bürokrasinin bu bölüğü 15 yıl süren açık mücadele içinde yenile yenile yenilgiyi kabul etmeyi öğrenmiştir. Galibin önünde eğilip yanına geçer.

CHP'deki ikinci eğilim de aslında geleneksel bürokrasinin ölçüleri içinde bir sapma sayılmalıdır. Bu eğilim Ecevitçi ortanın solu akımıydı. Bunlar da sivil-asker bürokrasinin artık tükendiğini kabul ediyorlar ve yükselen burjuvazi karşısında «halkçı» tezler ileri sürerek durmak istiyorlardı. Ancak bu kesimin 12 Mart'a gelirken tayin edici bir etkisi olmadı. CHP'nin «oy depolarına» yönelik propoganda aygıtı olarak çalıştılar.*

Üçüncü eğilim, CHP'nin tarihî eğilimini temsil etmekte devam ediyordu. Fakat özellikle son 20 yılın deneyleri onlara yalnızca yenilgiler değil, dramatık parçalanmalar da getirmişti. Sivil-asker bürokrasinin çekirdek blokunu toparlayıp, AP politikasının zamanla uç verecek sonuçlarından etkilenecek sosyal muhalefete sahip çıkar gibi gözükmek vardı, ama gelişen sosyalist hareketin canlılığı ve CHP'ye hâlâ devam eden güvensizlik ortamında bu da başarabilecekleri iş değildi.

Sonuç olarak CHP'de hâlâ karar sahibi olan bürokrat eğilim için çıkar yol tesbit edilmiş olmaktan uzaktı. Üstelik ordunun —bir kısmıyla da olsa— ordu olarak giriştiği hareketler —CHP'nin de katkısıyla— bozguna uğramışken. (22 Şubat ve 21 Mayıs denemeleri)

b) Türkiye'ye Özgü Küçük Burjuva Aydın Hareketi

Sivil-asker bürokratlar, **bürokrat olarak** uygulayabilecekleri her şeyi deneye deneye gelmişlerdi 1960'ların ortasına. Açıklamaya çalıştığımız tarihî oluşumundan ötürü Türkiye'de **bürokrat**lığın özel bir önemi vardı. Belli bir eğitimden geçmiş olmakla **aydın niteliği de olan** bu kadrolar, Türkiye tarihinin anılan süreci içinde özellikle bürokrat, yönetici bir sınıfın tarihî uzantısı veya kalıntısı bir bürokrat olarak yerlerini aldılar. Klasik aydınlara özgü tavır alışlar, çerçevesini **yukardan müdahaleci** bürokrat anlayışın ördüğü bir alan içinde pek az farkedilirdi.

İdeolojiler, kendilerini oluşturan maddî şartlar esasta ortadan kalktığı zamanlarda bile sürer. Böylesi kendi maddî tabanı kalmamış ideolojiler kendilerini değişime zorlayan yeni oluşumlarla bir yerden bağ kurar ve bu kanaldan geçerek eski kılıfını terkeden bir sürece girerler.

İnsanlar içinde yaşadıkları maddî ortamın belirlediği bir ideolojiye ve bu ideolojiyle anlamını bulan bir davranış tarzına sahiptirler. Osmanlı ve Türkiye bürokrasisinin maddî ortamı —aslî fonksiyonlarını yerine getirdikleri koşullar— devlettir. Ve onlar, bir parçası oldukları devletin, toplum içindeki belirleyici tarihî konumunu yansarsıntıdan yararlanmaktı. Girişimin tarihi de 1969 seçiminden tam bir yıl öncedir. İnönü'yü ya anlamayan veya engel olmak isteyen radikal aydın ve subay kadrolar çok şiddetli tepki gösterdiler. Girişim yarıda kaldı.

* Bu arada mülk sahibi sınıflar da yavaş yavaş bürokrasi içine **kendi bürokratlarını** yerleştiriyorlardı.

* C.H.P.'nın 1965 - 1971 dönemindeki iç yapısına dikkat edenler şu ilginç durumu görürler: Teşkilâtlanma işleri 3. eğilime bırakılmıştır. Genel siyasî manevraları tesbit ve uygulama işi ve bu iş için gerekli mevkiler 2. eğilim mensuplarına aittir. Örneğin CHP'nin genel sekreterlik ve M.Y.K. Ecevit ve ekibince elde tutulmasına rağmen TBMM gruplarında çoğunluk Satır-Erim'in taraftarlarındadır. Bu son kişiler aynı zamanda CHP Başkanı değil de «şef»i olan İnönü'nün iç kabinesi idiler. «Büyük politika» bunların kararına bırakılmıştı.

sıtan, **gerekçesini kendinden alan** müdahaleci ideolojisiyle eğitilmişler ve tarih içinde rollerini böyle oynamışlardı.

Oysa klasik «küçük burjuva aydınları» büyük çoğunlukla bürokrat değildirler. Toplumsal hayatla, iktisadî hayatla doğrudan fonksiyonel bir ilişkileri vardır. Bir bürokratın ideolojisine çok kolaylıkla nüfuz eden ve davranışlarına özellik veren toplumu yönetmek ve ona yukardan biçim vermek düşüncesi genel aydın düşüncesine uymaz. Aydın için toplumun değiştirilmesi hemen hemen kural olarak **devlete rağmen** yapılacak bir iş gibi görür.*

Avrupa tarihinde oldukça kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış olan bu iki kesim, Türkiye tarihinin bir özgünlüğü olarak pek o kadar kesin ayrılmamışlardır birbirlerinden.

Bu özgünlüğün yalnızca bir önemli gerekçesini vermekle yetineceğiz. O da şu: Osmanlıdan beri öğretim ve eğitimin amacı bürokrat yetiştirmekti. Tüm öğrenim kurumları ilkin bu ihtiyaç için kuruldu. Aydın, öncelikle öğrenim görmüş kişi olduğu ve öğrenim görmüşlerin hemen hemen tümü bürokrat olduğu için, uzun süre bürokratlarla aydınlar aynı kesimde yer almışlardı. Her bürokrat aynı zamanda bir aydındı. Dolayısıyla aydınlara özgü toplumsal fonksiyonlar da bürokratlarca yerine getiriliyordu tarihimizde.

Bu öylesine alışılmış ve eleştirilmeksizin kabul edilmiş bir şeydi ki, diyelim 1908 olayı hem «ordunun devrimci geleneği»nin bir örneği ve hem de aydın hareketinin bir önemli başarısı gibi sunulabiliyordu. Yani Türkiye'de bürokrasinin tarihi ile aydın hareketinin tarihi son zamanlara dek aynıydı ve bu tarihî eylemi içinde bürokrat yan ağır basıyordu, belirleyiciydi.

Kapitalizmin gelişmesi devlet dışı alanlarda da okumuş kişilerin istihdamını mümkün kıldı. 1960'lara geldiğimizde artık ülkemizde güçlü bir **bürokrat olmayan aydın kesimi** vardı.

Daha önce genel toplumsal yapı içinde, aydın ve bürokratların iktisadî maddî alanla farklı ilişkilerde bulunmalarından ötürü aralarında farklar olduğunu belirtmiştik.

Bu noktada birbirinden ayrılan bürokrat ve aydınlar, aynı kurumlarda eğitilirler. Eğitim ve öğretimin özellikle devlet görevlisi yetiştirmeye yönelik özünün sonucu, yani fonksiyonlarının biçimlendirilmesi döneminde, **aynı maddî şartları paylaştıkları için de birleşiyorlardı.**

Bu açıklamaların sonucunu şöyle özetleyebiliriz: Kapitalizmle birlikte toplumsal-siyasal hareketler içinde belli bir fonksiyonu olan küçük burjuva aydınları, Türkiye'nin tarihî özelliklerinin bir sonucu olarak uzun dönemde bürokratik bir yapı içindeydiler. Dolayısıyla aydın hareketi, bürokrasinin tarihî eylemiyle içiçedir. 1960'lara gelindiğinde artık bir ölçüde oluşmuş bürokrat olmayan aydın hareketi, bürokratların tarihî eyleminin biçim ve özüne **aynen katılamıyacak** bir yapısal farklılık içindedir. Ancak henüz ondan da tamamen kopuk değildir.

1965'lerde, CHP'nin şahsında salt bürokrat olarak deneyecekleri usullerin sonucunda da yenilgiye uğramış tarihî bürokrasinin bunalımlı evresinde, bu yeni aydın hareketi siyasal arenada farkedilmeye başlanır.

Bu aydınlar, bu genel olarak bürokrat olmayan aydınlar, yenilmiş bürokratlara kendilerinin aynı zamanda bir aydın olduğunu hatırlattılar. Salt bürokrat olarak yenildikleri yerde, aydın - bürokratlar olarak yenebileceklerini aşılayarak, 1965 sonrasında genel olarak «Cuntacılık» diyebileceğimiz bir hareketi oluşturdular.* Bu hareket ortaklaşa geçmişin yüceltilmesinde, şimdiki bürokratlara itici bir moral

* Bürokrat ve klasik aydın arasında yaptığımız bu ayırımda kullandığımız ölçülerin bilinen somut ölçüler olmadığını kabul ediyoruz. Ancak bu ölçülerin her iki kesimin davranışları arasında köklü farklar olduğunu gösteren bir tarihî tesbitten kaynaklandığı kabul edilecektir. Ayrıca her iki kesimin fonksiyonlarını, farklı özel kanallarla yerine getirdiğini de gözönünde tutmalıyız.

* Bu hareketin yayın organlarından başlıcası, 1971 Sıkıyönetimi döneminde **Ortam** dergisidir.

sağlıyor ve Türkiye'deki küçük burjuva aydınları genel olarak etkileyen sosyal uyanışın getirdiği yeni düşüncelerin yorumunu da ekleyerek hareketi sosyal içerikli bir programda birleştirmeye çalışıyordu. Böylece bürokrat niteliğini ve biçimini koruyan bir harekete küçük burjuva aydınlara özgü siyasal bir içerik kazandırılmış oluyordu. Ve öncü, birleştirici güç bürokratlar değildi.

1960'ların bu küçük burjuva aydın hareketinin diğer bir etkisi de yeni gelişen sosyalist harekette duyuldu.

c) 1960'larda Türkiye Sosyalist Hareketi

1960'lara gelinceye kadar Türkiye'de sosyalist hareket cılızdı ve dar bir çevrede tıkanıp kalmıştı. 1950 - 60 yılları arasında kapitalizmin gelişmesine hız verilirken gerek uluslararası durumun etkisi ve gerekse yukardaki ekonomik oluşumun doğal gereği, ülke yoğun bir anti-komünizmi yaşadı. Sosyalist kadrolar dağıtıldı, ezildi, sindirildi.

1961'de evvelkiyle kıyaslanmayacak koşullar içinde işe başlarken, klasik bir sosyalist partinin oluşmasında temel olan birtakım tarihî imkânlardan yoksundu. Bu tarihî imkânların sonraki olayları belirleyen en önemli ikisini kısaca belirtelim. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başında kurulan köklü sosyalist partiler, işçi sınıfının ekonomik mücaddesinin temel örgütlerinin oluşturulması sürecinde biçimlendiler. Yani işçi sınıfının siyasî örgütünün kurulması ekonomik örgütünün (sendika) kurulmasıyla içiçe yürütülüyordu ve bu, bir tarihî zorunluluktu. Başka bir yol zaten mümkün olamazdı. Bu bakımdan bugün bile sosyalist parti demek, en azından işçi sendikalarıyla **içsel,** derin bir bağ kurmuş siyasî örgüt demektir.

1946'larda kurulan ilk sosyalist partiler de, kurulması için yasal imkânlar varolan sendikaların oluşturulmasına başladılar öncelikle. Bunda hayli başarılı olabildikleri söylenir. Fakat çok geçmeden bu ilk parti girişimleri kapatıldı, kadrolar sindirildi ve bir 15 yıl böyle geçti. Bu süre içinde öncelikle ABD'de geliştirilen tekniklere uygun Türk-İş tipi sendikacılık teşvik edildi. Bu tip sendıkacılığın ayırıcı özelliği ekonomik mücadele ile siyasî mücadelenin bağını kopartmağa dayanır. Sendikanın şirket gibi ele alındığı bir modeldir bu. 1961'de TİP'i kuran sendikacılar da 15 yıl bu tezgâhlarda işlenerek gelmişlerdi. Niyetleri ne olursa olsun, bu yıllarda, sendika - parti ilişkilerini doğru olarak kurmaya zorlayabilecek bir politik etkiden yoksundular. Nitekim TİP'le sendikalarda toplanmış işçiler arasındaki parti bağı sakattı. TİP'le sendika şefleri arasındaki bağa uygun olarak kurulabiliyordu bu bağ. TİP'in yapısı, tüzüğü, karar organları incelendiğinde bu mekanik ilişki derhal görülür. TİP'i daha sonraları gerçek bir sosyalist parti olmaktan alakoyacak olan yapısal aksaklık buradadır.

İkinci nokta TİP'in, siyasî yapı içinde kabul edılmesini zorunlu kılan bir toplumsal süreç sonucunda kurulmuş olmamasıydı. Aksine TİP öncelikle böyle bir durumu yaratmak göreviyle başbaşaydı.* Bir başka deyişle TİP'i zorunlu kılan bir maddî zorunluluk değil, —1961 Anayasası'nın yapısını açıklarken gösterdiğimiz— düşünsel - siyasî bir zorunluluktu. Sadece TİP'i zorunlu hale getirecek maddî koşulların süratle gerçekleşeceği bir ekonomik - toplumsal süreç vardı.

TİP'in bu tarihî zaafı, 1972 - 73 dönemindeki sosyalist siyasal hareketin temel zaafını oluşturur ve bu dönemin hatalarını oluşturacak etkilerın, sosyalist harekete nüfuzunu kolaylaştırır.

TİP'i veya sosyalıst hareketimizin tarihini değil de, 12 Mart olayını anlattığımız için bu tesbitlerden yalnızca konumuzla doğrudan bağı olduğu yerde bahsedeceğiz.

* Buna da parti yapısının engel olduğunu daha yukarda yapılan inceleme gösteriyor. Yani TİP'in 1971' deki tepkisiz sonunu gerekli kılan temeller bizzat kendi konumunda da mevcuttur

d) Türkiye'deki Küçük Burjuva Aydın Hareketinin Sosyalist Hareket İçindeki Etkileri

Türkiye sosyalist hareketinin bir aydın hareketi olduğu çok söylendi. Bundaki gerçek payını kimse inkâr edemez. Ama bu aydınların, Türkiye'nin 1960 sonrasında beliren aydın hareketinin, sosyalist harekete verdiği özellikleri nedir? Sorumuz budur.

1960'larda belirginleşmeye başlayan aydın hareketinin tarihî özelliklerini ve 1960'lardaki bürokrasinin tarihî iktidar müdahalesine getirdiği boyutları önceki bölümlerde anlatmıştık. Bu hareketin, «getirdiği boyutları» anlatmak da gerekir ve bunu daha yakın ilgisi olduğu için bu bölümde yapacağız.

Aydın **toplumun tümü** için düşünür. Bu özelliği ile genel aydın tipi toplumun tümüne ilişkin sonuçlara varır. Bu **tümün** içinden bazıları, onun kurabildiği bütünlüğün dışında kalabilir. O zaman bunları kesinlikle reddeder ve «aydın haysiyeti»nin derecesiyle orantılı bir davranışla kendini siyasî planda koyar. Sosyalist aydın ise, aydın hareketinin bu ilk döneminin bilimsel bir eleştirisiyle oluşur. Ama henüz böylesi bir eleştiriyi zorlayacak şartlar hareketin tümü için tam oluşmamışken, aydın hareketi, yukarda belirttiğimiz aydın tipinin hareketi olma özelliğindedir. Türkiye'de 1960'ların aydını, böylesi bir zihnî çabanın bireyidir. Ve 1960'lar Türkiyesi'nde böyle bir aydını harekete geçmeye zorlayacak öylesine çok şeyler vardır ki.* **Görünüşte** hemen hemen her sınıf sorunlarla yüzyüzedir. Ve yalnızca «mutlu bir azınlık» muaftır bundan. Bir de emperyalizm denilen «yabancı» kapitalizm. Genel anlayış böylece biçimlenir. Ve bu anlayış kendisine TİP'in herkese açık kollarında yer bulur. TİP daha henüz işçi sınıfının Marksist partisi olamadan halk ve aydın muhalefetinin partisi olur.*

Bu «sosyalist olan» aydınların yanında, yine aynı toplumsal manzaradan etkilenen, ama sosyalizmi yalnızca bir araç gibi gören aydın grubun da varolduğunu «Cuntacılık»ın oluşumunu anlatırken söyledik.

İlkin TİP'de toplanan aydın hareketi, TİP'in yapısı içinde kısa bir ikâmet süresi geçirir. Sonra TİP'i sendikalarla olan bilinen mekanik ilişkisi ve taşradaki halkçı örgütleriyle başbaşa bırakıp gider. Bundan böyle TİP'in, ancak olaylar içinde tedbirler almayla yürütülen, dolayısıyla 12 Mart'a gidişte ve bu gidişi önlemekte etkisiz kaldığı bir rotada seyrettiğini görürüz

e) MDD'cilik

TİP'den uzaklaşan «sosyalist aydın - gençlik» potansiyeli MDD'cilik bayrağı altında toplandı. Bu akımın tezleri, genel aydın muhalefetinin özellikleriyle tam bir uyum halindedir.

Kuşkusuz MDD'ye kâğıt üstünde benzeyen devrimci tez evrensel planda vardır. MDD'yi doğru veya yanlış diye eleştiriye tabi tutmak bu yazının işi değil. Bizim amacımız, 1971'e gelirken Türkiye'de sosyalist aktivitenin genel olarak —en dinamik unsurlarıyla— bu akım etrafında yeraldığını bilerek, MDD'ci akımın hangi yanının 12 Mart'a gidişte ağır bastığını belirlemektir.

Dünya sosyalist hareketinde MDD'ye benzer akımlar da «emperyalizme karşı tüm emekçi sınıflar ve millî burjuvazinin elele» vermesini genel olarak isterler. MDD'nin de yayın organlarındaki çağrıları bu yöndeydi. Fakat bu genel Demokratik Devrim taktikleri, ittifaka çağrılan sınıflarla ya doğrudan örgütler düzeyinde ilişki kurmayı deniyor, ya o sınıfları bizzat örgütlemeye çalışıyor veya eylemiyle, şu yukardaki yollardan birine kanalize etmeye çalışıyordu.

* O yılların yayın furyası aslında aydınların ne kadar çok şeyi birden kafalarında birlikte barındırmış olduklarını anlatır.

* Kuşkusuz TİP'in açık kollarını kapatması gerektiğini söylemiyoruz. Özellikle kuruluş anlarında herşeyden çok sosyalist eğitim önem kazanır. Parti iskeleti kendisine gelen unsurların (özellikle aydınların) düzensiz muhalefetini eleştirisiz kabul etmekle oluşturulamaz. Parti içinde uygun geçişlerle muhalefetin, sosyalist potansiyel, o olmazsa sosyalist kadroların denetim ve yönetiminde bir muhalefet olması sağlanmalıdır

Türkiye'de MDD'de böyle oluşumlar gözükmez. Ancak benzeme deneyleri vardır. MDD'yi 1971 öncesinde ve 12 Mart döneminin başlarında karakterize eden şey, tezde ileri sürülen sınıfsal ittifakı çok daha değişik, Türkiye'ye özgü bir biçimde «kendince kurmuş» olmasıdır. İşte bu ittifak noktasında, MDD'nin şahsında biçimlenen Türkiye sosyalist hareketinin 1971'e varan dönemdeki niteliği oluşur.

MDD'nin ittifak kurduğu şey Cuntacılıktır.

Başka bir ülkede, yapısı, üretim düzeyi Türkiye'den farklı bir ülkede, bir sosyalist grup, çekirdeğinde ordunun olduğu, ordu eliyle yürütülecek bir hükümet darbesine dayanan bir akımla işbirliği yaptığında buna açıkça «Bonapartizm» denir ve bu da sosyalizmin lânetli hedeflerinden biri olur.

Oysa bırakınız MDD'den ayrılan gruplardan herhangi birini, MDD'nin karşıtları bile onu bununla suçlamadılar. Cuntacılığın daha şimdiden ellerde gezen programında, «NATO'dan çıkmak, dış ticaret ve sigortacılığın devletleştirilmesi, toprak dağıtımı (reformu)» gibi «asgarî program»a uyan o kadar çok şey vardı ki, TİP'in itirazı, «Sosyalist Devrimin amaçlanmayıp Demokratik Devrimin amaçlanmış» olmasıydı, «oysa biz demokratik devrimi ta 1920'lerde zaten yapmıştık» biçiminde özetlenebilir.

f) MDD'cilik Cuntacılıkla Nasıl İttifak Kurdu?

MDD'nin kadroları olan aydınların sosyalizm anlayışlarının nasıl biçimlendiğini görmüştük. Bu görüşun «işbirlikçiler» dışında tüm ulusun siyasî - toplumsal isteklerini dile getiren bir yapısı olduğu da biliniyor. Ancak MDD, bu ulusun tümu içinde yer verdiği ordu ve sivil bürokrasinin de Türkiye tarihinde devrim (!) ler yaptığını kabul ediyor. Ve bunların bugüne kadar hep —kendisinin işbirlikçi diye lânetlediği— büyük burjuvazinin egemen olduğu siyasî partilerle sürekli bir iktidar savaşı verdiğini de bilmektedir. MDD mantığı, işbirlikçinin karşıtı millî olduğu için bunların da millî olması gerektiğini —zaten onlar da bunu söylüyorlardı— dolayısıyla bunlar iktidarı devirirlerse «millî»ci bir iş yapacaklarını varsayıyor. Üstelik bunlar hayli millîci olmakla kalmıyorlar, sosyalıstçe programları da var.

Diğer ülkelerde Demokratik Devrimcilerin «emperyalizme karşı tüm emekçi sınıfları» harekete geçirerek egemen sınıfların devletine karşı mücadeleye sevketmeleri gibi uzun bir yol Türkiye'de o kadar kısa gözükmektedir ki!

Gelecek cuntanın sosyalistçe işler yapacağına iman edildiğinde artık geriye pek bir şey kalmıyor. Köylüler ve diğer millîci sınıflarla ilişki artık pek de o kadar âcil değil. «Yukarıdan eylem»le o da halledilebilir.

Böylece MDD'cilik için Cunta, tüm sosyal sınıflarla ilişkiden beklenen şeyi tek başına gerçekleştiren bir şey gibi anlaşılır. Ordunun moralize edilmesi işine MDD de katılır.

Garip ama Cuntanın gözünde de MDD'ci kadrolar «bütün bir toplum» gibi görünür. Bürokratlar kendi tarihlerine sahip çıkan MDD'nin peşindeki gençlik yığınlarından kendilerini nihayet anlayan toplumu görmüş gibidirler.

Kuşkusuz MDD'ciler içinde temel mantığı kabul edip, «öncü kim olacak» tartışması içinde öncülüğü MDD'cılığın şahsında (MDD'nin şahsında kimler yoktu ki) işçi sınıfına verenler, bunun pazarlık konusu yapılmasını öne sürenler olduğu gibi, «kuvvet kimdeyse öncülük ondadır,» diyenler de vardı. Cuntacı ekip de benzer bir tartışmayı sürdürüyordu.

Cuntacılar ordu içinde çengeller atarak çalışıyor ve bazen bu çengele hayli iri parçaların takıldığı alçak sesle ve herkese duyuruluyordu. Ordu içinde kaç cuntanın olduğu bu işin uzmanlarınca da bilinmez haldeydi. Bugün, yarın gece, falan şanlı tarihte bekleniyordu cunta. 1969 ortalarından 1971'e kadar sürdü gitti bu.

Ama bu süreci bu tarihler içinde derinden etkileyen bir olay oldu. 16 Haziran İşçi Hareketinin belki çapı fazla büyük değildi ama anlamı müthişti. Hele Cuntacılar için.

Orduda Cunta lehine hava bu olayla yüzgeri etmeye başlar. Nedeni son derece açık: Cuntanın en ilerici (!) leri bile işçi sınıfının siyasî mücadele içinde yer almasını çok uzak bir geleceğe erteliyorlardı. Hem kendileri gibi «kurtarıcı»ları varken bu işlere kalkışmak ta olsa olsa işgüzarlıktı. Ama bu kadar ilerici (!) olamayan genel Cuntacılık hareketi durakladı. İlerici Cuntacılar kendilerini her ne kadar işçilerin ihtilâlde filan gözlerinin olmadığını iknaya çalıştıysa da pek başarılı olamadılar.

Çünkü genel Cuntacı anlayış, iktidarı, kendisi veya bugün iktidarda olanlar arasında bir çekişme konusu olarak görüyordu. Türkiye'de bugün kadar güçlü bir halk hareketi veya hele bir işçi hareketi olmadığı noktasından hareket ettiği ve bunun değişmezliğine inandığı için rahatlıkla söyleyebiliyordu bunu. Şimdi ise arkasında işçi sınıfı olmadan etkinliğini sürdüren sosyalist aydınların bu ilk geniş kapsamlı işçi hareketiyle birleşmesi ve büyük bir iktidar alternatifi olabilmesi gibi yeni bir şey ortaya çıkıyordu.

Cuntanın vazosu burada çatladı. Dağılması ise bir sonraki dönemde olacaktı.

5 — MUHTIRA

Bölümün başından beri çizmeye çalıştığımız siyasî tablo içinde 12 Mart'ın oluşumunda yeralan asli unsurları tanımladık. Bunlar bu tanımlanan nitelikleriyle 1965'lerden sonra daha yoğun bir ilişki ve çatışma dönemine girmişlerdi.

Ekonomik durumun, 1970 Ağustos devalüasyonu ile giderilmeye çalışılan tıkanıklıkları ve ülke çapında bir krizi gösterdiği Muhtıra öncesi dönemde egemen ittifak sınıfsal bir ayrışmaya uğramış gibidir. Parlamentoda güçsüzleşen AP iktidarı varolan hukukî çevrenin yönetimi güçleştirdiğini ilân etmekle ancak muarızları Demirel yönetiminin beceriksizliğine yormaktadırlar bunu. Özellikle Demirel'in şahsına yönelik propaganda, lideri etrafında birlik gösteren AP içinde de bölünme sağlamaya çalışmakta, ayrılıklar körüklenmektedir.

Şurası önemlidir: Gerek genel olarak ülkede, gerekse AP içinde cılız da olsa Demirel ve ekibine yönelen muhalefetin kökeni büyük sermaye çevrelerinde değildir. Aksine Demirel politikası, kapitalizmin ülkedeki gelişiminde büyük sermayeyi haliyle kollayan bir özellik gösterir. Muhalefet, daha çok küçük ve orta burjuvazi çevrelerinden kaynaklanır. Bu da AP'de temsil edilen, mülk sahibi sınıfların büyük sermaye etrafında ittifakının yürümemeye başladığının işaretidir. Yani **o tarihe kadar tarihî egemen sivil - asker bürokrasinin karşısında oluşturulan ittifakın, tarihinde ilk kez parçalanması, ayrışmasıdır.** Böylece unsurlarına ayrışan ittifakın yönetimini elde tutmadaki temel aracı olan **oy gücünün fiilen etkisiz kalmaya başladığını** görüyoruz. Egemen bürokrasi, kendisine yönelen oy silâhına yenilmişti her zaman. Ve şimdi bir genel seçimden bir yıl sonra bu silâh tutukluk yapıyordu. Bürokrasi atağa geçebilirdi. MDD'den kaynaklanan gruplar da

artık «yönetemez hale gelmiş» olan AP iktidarının güçsüzlüğünü «asayiş» açısından göstermek için eyleme geçmişlerdi.

Muhtıra bu havada verildi. MDD grubu büyük kısmıyla onaylıyordu. Ve hattâ tavsiyelerde de bulundu. Genel mantığıyla MDD'den çok daha fazla MDD'ci Dr. H. Kıvılcımlı, ordu müdahalesinin bu yılmaz savaşçısı «Ordu kılıcını attı» başlıklarıyla selâmladı muhtırayı. Sosyalist parti kurmayı çok daha demokratik bir ortamda mümkün gören bir başka MDD'ci akım, o günlerin geldiğine karar vererek partinin program taslağını tartışmaya açtı.

Türkiye'de sosyalist hareketin MDD'cilığin şahsında traji - komik duruma düşmesinin örnekleridir bunlar. Ama açıklıkla belirtelim ki bu traji - komik durum, 12 Mart'ın sonrasında hiçbir grup ve kişide berrakça görülmüyordu. (Kendimi de bu durumdan ayrı tutmuyorum) Muhtıraya karşı çıkan, şüpheyle karşılayanlar vardı, ama herşeyi yerli yerine koyacağımız açık ve tutarlı bir yaklaşım yoktu. **Bunun en temel nedeni ise Türkiye tarihindeki ordu eliyle gerçekleştirilen müdahalelerin ve müdahaleci mantığın niteliğini tesbitte yanlış ölçülerle yola çıkışımızdı.**

Bu müdahaleci eğilimi çözümlerken, tarihini açıklarken belirttik ki bu eğilim feodal kökenlidir. Yani **kapitalizm öncesi bir tarihi döneme özgü, gerici bir dünya görüşünün, bu dönemin egemenlerine özgü bir yorumunun, uygulanmaya koyulmasıdır muhtıra.**

Temel yanılgımız burada idi. Bugün her kim ki o dönemdeki kendi hareketinin cuntanın olumlu bir yorumunu barındırmadığını, fiillerini başlatan çerçevenin tesbitinde cuntasal bir hareketin mutlaka gerçekleşeceğine olan temel güvenin olmadığını öne sürüyorsa açıkça gerçeği tahrif ediyor demektir. Bir ölçüde TİP kendini muaf tutabilir bundan ama tam olarak da değil. Ayrıca TİP'in o dönemdeki hatası cuntacılığa en açık karşı duran eğilim olmasına rağmen bu karşı koyuşunu, bunu onaylayanlarla aynı düzeyde koymasıydı. TİP bunun için yaptığından değil, yapmadığından dolayı eleştirilmelidir.

Kısaca bir konuya değinelim. Deniliyor ki, eğer 8 - 9 Mart hareketi (yani «Gerçek Kemalist» cuntacıların girişimi) saptırılmasaydı (12 Mart'ın bu saptırılma sonucu biçimlendiği de söylenir) her şey değişik olacaktı. Bu konuda ihtimaller üzerine durmanın anlamsızlığı bir yana, çözümlememizin mantığı açısından, biz yalnızca şunu diyebiliriz: O takdirde şimdi incelediğimiz konu, 8 - 9 Mart 1971 ile bilmem hangi tarih arasında geçen dönem olurdu. (Bu dönemin karakteri 12 Mart döneminden farklı olamazdı).

8 - 9 Mart olmadı ama ruhu epey yaşadı. Nisan 1971'de bu kez I. Erim hükümeti «eylem»e geçti. Ruh'un kalbi ilk krizi geçirdi.

6 — DARBENİN KOVALANMASI (MART 1971 - MART 1973)

Muhtıra sonrasında Erim'in I. hükümeti beyin takımıyla birlikte silâhların gölgesindeki parlamentodan güven oyu alır.*

Nisan 1971'de hükümet programı ve Karaosmanoğlu'nun meşhur ayrıntılı ekonomik çözümlemesi ve önerileri ilân edilir. Bürokratik mekanizmalarla topluma ve ekonomik kaynaklara «istikametler» gösteren programlardır bunlar. Burjuvaziden itiraz sesleri yükselir. N. Erim'in ünlü Sıkıyönetimi açış konuşmasında örsün üstüne yatırmak istedikleri için «Biraz ara verip ne yapacağımıza baksalardı, bakınız bizde toprak reformu falan gibi şeylerden de var. Ama yapmadılar. Öyleyse ben de onlara gösteririm» anlamında sözlerinde dile

* İlginçtir ki bu, 1960'lardan bu yana bir hükümetin aldığı en yüksek güven oyudur.

gelen bürokrasinin özgün mantığı, bu itirazlara da —balyozla değil tabiî— cevap vermek zorundadır.

1971 Anayasa harekâtı ile bürokrasi Demirel'e karşı öne sürdüğü önemli bir silâhını kaybeder. Demirel ve AP'nin Eylül 1971'de Erim'e yönelttiği ilk sınırlı atakla, bürokrasi bir adım daha geriletilir. Dönem pahalılık kampanyalarıyla da yürütülen bir ikinci atakla bürokrasinin yaldızları olan 11'lerin sökülüp atılmasıyla biter. Bürokrasi önce ekonomik gerekçelerinin ve anlayışının yenilgisini tadar.

II. Erim hükümeti yenilgi alanlarını burjuva partilerinin adamlarına terketmiş bir hükümettir. Bu safhada ünlü CHP - Sıkıyönetim çatışması olur. Asker ve sivil bürokrasiyi ilk kez blok olarak karşı karşıya getiren bu olayda, Erim'de sembolleşen tarihî bürokrasinin birliği onulmaz bir yara alır. Erim sürüklenerek meydandan çıkarılır.

Melen hükümeti başlarken bürokrasinin tarihî partisi CHP'de anlamlı olaylar olur. «Son Osmanlı» İnönü'nün dramatik kaderiyle bürokrasinin siyasal kaderi de noktalanır. Ortanın solunun (biz daha önce bu eğilimin tarihî bürokrasinin anlayışından bir sapma olduğunu belirtmiştik) CHP'yi ele geçirmesiyle burayı terkeden geleneksel sivil bürokratlar temsil ettikleri tarihin bitişini kendilerinden önce görmüş olan ve yeni efendilerine hırsla hizmet etmeye çalışan CGP'ye «iltihak» ederler.

Melen dönemi bir hazırlık dönemidir. Onun için en uzun süren 12 Mart hükümeti oldu. İkinci derecede pürüzler halloldu. Artık yalnızca bir fizik zor aygıtı olan ve bu yanıyla da hâlâ yönetim üzerinde hak iddia eden (açıklamıştık ki bu tavır alışkanlıklarına, dünya görüşlerine özgüdür) asker bürokratların, uğurlama ve yeni mahallerine taşınması işi için hazırlanıyordu. Askerler tarihten yalnızca fizik kapışmaları anladıkları için, iktidar düzeyinde adım adım geri itilişlerini pek kavramamış görünüyorlardı. Bu işlerin en önemli evrelerinde görevlerini layıkiyle yapan Tağmaç ve Eyicioğlu törenle emekli edilip hizmet ettikleriyle kaynaştırıldı. İşin önemli kısmı halledilmişti.

Bu dönemde cereyan eden iki olay anlamlıdır. İlki cuntacıların başına gelenler. Tevkif edilen «militan» cuntacılar kontrgerillada umutsuz öfkeleriyle içlerini döktüler. Son derece öğretici belgeler, açıklamalar çıktı bu iç döküşlerden.* Ordunun bir bölümü hariç, artık bürokratik mekanizmayı da kontrol altına almış olan büyük sermaye son 15 yılın hesabını alıyordu. İkincisi, CHP'nin yeni yöneticilerinin hükümetten çekilmesidir. Böylece CHP'nin şeklî son ilişkisi de koparılıyordu.

Melen hükümetinin son dönemi, yalnız 12 Mart döneminin değil, tarihî sivil - asker bürokrasinin iktidar olduğu veya iktidar alternatifi olduğu bir çağın kapanış günleridir. F. Gürler'in şahsında hiç değilse sembolik Cumhurbaşkanlığı kurumunun törensel postunu ele geçirip oradan toplumun yukarıdan manzarasına bakmak isteyen asker bürokratlara bu da çok görülür.*

Sırtı sıvazlanarak TBMM'ne «kendi isteğiyle» uğurlanan Gürler, oradan da «kendi isteğiyle» feragatini imzalayacaktı.

Bu dönem kapanırken cereyan eden birkaç ufak, ama son derece anlamlı olay, tarihin böylesi anları daha iyi anlamamız için, sona erenin ne olduğunu iyice öğrenmemiz için bize sunduğu ibret sahneleri gibidir.

Gürler'in adaylığı ve seçimler döneminde ilginç bir destek kampanyası açılır. Kimler yoktur ki burada. Bürokrat tarihlerinden kopmakla birlikte anılarına garip bir saygı duyan yeni CHP'lilerden tutunuz, 12 Mart'ın dolayısıyla sindirdiği Cumhuriyet kadrolarına, bur-

* Madanoğlu Cuntası ve Bomba Olayları davalarındaki bir dizi belgede en kapsamlı şekilde açıklanmıştır. Diğer örgüt davalarında da ilginç örnekler bulunmaktadır. Bunlarda sosyalistler için, parlaklıkta Erim'inkiyle yarışacak planlara rastlamaktayız.

* Elbette Cumhurbaşkanlığı'nın yönetimde belirleyici bir yeri yoktur (T.C. yönetiminde). Eğer bürokrasi ve AP bu konuda mücadeleye girdilerse, nedeni o makamın fiilî önemi için değildi. Dikkat edilirse o dönemin olayları içinde kesin meydan okumalar Demirel'in AP'sinden geldi. Ordu savunmada idi, pazarlıklar, ikna çalışmaları yapabiliyordu ancak. Teselli edilmek ister gibiydi. Ama gücünden emin soy burjuvazinin zaferini tamamlamak isteyen soğuk mantığında bu jestlerin yeri olamazdı.

juvaziye hizmet arzedip onun burokrasiyi geriletmesine yardımcı olan eski ve en eski CHP'lilerin CGP'sinden; bu dönemin işkencehanelerden geçirdiği «gerçek Kemalist» cuntacılara, hatta bunların sorguları sırasında Gürler'e de sövüp sayan ve hapishanelerde hâlâ yatan uzantılarına kadar. Kadro, soy MDD'ciliğin adamlarıyla tamamlanır. Sanki bir tarihin kalıntıları, yere serildikleri halde son bir umut, son bir mucize bekler gibi ve bazısı bizzat umut bağladıklarından yedikleri balyoza rağmen tarihin yeniden başlaması gibi boş bir gayreti son defa gösterirler.

Burjuvazi direnmiş ve yenmişti. Eski kapısıyla, yeni efendilerini uzlaştırmaya çalışan Melen de artık fazladır. 1973 Nisanı başlarken, işte asıl o zaman «Ordu kılıcını atmıştı». Ama kastedilen veya boşuna beklenen yere değil, galip burjuvazinin ayakları dibine. Atarken eğilmiş ve artık öyle kalmıştır. Yani olması gerektiği gibi. ■

Babailer Ayaklanması

OLAY

Baba İshak, Sümeysat'ın (bugün Samsat) Kefersud nahiyesinden çıkmıştır. Bir süre buradaki Türkmenler arasında inançlarını yaymaya çalıştığı, daha sonra ortadan kaybolarak Amasya'da faaliyete geçtiği görülür. Türkmenlerin yoğun olduğu bu bölgede kendisini velî gibi tanıtan şeyh, ünü artıp müridlerinin sayısı çoğalınca harekete geçer. Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in işrete dalıp doğruluktan saptığını söyleyerek müridlerini Adıyaman ve Maraş taraflarına gönderir ve ayaklanma hazırlıklarına girişir. Şeyhin işaretiyle ilk ayaklanma burada başlayacaktır. Nitekim Baba İshak'ın belirlediği bir zamanda ayaklanan Türkmenler önce bu bölgede kendilerinden olmayanları öldürüp yağmaya girişirler. Malatya sübaşısı Muzaffereddin Alişir ayaklanmayı bastırmak isterse de başaramaz, verdiği iki savaşta da yenilir ve şehit düşer. Elbistan'daki Selçuklu kuvvetlerini de bozan Türkmenler Sivas'a yürürler, şehri ele geçirip ileri gelenlerini öldürdükten sonra Baba İshak'a kavuşmak amacıyla Amasya ve Tokat yöresine yönelirler. Paniğe kapılan sultan, Armağanşah'ı isyanı bastırmakla görevlendirir. Türkmenler gelmeden Amasya'yı ele geçiren Selçuklu kuvvetleri Baba İshak'ı yakalayıp öldürürler. Ama Amasya'ya gelen Türkmenler Baba İshak'ın öldüğüne inanmazlar, «Baba Resulallah» nidalarıyla saldırarak Armağanşah'ı şehit edip Selçuklu ordusunu bozguna uğratır ve Kırşehir üzerinden Konya'ya yürürler. Bunun üzerine sultan, Erzurum ucunu Moğollara karşı koruyan ordunun derhal celbini emreder. Türkmenler Kırşehir yöresindeki Malya ovasına vardıklarında Selçuklu ordusu yetişir. Kadınları, çocuk ve hayvanlarıyla birlikte savaşan Babailer yenilgiye uğratılarak imha edilirler. Tarih 1240'dır.

Hemen bütün tarih kitaplarında yukarıdaki biçimde anlatılan olay, görüldüğü gibi hiç de küçümsenecek bir ayaklanma değildir ve kısa sürede geniş bir bölgeye yayılarak (bk. harita) Selçuklu devletini temelden sarsmıştır. Ama Babailer ayaklanmasının yeterince incelendiği söylenemez. Bir kez kaynaklarda verilen bilgiler sınırlıdır ve resmî görüşleri yansıtan, olayları kişilerin beceriksizliğiyle açıklamaya kalkışan tarihçilerin aktarmasıdır. Çağdaş araştırmacılar ise, ayaklanan Türkmenlerin maddî zorluklar içinde bulunduklarını belirtmekle birlikte olayı dinî bir çatışma olarak görmekte, kendisini resul ilân eden Baba İshak'ın sözlerinin bir kurtuluş olarak benimsendiği düşüncesinde birleşmektedirler. Bu yorum Baba İshak'ı, Anadolu'daki kargaşadan yararlanarak Selçuklu devletini ele geçirmek isteyen bir iktidar düşkünü gibi görmeye ve göstermeye çalışmanın sonucudur. O Baba İshak ki, hangi düşünceleri savunduğu bile bilinmemekte, ancak ayaklanma dolayısıyla ondan söz eden vekâyinamelerdeki bilgi kırıntıları daha sonraki şiî - bâtınî zümrelerin inançlarıyla karşılaştırılarak bâtınî bir inanca sahip olduğu söylenebilmektedir.

XIII. YÜZYILDA ANADOLU

Gerek Selçukluların yerleştirme politikası, gerekse kendilerine yurt, yaylak ve kışlak arayan Türk topluluklarının sürekli batıya yönelmeleri sonucu Anadolu'nun Türkleşmesi önceki yüzyıllarda gerçekleşmişti. Malazgirt savaşından (1071) sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu izleyen yıllarda Türk göçünün arttığını, II. Kılıç Arslan'ın Bizans İmparatoru Manuel'i Türkmen kuvvetleri sayesinde ağır bir yenilgiye uğrattığını (1176), daha o zamanlardan başlayarak Anadolu'nun Türkiye (Turcia) adıyla anıldığını biliyoruz. Asıl konumuz olan XIII. yüzyılın başlarında ise, Moğolların önünden kaçan Türk topluluklarının dalgalar halinde Anadolu'ya sığındıkları görülür.

Bu kısa saptamadan sonra, ekonomik ve toplumsal yapıya geçmeden önce, şu gerçeğin önemle vurgulanması gerekir: Babailer ayaklanmasının hangi ortamda patlak verdiğini anlamak için, şimdiye kadar yapıldığı gibi Anadolu'da gerek Moğol akınları, gerekse Eyyubiler ve Harzemşahlar'ın saldırıları sonucu büyük bir kargaşalığın sürüp gittiğini, Selçuklu sultanının ve emirlerinin basiretsizliği nedeniyle de ülkede düzenin bozulduğunu, maddî sıkıntılardan bunalan Türkmenlerinse kendilerine refah ve bolluk vadeden bir sahte peygambere kolaylıkla kapıldıklarını söylemek yetmez. Olayları tek tek ve bağlı oldukları bütünden soyutlayarak incelemenin sonucudur bu. Oysa 1240'dan öncesine gitmek, olayı hazırlayan ve oluşturan koşullarla unsurları gözden geçirmek gerekir. Engels'in Alman Köylü Savaşı'nda öne sürdüğü şu sav çok önemlidir: «On altıncı yüzyılın dinî sanılan savaşları bile öncelikle maddî sınıf çıkarlarıyla ilgiliydi; İngiltere ve Fransa'nın sonraki iç çatışmaları gibi onlar da sınıf savaşıydılar. Gerçi o günlerin sınıf çatışmaları dinî parolalarla sürdürülüyordu, çeşitli sınıfların çıkarları, istekleri dinî bir perdenin ardın-

da gizliydi, ama bütün bunlar sorunun özünü değiştirmez ve o zamanın koşullarıyla kolayca açıklanır.»

Nitekim ayrıntılarıyla bilemediğimiz Babailar olayında da birkaç nokta önemlidir: Ayaklananlar göçebe Turkmenlerdir, ayaklanma Adıyaman - Maraş yöresinde başlamıştır ve zaman olarak II. Giyaseddin Keyhusrev dönemine rastlamaktadır. Karşılığı aranması gereken soru şudur: Turkmenleri ayaklanmaya iten toplumsal farklılaşma mıdır? Bu sorunun cevabı dönemin ekonomisinde yatıyor.

Selçuklu dönemi Turkiye'sinin ekonomisi ziraat, sanayi ve ticarete dayanmaktaydı. Bu üç çeşit faaliyetten ziraat, savaşçı ve fetihçi devletin gerek askerî örgütlenme, gerekse devlet maliyesine kaynak olma bakımından ana üretim biçimi durumundaydı. Zirai üretimi ise ekim, hayvancılık ve bağcılık oluşturuyordu. Konumuz açısından önemli olan nokta, bu üç zirai faaliyeti toplumun üç ayrı sınıfının yürütmüş olması ve üretim faaliyetlerinin zaman zaman çatışmasıdır. Köylerde oturan ve yerleşik hayata geçmiş bulunan Musluman Türklerle, yerli sayılan Hıristiyan halk ekimle; göçebe ya da yarı göçebe yaylacı Turkmenlerle çiftlik sahibi devlet ricali ve âyan hayvancılıkla; kasaba ve şehirlerde oturanlar da bağcılıkla uğraşıyordu.

Önceleri Buyuk Selçuklu İmparatorluğu'nun bir uç beyliği durumunda olan Anadolu Selçuklu Devleti gucunu askerî iktâdan alıyordu ve devamı olduğu imparatorluktan farklı olarak Anadolu iktâları küçük parçalara bölünmüştü. Fethedilen topraklar mirî sayılarak Türkmen beylerine veriliyor, bu beylerse sipah denilen askerleriyle hasılâtı kendilerine bağlanan köylerde oturuyor, sultan çağırınca göreve koşuyorlardı. Burada etnik ögenin önemli bir rol oynadığını, özellikle göçebe Türkmenlerin geleneklerini koruduklarını görüyoruz. Nitekim yaylacılığı bırakamayan, soy - boy geleneğine bağlı obalar halinde hayvancılık yapan Türkmenler, ticarî faaliyet nedeniyle şehirlere aksalar da genellikle köylerde kümelenmiş, ziraî faaliyeti benimsemişlerdi. Böylece gerek siyasal, gerekse ekonomik hayat açısından temel güç kaynağı olan köylü kitlesi Türkmenlerden oluşuyordu. İster yerleşik, ister göçebe olsunlar hepsi raiyetti ve devlet mirî sayılan toprağın hasılâtını askerî görevler karşılığı onlara bırakmış oluyordu. Sonuç olarak bir ya da birkaç köy iktâ sahibinin raiyeti durumundaydı. Göçebe Türkmenler aşiret geleneğine bağlı olarak kendi beylerinin emrinde yarı muhtar bir yönetim biçimini sürdürüyorlar, iktâ sahibine düzenin gerektirdiği rüsumu değil, miktarı belli yıllık bir mukarrerat'ı veriyorlardı. Yerleşiklerse raiyetlik neyi gerektiriyorsa onu ödüyorlardı. Göçebe topluluklar ekimle de uğraşıyorlardı. Ama bu, mevsimle sınırlı bir ekim faaliyetiydi. Temelde ekim ve bağcılık yerleşikliğe dayanıyordu. Nitekim üretim faaliyetleri bakımından göçebe ve yerleşik biçiminde ikiye ayırdığımız köylü kitlesi, coğrafi yerleşme bakımından da iki ayrı bölgeye dağılmıştı: «Batı uçlarıyla Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde göçebe Türkmen hayatı çoğunlukla devam etmekte olduğu halde, Orta Anadolu ile Sivas - Amasya etrafında yerleşik hayat daha üstün hale gelmişti.» (Mustafa Akdağ).

Devletin askerî gücünün dayandığı iktâ düzeni merkezî otoriteyi gerektiriyordu ve bu, bir merkeze bağlı yönetimsel örgütlenme artık ürünün paylaşılmasıyla gerçekleştirildiğinden toprağın sahibi olmayan ama gelirinden yararlanan varlıklı bir yöneticiler sınıfının gelişmesine yol açıyordu. Nitekim sultanla yakın çevresi olan devlet ricali arasındaki çekişmenin temel nedeni burada aranmalıdır. Toplumsal farklılaşma ve sınıflaşma da yönetimsel örgütlenme sonucu belirginleşiyordu.

Anadolu Selçuklu vilâyetleri yönetiliş biçimleri bakımından üçe ayrılmaktaydı. Sübaşılarla yönetilen vilâyetler doğrudan divana bağlıydı ve vali sayılan sübaşılar savaş zamanı vilayetin askerî kuvvetinin başına geçerek bağlı oldukları divan üyesi beylerbeyinin emrine giriyorlardı. Emrine girdikleri beylerbeyi iktâ sahibiydi kuşkusuz. Harput, Malatya, Elbistan, Maraş gibi yerlerle Güneydoğu Anadolu'daki vilayetlerse meliklerin yönetimindeydi. Bu melikler ya sultanın çocuklarıydılar ya hanedan üyesiydiler ya da o yöredeki toplulukların beyiydiler. Soylu olduklarından doğrudan doğruya sultana bağlıydılar. Divana karşı sorumlu değillerdi. Üçüncü tip vilayetler uç denilen beyliklerdi. Uç beyleri de muhtardılar ve Sinop - Kastamonu - Bolu - Eskişehir - Kütahya - Denizli - Antalya hattı iki beylerbeyinin yönetiminde iki ayrı ordu biçiminde örgütlenmişti. Uç beyleri ancak sultan sefere çıktığı takdirde bağlı oldukları beylerbeyinin yanında savaşa katılıyorlardı.

Bu yönetimsel bölünme önemli bir çelişkiyi içinde taşıyordu. Divan üyeleri, saray memurları, kısacası sultanın yakın çevresi genellikle gulâmhaneden yetişen, yani köle ve yabancı asıllı kişilerden oluştuğu için, beyler, melikler ve bu yöneticiler arasındaki çekişme, ekonomik gücün ele geçirilmesi biçiminde kendini gösteriyor; iktâ sahipliği, dolayısıyla askerî güce sahip olma anlamına geliyordu. Devletin varlığını sürdürebilmesi de iktâ düzeninin sağlıklı bir biçimde işlemesine ya da daha doğrusu merkezî otoritenin sağlanarak işletilmesine bağlıydı. Temel çelişki de buradadır. «Devlet fetihçi ve harpçi karakterini muhafaza ettiği zamanlarda, bütün askerî ve sivil teşkilâtta vazife gören hizmetliler için gereken masraflar, umumiyetle ziraî istihsalden 'rüsum - vergi' şeklinde devlet maliyesine ait olan gelirlerle karşılanıyordu.» (Mustafa Akdağ) Bu, şu demektir: Artık ürün, yönetimde söz sahibi olmayan üretici sınıf dışında; yönetimi elinde tutan ama üretici olmayan bir sınıfa gidiyordu. Tarihçilerin dillerinin varıp da bir türlü söyleyemedikleri bu gerçek birçok çözümü yanında getirir.

Dönemin olaylarını açıklamak da kolaylaşır. Şimdi bu anahtarı kullanalım.

Yassı-çimen (Erzincan) savaşında Celâleddin Harzemşah bozguna uğratılınca (1230) sağ kalan Harzemîler dört bir yana dağılmış, Azerbaycan'a sığınan sultanlarının ölümünden (1231) sonra ise Ahlat ve Erzurum-Erzincan arasındaki bölgede yağmacılığa girişmişlerdi. Oysa bu durum Konya - Aksaray - Kayseri - Sivas - Erzincan - Erzurum üzerinden İran ve Gürcistan'a uzanan Doğu ticaret yolunun güvenliğinin kalmaması, buna bağlı olarak ekonominin bir kanadının çökmesi demekti. Anadolu Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubad'ın tam bu sırada akıllıca bir manevrayla Harzemîleri devlet hizmetine aldığını görüyoruz. Bu politik manevra bir başka nedene daha dayanmaktadır. Sultan, iç düzeni sağlarken, gelebilecek bir Moğol saldırısına karşı aynı kuvvetleri kullanmayı da amaçlamaktadır. Bu nedenle Harzemîleri önce Erzurum bölgesine yerleştirmek ister, ama Harzemîler daha ilk Moğol baskınında küçük bir birlik karşısında yenilgiye uğrayınca onları merkeze alır. *Ve Harzem beylerine Erzincan, Amasya, Lârende, Niğde bölgelerini iktâ olarak verir.* Bu bölgeler en verimli iktâ bölgeleri oldukları gibi başlıca ticaret yollarının üzerinde de bulunmaktadırlar. Güneye giden yol Karaman'dan (Lârende), doğuya giden yolsa Aksaray'dan (Niğde) geçmektedir. Aynı yol Sivas'ta üçe ayrılmakta *Malatya* üzerinden Bağdat'a, *Erzincan* üzerinden İran'a, *Amasya* üzerinden de Sinop'a uzanmaktadır. Sonuç olarak Harzemîler Anadolu Selçuklu Devleti'nin etkin bir siyasal gücü durumuna gelirler, görevlerini de yaparlar. Eyyubîlere karşı Selçuklu ordusunda başarıyla savaştıkları gibi, sultana bağlı ve onun politikasını destekleyen etkin bir güç olurlar. Öylesine etkin bir güç ki, onlara dayanan sultan töreye aykırı olarak ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliahtlığa getirir (1237).

Veriler gözden geçirildiğinde, Alaaddin Keykubad'ın siyasal bir birlik kurmak amacıyla böyle davrandığı anlaşılmaktadır. Moğollara karşı Eyyubîler'le birleşmeyi başaramayan sultan, Eyyubîler arasındaki çekişmelerden yararlanarak Suriye'yi fethetmeyi, bu yolla geniş bir cephe kurmayı düşünmektedir. İşte Keykubad'ın tam bu sırada, Suriye seferi için ordusunu topladığı bir sırada zehirlenerek ölmesi anlamlıdır. Ölen sultanın isteğine aykırı olarak büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultan olması da.

Burada bir olguyu vurgulamak gerekiyor. Askerî iktâ düzeninin sonucu olarak bütün güç sultanın değil, divanı oluşturan üyelerin ve bunlara bağlı devlet ricalinin elinde toplanmaktaydı. Alaaddin Keykubad'ın Harzemîler'i merkeze almasından sonra ise devlet ricali ikiye bölünmüştü. Bu bölünme sultanın ölümüyle belirgin bir biçimde ortaya çıkar. İzzeddin'i tutan beyler çağdaş kaynaklarda ümera-i gureba (yabancı emirler) adıyla anılmaktadır. Gıyaseddin'i tutanlarsa yerli beylerdir. İlginç olan yan yerli beylerin kiminin köle, kiminin İranlı ya da İran kültürüyle yetiştirilmiş Türk beyleri olmasıdır. Hele biri Hıristiyandır ve Gürcü asıllı olup ücretli askerlerin komutanıdır. Yabancı beylerse Harzemî beyleridir ve Alaaddin Keykubad'ın en güvendiği komutanlarından Kemaleddin Kamyâr onlarla birliktir.

Aslında bu bölünme doğaldır. Kanglı-Kıpçak Türklerinden oluşan Harzemîler'le Türkmen unsurunun etkin siyasal güç durumuna gelişi, kuşkusuz yerli beylerden oluşan divan ricalinin hoşuna gitmeyecekti. Önce de belirttiğim gibi ekonomik çıkarların elden gitmesinin yanısıra devletin kontrolünün de elden çıkması sözkonusuydu. Başka bir deyişle devlet yeni iktâ sahiplerinin eline geçiyordu. Alaaddin Keykubad'ın Harzemî beylerine en verimli iktâları vermesi arslan payının yitirilmesinden çok, egemen bir yönetici sınıfın yerine bir başka yönetici sınıfın getirilmiş olması açısından önemliydi. Hele bu iktâların, belirtilen ticaret yolları üstünde olması işleri iyice karıştırıyordu.

Çünkü divan ricali, ekonomik gücü ele geçirmek için iktâ sahipliğiyle yetinmemiş, ticareti denetim altına alarak zenginleşmek yolunu tutmuş, bugün uygarlık anıtı olarak önünde eğilinilen hanları ve kervansarayları bu amaçla ticaret yolları üzerine kurarak egemen bir sınıf haline gelmişti. Ayrıca askerî iktâ topraklarının vakıf yoluyla mülkleştirilmesi yolu da açılmıştı. İktâ sahibi ölünce ancak ilk iktâı çocuklarına kalıyor, askerî başarılar sonucu sonradan kazandıkları başkasına veriliyordu. Bir bakıma bu bile garanti değildi, daha sağlığında sultan elinden iktâ toprağını alabilir, daha başarılı birine verebilirdi. Oysa sahip olduğu iktânın gelirini bir vakfa bağlayarak, mütevelli sıfatıyla hem kendisinin, hem de çocuklarının geleceğini garantiye alabilirdi. Keykubad'ın siyasal tasarrufları bütün bunları tehlikeye sokuyordu. Sultanın, Kemaleddin Kaymâr'ı Kayseri sübaşılığına (1235 sonraları), Harezmî Kayır Han'ı ise Sivas sübaşılığına getirmesi (1237), yakın çevresini Türkmen beylerini alması tehlikeyi gittikçe arttırıyordu.

Keykubad ansızın zehirlenerek ölünce ilk haber Gıyaseddin'e uçurulur, yerli beyler hemen cülus törenini yaparlar. Aralarında Kamyâr'ın da bulunduğu yabancı beyler önce karşı çıkarlarsa da, bir günlük bir kararsızlık oldu bittinin kabullenilmesine yol açar. Bundan sonra olaylar hızla gelişir. Yeni sultanın tahta çıkışından iki ay sonra Harzemî beylerinin başı olan Kayır Han tutuklanıp öldürülünce, öteki beyler ansızın iktâlarını bırakıp Fırat'a doğru harekete geçerler. Amaçları Selçuklular'dan kopmaktır. Aslında bu da istenen bir şey değildir. Hem kargaşalığa yol açacak, hem de devlet önemli bir askerî gücünü yitirecektir. Malatya ve Harput sübaşıları onları durdurmak isterlerse de ağır bir yenilgiye uğrarlar. Harzemîler de geçtikleri yerl yağmaya, yakıp yıkmaya devam ederek *Sümeysat* üzerinden

Ayıntab'a gelirler. Hısn Keyfa *(Adıyaman)* Eyyubî sultanının emrine girerler ve kendilerine iktâ edilen Urfa, Harran, Suruc, Rakka yöresine yerleşirler (1237).

Harzemîler'in uzaklaşmasından sonra devlet ricali arasında çekişme başlar. Sadeddin Köpek, sonraki iki yıl içinde, Gıyaseddin'in tahta çıkarılışında birlikte hareket ettiği emirlerle Kemaleddin Kamyâr da dahil bütün rakıplerini birer birer öldürtür. Ama tehlikeyi sezen sultan sonunda bir oyunla onu ortadan kaldırır (1239).

Görüldüğü kadarıyla XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu tam bir bölünmeye uğramıştır. İktâ düzenindeki soysuzlaşma, egemen sınıfı oluşturan yöneticiler arasındaki çatışmalar, özellikle köylü kitlesi üzerinde etkisini göstermiş, merkezî otoritenin zayıflamasıyla sınıflar arasındaki denge sağlanamaz olmuştu. Mirî toprakların vakıflara kaymasının, kimi hasların malikânelere dönüşmesinin sonucuydu bu. Böylece askerî iktâ önemini gittikçe yitiriyor, ordunun yapısı değişiyordu. Hele Türkmenlerin ücretli askerliği ve sultan kapısında kul olmayı törelerine bağlılıkları yüzünden kabul etmeyişleri yabancı, özellikle de haçlı artığı askerlerin kullanılmasını gerektiriyordu.

Bir başka sorun, göçebe Türkmenler sorunuydu. Gerçi bunlar, özellikle Güneydoğu Anadolu'da bulunanlar soy-boy geleneğini sürdürerek yarı bağımsız bir yaşayışı sürdürüyorlarsa da, yaylacılığı bırakamayışları yüzünden yerleşiklerle çatışıyorlardı. «Yaylak ile kışlak arasında gidiş gelişleri sırasında göç kafilelerinin ekin tarlalarına büyük zararlar vermesi yüzünden, iki taraf arasında sık sık kavgalar çıkıyor»du. (Mustafa Akdağ), Yalnız burada bir yanlışın düzeltilmesi gerekmektedir. Gerek bir yaşama biçimi olarak göçebelik, gerekse yaylacılık geleneği bir üretim faaliyetinin sonucuydu. Hayvancılıkla uğraşan Türkmenler hayvanlarını otlatmak amacıyla yazın kuzeye yaylağa çıkıyorlar, Gürcistan sınırlarına kadar yayılıyorlardı. Bu nedenle salt yerleşiklerle değil, kimi zaman kendi aralarında da mera kavgalarına tutuştukları oluyordu. Ama bu kavgalar, bilindiği kadarıyla büyük olaylara yol açmış değildir, hiç değilse Anadolu Selçuklu Devleti açısından. Çünkü merkezî otorite gücünü koruduğu sürece bir denge unsuru olabiliyordu. Oysa Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışı sırasında karşı karşıya gelen güçler toplumsal farklılaşmanın belirginleştiğini gösterir. Bu da çatışan toplulukların durumunu belirlememizi gerekli kılar.

Elimizde yeterli bilgi olmamakla birlikte, bütün kaynakların bir refah dönemi olarak niteledikleri Keykubad döneminde köylü kitlesinin, yani reayanın fazla ezilmediği söylenebilir. Sultanın Türkmen unsuruna önem vermesi de Türkmen topluluklarının kayırılan bir sınıf olmasına yol açıyordu. Kuşkusuz yarı bağımsız göçebe aşiretlerle uç beylikleri için bu durum önemli bir değişiklik sayılmazdı. Ama yönetim açısından divana bağlı vilâyetler için aynı şey söylenemez. Hele en verimli, üstelik de ticaret yollarına egemen olan iktâların yabancı beylere verilmesi ekonomik gücün el değiştirmesine yol açtığından maddî çıkarları önemli ölçüde etkiliyordu.

Yerli beyler denilen, genellikle gulâmhaneden yetişme yöneticiler, güçlerini zenginliklerinden alıyorlardı. Etnik öge burada da kendini gösteriyor, soylu olmayan bu yöneticiler ekonomiyi ele geçirerek saygınlık kazanıyorlardı. Siyasal iktidar soylularındı, oysa asıl güç divanın ve ona bağlı yönetici sınıfın elinde olduğuna göre ekonomik olanın dışında başka bir açıklama yanlış olur. Çünkü bir bakıma iktâ sahibi olmak da saygınlık kazanmaya yetmiyor, protokolde, melîklerden ve Türkmen beylerinden sonra geliyorlardı. Ama iktâ sahipliği gerek ekonomik, gerekse siyasal anlamda asıl gücü ellerine geçirmeleri demekti. Yalnız bu yargının da açıklanması gerekir. Çünkü iktâ geliri, belli görevler ve yükümlülükler karşılığı verilen maaştan öte bir anlam taşımıyordu. Sorunu salt bu açıdan ele alınca, devlet ricali arasındaki çekişmenin yüksek memurlar arasındaki çıkar çekişmesi olduğunu söylemek kolaylaşır. Ama bu yargının da, devletin batışını sultanın sarhoşluğuna bağlamaktan farkı kalmaz. Görünüşte sultanın gerisinde, gerçekteyse yeni bir sultanı tahta çıkaracak kadar güçlü olmak iktâ gelirinden alınan payın sağladığı siyasal güçle açıklanamaz. Böyle olsa, Harzemî kuvvetlerine dayanan beylerin, töreye aykırı olmakla birlikte ölen sultanın tayini sonucu meşrulaşan veliahtı tahta çıkarmaları gerekirdi. Ayrıca en önemli iktâlar onlarındı. Bu, şunu gösterir: Zenginleşmek, dolayısıyla egemen güç haline gelebilmek ekonominin başka alanlarına el atmakla mümkündür. Keykubad'a bağlı beyler, görünüşte güçlü olmakla birlikte, asıl güç karşı taraftaki beylerdedir.

Olgular gözden geçirildiğinde bu yargı doğrulanmaktadır. Gerçi bilgilerimiz sınırlı, ama söz gelimi kervancılığın ve kervansarayların önemli bir gelir kaynağı olduğunu biliyoruz. Özellikle kervansaraylarda gerek konaklama, gerekse malların depo edilmesi karşılığı bir ücret ödeniyordu ve kervansaraylar büyük bir hayırseverlikle (!) vakıf haline getirildiklerinden, bu gelir vakıf mütevellisinin, yani onu yaptıranın cebine gidiyordu. Böylece ticareti, buna bağlı olarak pazarları kontrol etmek de mümkün olabiliyordu. Nitekim şehirlerde ekonomik durumun belirlediği toplumsal farklılaşma somut bir biçimde görülüyordu. Mustafa Akdağ'ın, Mevlana'nın Konya'daki evlerin yüksekliğiyle ilgili sözlerinden yola çıkarak şehirdeki toplumsal sınıfları belirttiği şema bunun en güzel örneğidir. Akdağ'ın değindiği sözleri, kaynağı belirlemek amacıyla ilgili yerden olduğu gibi aktaralım: (Sultan Veled'den naklen) «Onu neşelendirerek mutlaka kendi hallerinden biraz bahsetmesi için ısrar ettim. Bunun üzerine o: 'Bahaeddin, Konya şehrine bak,

kaç bin emirin, büyüğün ve ileri gelenin evi, köşkü ve sarayı vardır. Tacirlerin ve iğdişlerin evleri zanaat erbabının evlerinden, emirlerin sarayları tacirlerin, sultan ve meliklerin köşkleri ve takları bunların hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyüktür.'» (Ahmet Eflâkî, c. 1. s. 267)

Zenginleşmenin bir başka yolu da hayvancılıktı. Daha önce temel üretim faaliyeti olan ziraatin üçe ayrıldığını, göçebe Türkmenlerle çiftlik sahibi devlet ricali ve âyanın hayvancılıkla uğraştığını söylemiştim. Gene Akdağ'ın belirttiği, bizimse belli bir temele oturtmamız gereken gerçek şudur. Geniş meralar iktâ sahibi devlet ricalinin tasarrufundaydı ve bu meralarda özellikle koyun sürüleri besleniyordu İşte göçebelerle yerleşikler arasında çıkan kavgalar, temelde, mera yüzünden devlet ricaliyle Türkmenler arasındaki ekonomik bir çatışmadan başka bir şey değildi. Toparlayıp özetlersek, Babailar ayaklanmasının patladığı dönemde:

a) İktâ gelirinin paylaşılması, üretici olmayan, sultana bağlı ama asıl gücü elinde tutan, siyasal anlamda yönetici, ekonomik anlamda egemen bir sınıfın oluşmasına yol açmıştı.

b) Bu sınıf, ticaret yollarının sağladığı gelirlerden de yararlandığı gibi, şehirlerde bağcılık, kırsal kesimde ise hayvancılık yaparak ekonomik açıdan iyice güçlenmişti.

c) İktâ düzeni soysuzlaşmış, iktâ topraklarının vakıflara dönüşmesi sonucu devletin askerî gücü zayıflamıştı.

d) Bu güçlenme divana bağlı bölgelerdeki reayanın ve göçebe Türkmen topluluklarının zararına gelişiyordu. Özellikle göçebe Türkmenlerin, üstelik de güneydoğuda bulunanların. Çünkü divana bağlı vilâyetlerde ticaret yollarına bağlı olarak şehirleşmenin gelişmesi nispeten bir ferahlık sağlıyordu. Yerleşikliğin rahatlığını ve örgütlenmenin getirdiği güvenliği de buna eklemek gerekir. Oysa Güneydoğu'daki Türkmenler mera sıkıntısı çekiyorlardı. Hayvancılık geçim kaynağı olmaktan çıkmıştı. Devletin fetihçi niteliğini yitirmesi ganimet kaynağının da kurumasına yol açmıştı. Batı uçlarındaki beyliklerde benzeri sıkıntının, görülmemesi akıncılığın sürmesiyle açıklanabilir. Oysa Güneydoğu'dakiler arkadan sıkıştırılmışlardı, önleri de kapalıydı.

Bu sıraladığımız kosullara iki önemli olguyu daha eklememiz gerekiyor:

1 — Moğolların artan baskısı sonucu Batıya yönelen Türk toplulukları Güneydoğu Anadolu'ya yığılmışlardı. Özellikle XIII. yüzyılın başında göçlerin arttığı, Irak ve Suriye yoluyla Anadolu'ya sığınıldığı biliniyor. «Bugün bizim için bu hususta sarih rakkamlar zikretmek imkânı yok ise de; bütün delillerin Anadolu nüfusunun bu devirlerde, bilhassa Moğol istilâsını müteakip ve bu istilânın önü sıra buralara gelmiş göçebe unsurlarla, tevettürü artan ve adetâ işba' halini geçmiş olan bir halde bulunduğunu gösterecek vaziyette olduğunu söyleyebiliriz.» (Ömer Lütfi Barkan) Alaaddin Keykubad'ın Türkmen unsuruna önem vermesi ve Suriye'yi de fethederek siyasal bir birliği amaçlaması bu açıdan önem taşır. Oysa sultanın zehirlenerek ölmüyle durum tersine dönmüş, göçebe Türkmenler yukarda açıklandığı gibi olumsuz bir yönde gelişen ekonominin ve buna bağlı yönetimsel örgütlenmenin çarkları arasına sıkışmışlardı.

2 — Kaynaklarda Sadeddin Köpek'in, siyasal gücünü arttırmak, saygınlık kazanmak amacıyla *Sümeysat*'ı fethettiği (1238), Kemaleddin Kaymâr'ı bu zaferden güç alarak öldürttüğü belirtilir. Bu doğru olsa bile, temeldeki amacın, göçebe Türkmenlere askerî bir darbe indirmek olduğu ileri sürülebilir. Bir kere bu bölge zaten Harzemîler'in geçişi sırasında yeterince güçten düşmüştü. Ayrıca Eyyubî prenslerine güvenen ve yönetim bakımından aşiret geleneğini sürdüren bu bölgedeki Türkmenler, merkezî otoriteye pek boyun eğmiyorlar, üstelik yazın kuzeye yaylağa çıktıklarında da pek boş durmuyorlardı. Gürcistan sınırlarına kadar yayıldıkları bilindiğine göre, herhalde bu bölgeden geçen ticaret yolları için bir tehlikeydiler. Sümeysat'ın alınması, burası bir Eyyubî prensine bırakılmış imaret olduğuna göre, askerî bir güç gösterisiydi. Fetihten çok, sindirme amacı ağır basıyordu.

Görüldüğü gibi bir patlamanın olması için gerekli maddî koşullar, XIII. yüzyıl Anadolusunda tam anlamıyla oluşmuştu. Bunun için bir kıvılcım yeterliydi. Üstelik ayaklanmanın başlatıldığı bölge çok iyi seçilmişti. Ayaklanmanın neden dinsel bir görünüm taşıdığı, bir inanç çatışması biçiminde geliştiği ancak bu maddî temel üzerine oturtulunca bir anlam kazanır. Ama bunun için XIII. yüzyıl Anadolusundaki dinsel ve kültürel hayatın da açıklanması gerekir. Bu ise gelecek yazımın konusu olacak. ■

KAYNAKLAR:

Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi**, 2 cilt, 1974

Nejat Kaymaz, «Anadolu Selçuklularının İnhitatında, İdare Mekanizmasının Rolü», Ank. Üni. DTCF Tarih Arastırmaları Ens., **Tarih Arastırmaları Dergisi**, c. II, s. 2-3; c. III, s. 4-5.

Ömer L. Barkan, «Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler,» **İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. 11, s. 1-4, yayın tarihi, 1952.

Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye.**

Ahmet Eflâki, **Ariflerin Menkıbeleri**, 3. bas., 1973.

İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, 1940.

Faruk Sümer, «Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar,» Ank. Üni., DTCF, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 1, s.1, yayın tar. 1964.

Mükrimin H. Yinanç, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri**, I. 1944.

İslâm Ansiklopedisi, ilgili maddeler.

KAFACILAR

3 Ağustos, 1975 günlü Cumhuriyet'te, «Yasak Kafası» başlığıyla çıkan yazısında Rauf Mutluay, soyadındaki aylılığın mutluluğundan beklenmedik bir hışımla, Bekir Yıldız'ın Sabahattin Ali'yi Anma Günü'nde verdiği söylev yüzünden, hem söylevi vereni, hem onu alkışlayanları, hem de o söyleve dergilerinde yer vermiş olanları (ki aralarında ben de varım) topa tutuyor. Türkiye Defteri de geçen ayki sayısında Sait Faik Armağanının Bekir Yıldız'dan geri alınmasını istiyor.

Bekir Yıldız'a insan olarak beslediğim sevgiye ve öykücü olarak başarısına duyduğum saygıya karşın, bu sert tepkilerin büsbütün haksız olduğunu söyleyemem. Ama bu *«büsbütün haksız olduğunu söyleyemem»* sözü, Bekir Yıldız'ın konuşmasında (bazı tersiz çıkışlarla da olsa) dile getirmek istediği temel gerçeğin güme getirilmemesi gereğiyle birlikte anlaşılmalıdır. İşin ayrıntısına girmeden önce ortalığı karıştıran belli başlı tümceleri buraya aktarayım. Hem de ta başından:

«Ancak sözkonusu ayrıma girişmeden önce şu gerçeğin altını çizmekte yarar var: Hıncım Sait Faik'e değildir. Hıncım, Sait Faik hikâyeciliğine sahip çıkışın niteliğine karşıdır. Sait Faik düzenin değiştirilmesiyle değil düzenin sonuçlarıyla oyalanmış bir yazardır. Burjuvaziyle hesaplaşmak yerine, bir hippi tavrıyla burjuvaziden kaçmış, doğaya ve yoksul insanlara sığınmıştır. Hayattan kaçışına karşın, sanatçı olarak içtenliğini sonuna değin korumuş bir yazardır da. Onu, burada eksikliğinden ötürü kınamıyorum. Bu eksikliği bilen, bilinçli hain aydınları, sustukları veya gerçekçi toplumcu edebiyatı yıpratmak amacıyla Sait Faik hikâyeciliğini, düşüncesini yaygınlaştırmak istedikleri için lânetliyorum. Ne yapacağız öyleyse? Nasıl savaşacağız bu alçaklarla?»

Bu sözlerde dikkat edilmesi gereken ilk nokta, Bekir Yıldız'ın Sait Faik'e yönelttiği nesnel eleştirinin ötesinde bir horlamaya, küçümsemeye ve kadirbilmez bir kınamaya sapmamış oluşudur. Bekir Yıldız, Sait Faik'in içtenliğine, yazar olarak önemine toz kondurmamaktadır. Nitekim «Halkın Dostları» Dergisinin Haziran - 1971 sayısında da şöyle demektedir: «Dikkat edilirse, Sait Faik küçük insanın daha ileri bir düzenden gelişecek potansiyeli ile değil, onu o günkü durumuyla kabul eder ve sever. İnsanları toplum hayatının ana gelişme süreçleri dışında kalan bölgelerinde yaşar. Toplumsal mekanizmaya karşı olduğu için de insan bireyselliğini toplumdan soyutlanmışta arar Sait Faik, Ama Sait Faik bu tavrıyla hikâyeyi demokratikleştirmiştir. O zamana kadar büsbütün küçümsenip yadsınan, ya da, iğreti, cansız bir süs olarak kullanılan küçük insanı edebiyatta şerefli bir yere oturtmuştur. Çünki Sait Faik sınıfıyla uzlaşmayan burjuva yazarı çelişkisini olanca derinliğiyle yaşamış ve içtenliğini hiçbir zaman yitirmemiştir. Ama Sait Faik'in bu başarısı yalnız Sait Faik'e özgü bir başarı olarak kalmıştır. Aynı çelişkiyi aynı derinlikte yaşamamış yazarlar önünde, Sait Faik hikâye çizgisi tıkanıp kalmıştır. Öz olarak tıkanmıştır, çünki Türkiye'nin bugünkü toplumsal ortamında bu tavır zamandışı kalmakta, basit bir popülizmin, halkçılığın ötesine geçmemektedir. Dolayısıyle bu çizgi zorunlukla biçimciliğe dönüşmüş, Türkiye'nin somut insanını ıskalıyarak, burjuva batı edebiyatının inceliklerini üretme yoluna gitmiştir.»

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Bekir Yıldız, içinde yaşadığı koşulların ürünü olan Sait Faik'in kişiliğiyle, öz yapıtıyla Sait Faik'e gününün ve çapının ötesinde, *post-mortem* bir etkinlik kazandırma yönündeki çabalar ve zorlamalar arasına kesin bir çizgi çizmek istemektedir. Bu istekle kafa bağdaştırmayabilirsiniz belki, ama sorunun en azından tartışmaya açık, tartışılmaya değer bir sorun olduğunu yadsıyamazsınız, değil mi?.. Bu arada hemen belirteyim, Bekir Yıldız'ın sözkonusu konuşmasında Sait Faik'e yönelttiği «hippi tavrı» yakıştırmasını doğru bulmuyorum. Çünkü «hippilik» tüketim toplumlarına özgü bir davranıştır, üstelik o toplumlarda bile yaygın bir akım haline gelişi Sait Faik'in ölümünden çok sonradır.

Gelelim şimdi Bekir Yıldız'ın Sait Faik'i «yaygınlaştırma» çabaları üzerine söylediklerine!.. Her önemli yazar gibi, Sait Faik de yaşamıyla ve yapıtıyla bir yaşama biçimi ve yeni yada eski bir insan örneği önermektedir elbet. Bu önerinin yaygınlık kazanması ise yazarın çapı-

na olduğu kadar, içinde yaşadığı toplumun yapısına, değişme hızına ve yazarın o toplum içinde seslendiği çevrelerin niceliğine ve niteliğine bağlıdır. Sait Faik, son birkaç yılını saymazsak, küçük burjuva radikalizminin ağır sultası altında yaşamış, gençlik ve olgunluk çağları Ekonomik Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı yıllarına toslamış olan, yâni Mehmet Kemal'in deyimiyle Acılı Kuşak'tan sayılması gereken bir aydınımızdır. Bu aydınlarımız geniş yığınların uğradığı yıkımı insan ve yurttaş gözleriyle görüp, bunun sorumlusu olan düzene karşı ideolojik ve politik mücadele olanaklarındaki kısıtlılığın, tıkanıklığın acısını olanca ağırlığıyla çekmişlerdir. Bunların arasından sade o düzene karşı değil, aynı zamanda onunla, mücadele olanaklarındaki kısıtlılığa karşı, kanı, canı, özgürlüğü pahasına başkaldırmış olanlar da vardır elbet. Niceliğindeki sınırlılığa gözümüzü takıp bu yiğitçe başkaldırının değerini küçümsemek nasıl yanlışsa, bu başkaldırıya mizaçları, kişilikleri, kimi yerde de kökenleri dolayısiyle katılmamış olmakla birlikte, toplumsal kıyım karşısındaki ideolojik ve politik çaresizliklerini, bilinç değilse bile, bir bulunç sıçraması içinde olanca duyarlığı ve olanca insancıllığıyla yazılarına, yapıtlarına yansıtmış sanatçılarımızı da silme-arpacık harcama o kadar yanlıştır. Ama kısıtlılıklarını, eksikliklerini bilerek! Günümüzün **değişmiş** ve değişen koşulları altında hızla gelişen ideolojik ve politik mücadelenin yapısına uymayan yanlarını belirleyerek! Sözgelimi, Sait Faik'i günümüzde de geçerli, günümüzde de olumlu bir sanatçı örneğiymiş gibi göstermeğe kalkışmadan! Yâni Sait Faik'i gününün içinde değerlendirir, hatta överken, önerdiği yaşama biçimini reklâm etmeden, Hümanizma adına Sait Faik'i tabulaştırmadan! Yâni Sait Faik'i yaygınlaştırmadan! Yâni Sait Faik'i halk düşmanlarına yarayacak yeni bir Kaçış Edebiyatının bayrakdarı haline getirip, halkını onca yürekten seven Sait Faik'e de ihanet etmeden!..

Yalnız, bütün bu denilenleri Bekir Yıldız'ın Sait Faik Ödülü'nde somutlaştırmasına aklım ermedi. Belki de bu ödülü almış olmasının, yadsıdığı bir ideolojik tutuma karşı kesin bir cephe alışında kendisine karşı kullanılabileceğinden **çekindiği** için, böyle üstüne üstüne yürüyor... Bence yersiz. Ödülü aldığı sıra Sait Faik için ne düşündüğünü açık açık söylemiş, ödülün ödeneğine tamah etmediğini, ödülü ve ödül kazanan yapıtını «Halkın Dostları» dergisine armağan ederek göstermiş. Hem sonra ortada da bir gerçek var: Ödül şu-bu kılığın tertibiyle filân değil, halkını seven varlıklı bir ananın himmetiyle kurulmuş. Dinamiti keşfeden adamın pişmanlığının zekâtı olarak kurulan Nobel Ödülünü almaktan koskoca Pablo Neruda'lar gocunmazken, Sait Faik gibi dürüstlüğüne dürüst, içtenliğine içten bir yazarın adına kurulmuş ödülü kötü gözle görmek niye? Hadi diyelim, ödülün yürütülüşünde bazı ideolojik hesaplar güdülüyor, ama Nobel'in yürütülüşünde en olmadık siyasal çıkarlar dönmüyor mu sanki!.. Öte yandan, Sabahattin Ali'nin bir MİT ajanı tarafından tasla başı ezildikten sonra, Türk edebiyatından göçürülmesi oyunu, Türkiye'de açık ve örtülü kıyıcılığı yan yana götüren Faşizm uygulamalarının inceliğine ışık tutan bir kilit-örnek olarak sunulmak gerekirken, işi Sabahattin Ali'nin mezarı - Sait Faik'in müzesi kıyaslaması içinde bir duygusallığa döküp, «Lânetleme», «Alçaklar» falan çeşidinden, yarattığı ters tepkiyle asıl sorunu güme getirici sözcükler de kullanmak bence yanlış. Nitekim Bekir Yıldız da konuşmasının sonlarına doğru, sorunun özüne değinen serinkanlı sözler söylemektedir.

Evet, «Altmış sonrası halkımız hızlı bir bilinçlenme sürecine girmiştir. Toplumcu edebiyatın işlevi somutluk kazanmış, yeni yazarlar gelmiş... Hatta gereken yaygınlığı okurdan bulmuşlardır...» falan, ama hemen bütün kitle haberleşme araçları, eğitim kuruluşları, halâ, iktidarıyla, muhalefetiyle Anti-marksist siyasal partilerin ve güçlerin elindedir; yasal ve gayrı-yasal baskılar, kimi hafifleyerek, kimi ağırlaşarak, yürürlüktedir. Bu durumda halkımızın bilinçlenme sürecine paralel olarak beliren eğilimleri, istekleri ve özlemleri, öbür alanlarda olduğu gibi, edebiyat alanında da netlik ve yaygınlık kazanmada büyük güçlüklerle karşı karşıyadırlar. Bu güçlüklerin yarattığı duman perdesini aralayacak ve arıtacak olan ideolojik mücadele ise bir türlü rayına oturtulamamıştır; Marksist bir etiğin ve estetiğin temelleri halâ atılamamış; toplumcu edebiyatın eleştirisel yanı öznellikten, duygusallıktan kurtulup bilimselliğe ulaştırılamamıştır. Onun içindir ki, burjuva ve küçük burjuva hümanizmi geleneğinden kurtulamamış yazar ve eleştirmenlerin halâ etkinliğini sürdürmesinden yakınırken, biz Marksist yazar ve eleştirmenlerin de bunda sorumluluk payı olduğunu unutmamalıyız. İdeolojik konumlarını değiştirmeksizin, yeni ve eski toplumcu yazarları eski değerler listesinin şurasına burasına sokuşturarak, geçerliliğini korumağa çalışan Hümanist eleştirinin bu oyununu bozmanın bir tek yolu vardır; o da Marksist

estetiği olanca bilimselliği ve insancıllığı içinde Türk edebiyatına mal etmektir. Bizler bunu başaramadıkça, Türk edebiyatını Marksist dünya görüşü açısından tarayarak, yeni bir değerler sistemi ve listesi getirmedikçe, bilelim ki, karşımızdakilerde onca kınadığımız kusurlardan, kendinceliklerden, öznelliklerden, beğenicilikten kendimiz de henüz kurtulmuş değiliz. Sık sık fevriliğe düşmemiz, haksızlığa uğramışlık duygusu içinde hoyratlıklara ve sakarlıklara kapılmamız hep bu yüzdendir. Doğru bir dünya görüşüyle donanmış olmanın yaratıcı sevincini zaman zaman bizlerde gölgeleyen de bu olmaktadır. Unutmayalım ki ideolojik mücadele, kişiler değil, kavramlar mücadelesidir.

Asâbımıza mukayyet olabilmemiz için belki yardımı olur diye söylüyorum, eski ve yeni değerleri savunma ve kadirbilirlik - adına yürütülen Hümanizma Eklektisizmi de güç durumdadır. Yeni okuyucu kuşak ve çevrelerinin eleştirmenlerden sade beğenilerini sergilemesini değil, içinde yaşadığımız koşullara aydınlık getirici ve geleceğe ışık tutucu bütünsellikler sunmasını beklediği bugünkü ortamda, «mavi boncuk (vâni değer) kimdeyse gönlüm onda» tutumuyla ayakta tutunabilmek zorlaştıkça zorlaşmaktadır. Okuyucu açık-seçik sorular sormakta, karşılığında açık-seçik yanıtlar istemektedir. Bu soru furyası karşısında idare-i kelâm olanaksızlaşmaktadır. Sosyal kutuplaşma süreci başını almış giderken, dengeci, uzlaştırıcı ağızlar eleştirmeni de gölgeye, alacakaranlığa, giderek karanlığa itmektedir. Kadirbilme ilkesini tek ilke olarak baştacı etmiş olan değerlendirici, kimi baştacı edeceğini şaşırdığından, titizlenmekte, sinirlenmekte; bu yüzden, kimi yerde de, elinde kalmış olan tek ölçütü, kadirbilirliliği çiğnemektedir. Herkese güler-yüz, altında her an patlamağa hazır bir gazap fırtınasını barındıran bir sırıtkanlığa dönüşmektedir.

Bekir Yıldız'ın konuşması ve Rauf Mutluay'ın onunla ilgili yazısı üzerine yazdığım yazı burda sona eriyordu. Meğer bu bahis burda kapanmıyormuş!.. Ne yakası açılmadık sözler üreyecekmiş bu konunun ardından!

Bu aybaşından beri hangi edebiyat çevresine gitseniz aynı lâf. Bir sürek avıdır gidiyor Bekir Yıldız'a karşı!..

Hele tanınmış Hümanistlerimizden Vedat Günyol «Yeni Ufuklar» dergisinde öyle bir ateş püskürüyor ki!.. Mutluay'ı «Eksik söyledin!» diye kınıyor, «Bunlar *'Yasak Kafa'* değil, *'Komando Kafalılar'*dır.» diyor. Komando'nun ne olduğunu bilmezmiş, Bekir Yıldız'ı tanımazmış gibi!.. Böyle bir sözün Bekir Yıldız'ın kendisini geçtik, Bekir Yıldız'ın binlerce okuyucusuna hakaret olduğunu kestiremezmiş gibi!.. Öfkesine o kadar yeniliyor ki, Bekir Yıldız'ın bir öyküsünde işlediği doktor tipinin uydurmalığını saptayacağım derken, derginin aynı sayısında ölümüne ağıt yaktığı Harun Karadeniz'e sağlam raporu veren doktoru unutuyor!.. Yazısının bir yerinde de «Bu ruh soylu'luğunu, bu hoşgörüyü bulmadan, bulamadan hiç bir insanın, hele sanatçının, insanca, insanlıkça bir yere ulaşacağına inanmıyorum,» diyerek, Bekir Yıldız'ın insan oluşuna -sözümona- gölge düşürüyor. Ne denir buna bilmem? Hümanizmin bu kadar fazlası, biraz «animalizm» olmuyor mu?..

Yine «Yeni Ufuklar»da Ferit Edgü dostumuz vatkasını, vakkosunu, vatkasını bırakıp, Bekir Yıldız'a «HÖST!» demek için, Bekir Yıldız'ı zemzem kuyusuna işemiş göstermek için sırf, meydân-ı edebiyâta avdet ediyor...

«Akşam» gazetesinde Naci Çelik Bekir Yıldız'a yöneltilen iltifatların en galizlerinden bir güldeste sunduktan sonra, bütün Yazarlar Sendikası Yönetim Kurulu üyelerini resmen istifaya dâvet ediyor. Yine insaflı arkadaş, bizi toptan intihara dâvet etmediğine şükür!

Fethi Naci daha hesaplıca kaleme aldığı yazısında *Birikim*'in sorumlularını da hesap vermeğe çağırıyor. Bilmem, bu uzun yazı kendisini doyumlayabilecek mi? Çünkü ben, İnsanın bütün Tükenmezliğine karşın, hem kendimin, hem de Fethi Naci'nin tükenmişliğe düşebileceğinden kuşkudayım herdaim.

1949 yılında, Paris'te, Üniversite yurdunda, Feridun Çölgeçen, öğrencilerimizden Kafacı Adnan'la bir Arjantinli arasında bir kafa güreşi düzenlemiş, toplanan seyircilerden de epiy bir para toplamıştı. İki müsabık ortaya çekilen tebeşir çizgisinin onar adım ötesinde yerlerini aldıktan sonra, Feridun'un verdiği işaret üzerine kafalarını önlerine alıp birbirlerine saldırdılar. Kafaların tokuşmasından çıkan tok sesle birlikte, bir de baktık, ikisi de yerde baygın yatıyor. O arada Feridun Çölgeçen paraları aldı gitti. Velhasıl, orada da gördüm. *«Kafacılık»* hiç de akıl kârı bir iş değil!.. Ben de bu yazıda, biraz, «Çölgeçenlik» mi ettim acaba?..

CAN YÜCEL

ÖĞRENCİ-AYDIN HAREKETİ

Öğrenciler, her biri bir toplumsal faaliyet olan, bilimin, tekniğin, kültürün edinilmesi, uygulanması ve yeniden üretilmesi fonksiyonunu yerine getirmek için, bu faaliyete özgü kurumlar içinde yetişen kişilerdir. Kısaca «bilgi

süreci» diyeceğimiz bu faaliyet türünün aslî elemanları olmaya adaydırlar. Tıpkı işçi olacak çırak gibi. Nasıl çıraklık, işçi olmanın hazırlık, başlangıç evresi ise öğrencilik de bilim, teknik ve kültür elemanı (kısaca «aydın» diyeceğiz) olmanın hazırlık dönemidir.

Öğrenciler, bu genel aydın kesiminin *genç* unsurlarıdır. Yani öğrenciler kendilerine özgü toplumsal fonksiyonu ve bu fonksiyonlarından kaynaklanan tavır alışlarını, «genç» olmak gibi organik, doğal bir özellikte biçimlenmiş olarak gösterirler. Doğal, organik bir kategori olan «gençlik», atak, dinamik, özverili, heyecanlı olmak gibi öznel özelliklerle tanımlanır. Buradan şu ilk sonuca varıyoruz: Öğrenciler ikili bir yapıya sahiptir. İlki tamamen bir toplumsal fonksiyonu ifade eden yan, diğeri organik, doğal bir kategori, geçici bir durum. Doğal ve hele genç olmak gibi her organizma için sözkonusu özellikler, öğrenci hareketine yalnızca yukarda saydığımız öznel unsurları getirir. Yani öğrenciliğin ayırdedici yanını vermez, onu belirlemez; bir ton kazandırır sadece. Bugün sözkonusu olan öğrenci - gençlik hareketi, gençliğin özelliklerinden kaynaklanmıyor. Bu hareket öğrenciliğin, yani toplumsal bir fonksiyonun; günümüzde hayli önem kazanmış, geçmiştekinden farklı bir konuma gelmiş bir fonksiyonun, kendine özgü yapısından, niteliğinden kaynaklanmaktadır. Öğrenci hareketi, genel aydın hareketinin bir parçasıdır ve yukarda saydığımız öznel özelliklerinden ötürü bu hareketin en göze çarpan, en öndeki kesimidir.

TARİHİ AYDIN HAREKETİ

Bu durumda aydın hareketini, aydının tarihî-toplumsal fonksiyonunu açıklamak gerekiyor. Bu konuda son derece yüzeyde kalan bir anlayışın, neredeyse ahlâkî kategorilerle açıklanan aydın hareketinin, niteliği üzerinde durmak öncelik kazanıyor.

Bilgiye deggin süreçler, tümüyle insan toplumuna özgü, onu ayırdeden faaliyetlerdir. Ve her toplumsal faaliyet gibi tarihin seyri içinde gelişir. Bu gelişimi boyunca, insan, diğer organizmaların kesinkes tabi olduğu doğal belirlemelerden kerteli bir kopuşu da gerçekleştirir. Doğanın kendi değişimiyle değil, ondan çok daha fazla kendisinin doğayı değiştirmesiyle fonksiyonel bir değişimi sürdürür. Anlaşılacağı üzere bunun için öncelikle doğayı, dünyayı anlamaları gerekmektedir. Ve her tarihî evresinde doğadan anladığının ışığında eylemlerini sürdürdü. Daha henüz son derece sınırlı bir bilgi kapasitesine sahip olduğu çağlarda, dünyayı, anladıklarıyla değil, anlayamadıklarıyla, anlaşılmaz olanlarla açıklamaya çalıştı. Salt bir düşünce işiydi bu. Filozofların sayısız, ama özünde aynı sistemleriyle yapmak istedikleri işti bu. Ama burada bizzat üretim faaliyetinden edinilen somut bilgi ile bu bilginin çok dolaylı yansımaları diyebileceğimiz somut bilgi türü arasında tam bir kopukluk vardır. İlki, bilgi bile sayılmazdı o zaman. Soyut «bilgi»nin, sırf düşünmeye dayalı —ve doğaldır ki bu iş için gerekli zamana sahip sınırlı sayıda adama özgü— karakteri egemendi. Aydın, bilgili kişi diye bu tipler anlatılırdı.

Bin yıllar sürmüş bu dönemin sonunda, damla damla birikmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmış olan çeşitli faaliyet alanlarının bilgisi, uygun toplumsal koşullarda bir sıçrama, bir devrim yaptı. Doğa, dünya ve toplum, somut bilgilerimizle açıklanır hale geldi. Ve o zaman geleneksel sitemlerle, somut bilginin dolaysız yorumuna dayanan görece bilimsel nitelikte bilgilerin çatışması başladı. 19. yüzyıl en genel bir deyişle bu çatışmanın somut, bilimsel bilgi lehine döndüğü çağı anlatır. Marx işte bu noktada çığır açan sözü, dönemeci tanımlayan sözü söyledi: «Filozoflar, bugüne kadar dünyayı açıklamağa çalıştılar, ama, sorun onu değiştirmektir.»

Aynı zamanda, üretici güçler tarihın o güne dek görmediği başdöndüren bir hızla gelişirken, toplumsal bilgi de sürekli gelişiyor, büyüyordu. Teknoloji ve bilim, kapitalist ilişkilerin sınırlı alanında başlıbaşına bir etken, bir üretici güç haline geliyordu. Bu oluşum, bu sürece katılan insan sayısını da sürekli arttırıyordu. Tamamen somut üretim faaliyetine ilişkin, bir teknik ve bilim adamı niteliğinde aydınlar kesimi doğuyordu.

El emeğiyle —binlerce yıl üretimde kullanılan insan emeğinin bu tek tipiyle— değil, kafa emeği denilen bir özel emek türüyle üretime katılan bu yeni insanlar, bu yeni aydınlar, henüz kendi fonksiyonlarının toplumsal - tarihî anlamından uzak, kapitalizmin bolca sunduğu ekonomik imkânlar içinde siyasal bakımdan yansız ve hattâ bazan açıkça gericidirler.

Somut bilginin hâlâ felsefe vs. gibi düşünsel araçlara muhtaç olduğu, kapitalizmin ilk evrelerine özgü klâsik aydın tipi büyük ölçüde katıldığı toplumsal siyasal mücadele içinde, bu yeni aydın tipine horgörüyle bakar. Öyle ki aydın saymaz onu. 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısındaki siyasal mücadeleler içinde, kendine özgü ve önemli yerini alan klasik «küçük burjuva» aydınlar, yer aldıkları tarafın ideolojik örgütsel silâhlarını oluşturmakta tarihî, özgün bir rolü oynadılar.

Şimdi bu klâsik aydın tipi ve ondan daha değişik olan yeni aydın tipine bir kere daha bakalım. Kendi özgün, olgun yapılarını aldıkları halleri içinde (yani zamandaş olarak değil) ele alırsak klasik aydının yine kafa emeğini, ama bu emeğin, çok özel, hemen tümüyle «düşünce üretimi» diyebileceğimiz bir türünü temsil ettiğini görürüz. Yeni aydın tipi ise çok daha somut ve üretimle, dolaysız ilişkide, onun içinde bir özel kafa emeği, türüne sahiptir. Klâsik aydın sanatçı, avukat, iktisatçı, tarihçidir genellikle. Yeni aydın teknisyen, mühendis, araştırıcıdır.

Fakat bu iki tip aydın, günümüzde, aralarındaki farkların bir ölçüde kalktığı ve daha geniş ölçüde toplumsal işbölümünün zorunlu kıldığı bir uyumluluk hali içindedirler. Sanat üretime katılmakta, araştırmacı toplumsal bilimlerle bağ kurmaktadır.

Kafa emeğinin bu iki türü arasında farklar kaybolurken ve tümüyle toplumsallaşırken, çok daha önemli bir gelişim kafa ve kol (el) emeği arasındaki ayrımların silinmeğe doğru gidişidir.

Bugün tümüyle gerçekleştirilmemiş olmasına rağmen, gelişimin çizgisi açıkça göstermektedir ki, el emeği, el hünerine dayalı emek, yani bir ölçüde insanın fizik işgücüyle belirlenen emek ortadan kalkmaktadır. El ile, kol ile yerine getirilen fonksiyon kontrol fonksiyonuna dönüşmektedir giderek. Bilimsel ve teknik gelişmenin, kapitalizmin engelleyici kuralları içinde sınırlı bile olsa yarattığı yeni imkânların çok da uzun vadeli olmayan ufkunda gözlemleyebiliyoruz artık bunu.

Çağımız, 1945'lerden bu yana, yalnızca yukarda açıklamaya çalıştığımız niceliksel değişimi değil, niteliksel bir dönüşümü de yaşamaktadır. *Birikim*'in 1. sayısında «Değişen Dünya İçinde Öğrenci Olayları» başlıklı yazıda, çağımızın tanık olduğu bu niteliksel önemde olguları saymış ve bunlar ışığında toplumsal değişimin ve bu süreçte özel olarak öğrenci-aydın hareketinin eylemini incelemiştik. Bunu yeniden anlatmıyoruz. Yalnızca bütün bu devrimci değişmelerin bilimsel yorumunu, bize getirdiği sonucu konumuz açısından tekrarlayalım: Bilgisayarların, nükleer enerjinin, organ nakillerinin, uzaya çıkışın gerçekleştiği ve böylece önümüze sınırsız imkânların açıldığı bir çağa girdik. İnsanlık, kendi organizmasını kendi biçimlendirdiği; kendi doğal yaşama alanını, dünyayı aştığı; kendine özgü zihinsel fonksiyonların birini veya bir kısmını araçlara aktarabildiği, doğal güçlere eş bir güce eriştiği bir noktaya varmıştır. Ve bunların hepsi, kapitalist üretim ilişkilerinin büyük sınırlayıcı niteliğine taban tabana zıt ve onu tümüyle olumsuzlayan, geniş ölçüde, toplumsallaşmış süreçlerin ürünüdür. Kapitalist mülkiyet ilişkileri hiçbir zaman böylesine anlamdan yoksun, böylesine enaelleyici olmamıştı. Çünkü tüm bu imkânlar serisi, kapitalizmin içinde bulunduğu çöküş döneminin daha da ağırlaştırdığı koşullar içinde, varolan etkinliklerini, çarpık hattâ tüm insanlığı açıkça tehdit eden biçimler içinde sunulmaya zorlanmaktadır. Oysa bütün bu imkânların tüm insanlığa (bu birleşmeyi gerçekleştirmesi, yapısı gereği olan sosyalizmde) olanca zenginliğiyle ne denli geniş ufuklar açacağı besbellidir. Ama bugün örneğin nükleer enerji insanlığı tehdit aracı olarak, bilgi-savarlar ve son derece geliştirilmiş haberleşme sistemleri toplumları kesin denetim altına almak, modern köleler haline getirme aracı olarak kullanılmak istenmektedir. Kapitalizm, tüm bunları, üretimin, bilgiye deggin süreçlerin görülmemiş ölçüde toplumsallaşmış olmasına rağmen, kendi bireysel mülkiyetini sürdürmek uğruna yapıyor.

Bilimin ve tekniğin başlıbaşına bir üretici güç haline geldiği çağdaş üretim içinde yeralan bilim - teknik elemanlarının, mevcut mülkiyet ilişkileriyle, bunun işleyiş biçimiyle kesin uzlaşmazlığı doğmuştur. Nasıl işçinin ürettikleri kapitalist işleyiş içinde fazla ürün haline geldiğinde doğan bunalım, öncelikle işçiye zarar verir hale gelirse; bugün de, gelişen teknik-bilim, birçok teknik elemana işsizlik getirmektedir. Sonuçta, sırf kapitalist ilişkiler adına, insanlar ya herkes için yaratabileceklerini yapmaktan alakonuyor veya öylesine bir durum doğuyor ki bizzat kendi yarattıkları kendi yoksunluklarına neden oluyor ve hattâ kendilerine karşı tehdit aracı olarak kullanılıyor.

Bu sonuç bir dizi olayın önümüze koyduğu gerçektir. Ve bu nokta da artık sözünü ettiğimiz aydın kesimlerin toplumsal-siyasal tavır alışlarında yeni ve zorunlu bir değişim kendini duyurur.

ÇAĞDAŞ (YENİ) AYDININ SİYASAL TAVRI

Daha önce klâsik küçük burjuva aydının siyasal hareket içine katılışını açıklarken gördük ki bu kesimleri bu mücadele içine iten kendilerine özgü *nesnel* bir zorunluluk yoktur. O, tümüyle vicdanî diyebileceğimiz bir seçişle, kendiliğinden katılır, *gönüllüdür.* Bunun içindir ki işçi sınıfının mücadelesine katılan aydınlara «namuslu» sıfatını vermek hayli geçerlidir. Oysa aynı mücadeleye en az bu aydın kadar katılan işçiye «namuslu» demek kimsenin aklından geçmez. Çünkü o, tarihî görevinin bilinciyle, zorunlu olarak ora-

dadır. Bu mücadeleye katılmayan işçi ise sınıfına ihanet etmiştir.

Fakat yukarıda açıkladık ki bugünün aydını için de artık tamamen nesnel gerekler vardır. O, artık kendi fonksiyonunun doğal sonucu, gereği olarak acık ve belli bir siyasal tavıra zorunludur. Gönüllülük, vıcdanî, ahlâki, vs. gerekçelerle öznel karakterli tavır alışlarla nitelenen dönem geçmiştir. Şimdi bu aydın kesimi, eğer toplumsal gelişimin nesnel yasalarının bilinci içindeyse, bu bilincin gerektirdiği mücadelede zorunlu tavrını alacaktır. Çünkü bu kesim, bizzat bu bilincin bir aslî taşıyıcısı haline geldiği şartların oluştuğunu sezmektedir.

Bugünün tarihî koşullarında aydın hareketinin yeri, işçi sınıfının yanında, içindedir. Onun bilimsel dünya görüşünü paylaşacak, kendi alanında toplumsal mücadelesini onunkiyle uyum içinde, birlikte yürütecektir.

Bir aydın hareketi olarak öğrenci hareketi, yukarıdan beri açıklamaya çalıştığımız derin tarihî-toplumsal nedenlerin sonucu olarak ortaya çıktı ve sürmekte. Elbette tüm hareketin, bu temellerin bilinciyle oluşturulduğunu söyleyemeyiz. Kuşkusuz öğrenci-aydın hareketi —bir ölçüde saydığımız yeni oluşumlarla da su yüzüne çıkan— kapitalist sistemin görünür aksaklıklarına, bunların her ülkede özellik gösteren olumsuz sonuçlarına tepki olarak ortaya atıldı. Tümüyle tutarlı bir programa sahip olmadıysa da kendini doğuran koşullarla ilgili olarak da talepler ileri sürdü. Fakat kendini hâlâ o eski aydın kategorisi içinde değerlendirdiği için hızla bu aydın tipinin tarihî eylem anlayışıyla ve fonksiyonuyla özdeşleştirdi. Tüm toplum adına, özellikle toplumun ezilen kesimleri adına sözcü ve öncü olma yoluna kaydı. Marx bir yerde her yeni eylemin, kendini daha önceki benzer bir eylemle, yeni eylemin adamlarının, o eski eylemin adamlarıyla özdeşleştirmeye, onlarla benzer hale gelmeğe eğilim duyduğunu söyler. Oysa dönem ve koşullar kökten değişmiştir. Nasıl ki ilk işçi eylemlerinin siyasal eğilimi eskisinin eşitlikçi, ütopik sosyalist programlarına dönük olduysa bugün de böyle bir ilk dönemi yaşamamız belki zorunluydu.

TÜRKİYE'DE ÖĞRENCİ GENÇLİK HAREKETİ

Denilebilir ki Türkiye dünyanın en sürekli öğrenci hareketini barındıran ülkedir. Ülkemizde de aydın-öğrenci hareketi, klâsik aydın haketinde kendine özdeş bir yan buldu. Ve o hareket gibi toplumun —özellikle ezilen, sömürülen kesimlerinin— sözcüsü ve öncüsü olmaya çalıştı. Ancak çok önemli bir fark vardı arada. Geçmişin aydınları bu fonksiyonlarını bizzat adına harekete geçtiği kesimlerin *içinde* yerine getirmeye çalışıyordu. Veya sokağa inıyor, gösterilerle toplumun acil siyasal taleplerini duyuruyordu. Yani kendisi için bir şey istemeyen, daha doğrusu *kendi alanı içinde yapması gereken bir siyasal - toplumsal görevi olmayan* bir kesimin «gönüllü» eylemini sürdürüyordu. *Adına harekete geçtiklerinin içinde, kendi alanının dışında* idi. Oysa Türkiye'de kaba hatlarıyla bunun tersi bir durum gördük. Gerçi önceleri yukarıdaki gibi bir çabaya girdi ve sonraları cılız da olsa bunu sürdürmeye çalıştı. Ama genel karakteri böyle değildi.

1968'de dünya ölçüsünde öğrenci olayları patlak verdiği zaman görüldü ki öğrenciler bılım-öğrenim kurumlarına karşı, bunların işleyişine karşıdırlar. Yani aydın-öğrenci hareketi kendisi için bir şeyleri istemektedir. Türkiye'de de böyle oldu. Yeni bir durumdu bu. Ama hemen sonra bu özgün yan geleneksel aydın hareketinin kalıpları içinde kaybolur gibi oldu, ikincilleşti. Türkiye'de egemen sınıfların nisbî bunalımı, güçsüzlüğü ve o dönemde kendi siyasal amaçları için hepsaplı bir destek sunan güçlerin etkisiyle hareket, fazla bir baskıya uğramadan ilk evresini atlattı. Bu —Türkiye için özel— desteğin de ihmâl edilmez etkisiyle harekete egemen olan klâsik aydın tavır ve anlayışına uygun olarak, toplum adına sözcülük, siyasal talepler için öncülük öne geçti ve bu süreç kendi devrini tamamladı. Dönemin başında belli bir içerikle yükseltilen «demokratik üniversite» veya «halk üniversitesi» gibi sloganlar giderek cılızlaştı. Ve yalnızca boykot ve işgal gerekçesi olarak üniversitenin kurumsal özü yerine ,yönetmelikler vs. gibi «hukukî» görünümlerini hedef alır oldu. Toplum adına, ezilen sınıflar adına taleplerde bulunurken de *kendi alanı içinde*, bu sınıfların *dışında* idi. Nitekim «kale bekler» gibi okullar beklenirken, okulların elde tutulması önemli bir görev olarak yerine getirilirken görünen buydu.

1965'den başlıyarak 1971 Mart'ına kadar süren öğrenci hareketi, klâsık aydın hareketi biçiminde bu denli uzun yaşadıysa nedeni, bu hareketin o dönemde iktidar mücadelesi veren güçlerden birinin eğilim ve hesaplarına uygun siyasal karakterinden ötürüdür. Bu bağ koptuğu veya koparılmaya çalışıldığı zaman ise artık hareket, benimsediği, alıştığı küçük burjuva aydın hareketinin sükutla izlenen dramını yaşadı.

Özetlersek:

a) Görülmektedir ki çağımız öğrenci-aydın hareketi geçmişten farklı olarak kendi alanı içinde, kendisi için

gerekli bir değişimin zorunluluğunu kendiliğinden hissetmektedir. Ancak bu zorunluğun bilincine varılmamış olması, eyleminin yönünü ve biçimlerini tesbitte hatalara neden olmaktadır.

1971 Nisan'ına kadarki öğrenci hareketinde, klâsik küçük burjuva aydın hareketlerin tarihî biçim ve tavırları egemendir. Ama buna rağmen ilk kez kendi alanı için, kendine özgü fonksiyon için de talepleri vardır.

b) Artık klâsık, tarihî aydın hareketının ömrü dolmuştur. Aydın kesimi, kendisine yeni katılan unsurlarla (yeni aydınlarla) hem sayı olarak artmış, hem de geçmişinde hiç olmadığı kadar üretim içinde belirli ve önemli bir konuma varmıştır. Üstelik bu olgu, tüm üretim faaliyetlerinin artan toplumsallaşmasıyla birliktedir. Yani çağdaş üretim faaliyetlerinin, hızla benzer hale gelmelerine rağmen bu tarihî anda yine de belli farklılıkları olan *iki ayrı emek türüne sahip kesimi* arasında işbirliğinin, *birlikte sonuna kadar mücadele vermenin* nesnel zorunluluğu doğmuştur. Bu maddî temelin bilincinde olarak genel toplumsal - siyasal mücadele içinde aydın-öğrenci hareketinin eylemi ve biçimleri sorununa eğilebiliriz.

GÜNÜMÜZDE ÖĞRENCİ HAREKETİNİN TEMEL HEDEFİ VE EYLEM BİÇİMLERİ

Önce 1971 sonrasının öğrenci gençlik hareketinin genel manzarası üzerinde kısaca duralım. Çünkü bu durum bize, bir dönemi geride bırakıp yeni ve daha farklı bir aşamanın, şimdilik örtülü ama sağlam imkânlarının varlığını gösterecek hayli ipucu veriyor.

1973'den sonra yeniden canlanan öğrenci hareketi, 1974-1975 yıllarında tedirgin bir arayış içindedir. 1971 öncesinin, 12 Mart döneminin bilimsel bir eleştirisinden, özel olarak da kendi hareketinin temellerinin incelenmesinden yoksundu. Geçmiş, yalnızca belli deneyler ve «taktik»ler olarak yeniden sunuluyordu önüne. Ama hareket adeta kendiliğinden, gizli bir tepki duyar gibidir. Ve yine kendiliğinden, hareketini kendi alanının akademik-demokratik mücadelesi içinde sürdürmeye çalıştı. Kuşkusuz tutarlı bir yaklaşımı yoktu. Nitekim bu mücadelesi *tepkici* karakterde oldu. Ders geçme, ceza yönetmelikleri hedef alınarak *boykotlar*, gösteriler yapıldı. Aynı tepkici nitelik, faşist saldırılar karşısında da kendini gösterdi.

Özetle 1973-1975 dönemini arayış dönemi olarak niteliyebiliriz. Öğrenci hareketi bu arayış dönemini kendi mevzilerine, kendi alanına çekilerek, ama bu çekildiği alanda *çağdaş aydının fonksiyonuna uyarlı, gerçekten devrimci bir eylem imkânı ve zorunluluğunun pek farkında olmayarak geçirdi.* Yani bu dönem kendi alanı içinde kalış da ısrarı olumlu, ama bu kalış süresindeki eylem biçimi ve içeriği yetersizdi.

Öğrenci hareketinin kendi alanı içinde gerçek bir devrimci eylem imkânı ve zorunluğu... Bu sözler birçok kişiye garip, anlaşılmaz hattâ imkânsız gelecektir. Nitekim *Birikim*'in 1. sayısındaki bu içerikteki yazılar hemen «pasifizm», «öğrenci dediğin dersine çalışır» kabilinde yorumladı. Özellikle «aktivizm»-e aşık kesimlerce. Devrimciliği tabanca kalıbresiyle ölçmek gibi ters, saplantı haline gelmiş bir anlayıştan fazlasını bekleyemeyiz.

Birikim'in 1. sayısı, daha çok öğrenci-aydın hareketinin tarihî kökenlerini, sosyalist mücadeleyle bağlarının nasıl ve hangi perspektif içinde kurulacağını inceleyen teorik araştırmaları kapsıyordu. Söylenenler yeni şeylerdi ve biz yerleşik kanıların dışında tezler önerdiğimizin elbette farkındaydık. Amacımız, kimse tarafından üzerine eğilinmeyen, ama herkesin de farkında olduğu soruları tartışmak ve çözümlere varmaktı. Kuşkusuz somut önerilerin daha ilgiyle karşılanacağını biliyorduk. Ama Marksizm bize doğru bir teorik çerçevenin önceliğini öğretiyor. Ve buna o gün de ihtiyacımız vardı, bugün de var.

Ancak, sorunu «incelemekten kaçınma» ve görünüşte aktif, ama özünde tam bir küçük burjuva aydın hareketinin kendiliğindenciliğine teslim olma genel tavrı karşısında, bu akımın çok zararlı olabilecek tepkici bir tırmanma yarışını öğrenci hareketine empoze etme imkânı ve çabası karşısında, daha somut öneriler getirmek zorunlu oldu.

Araştırmalarımızın vardığı sonuç, en özlü ifadesiyle şuydu: Öğrenci-aydın hareketinin kendi alanı içinde, kendi kurumsal yapısında yürüteceği temel devrimci bir görev vardır ve hareket, ancak bu görevini yerine getirme mücadelesi içinde genel sosyalist mücadeledeki gerçek yerini alabilir, işçi sınıfı hareketiyle işüzre, nesnel bir bağ kurabilir.

Bu bağ pratikte nasıl kurulur?

Öğrenim-Bilim-Teknik kurumlarının kapitalist sistem içinde ve özellikle emperyalizmin bugünkü evresinde burjuva ideolojisinin isterlerine göre nasıl biçimlendirildiklerini ve burada yerine getirilen fonksiyona nasıl burjuva ideolojisine özgü bir içerik kazandırılmaya çalışıldığını önceki yazılarımızda açıklamıştık. (*Birikim* sayı 1). Yazılarda, bu kurumların tamamen ideolojik niteliğe sahip yapısı, ve bunun önemi yeterince vurgulandı.

İşte öğrenci hareketinin hedefi bu yapıdır. Bu yapı-

nın biçimi ve bu biçimi belirleyen ideolojik içeriğidir.

Bu yapıyı değiştirmek, bu yapının karşısına devrimci bir alternatif koymak. Bu yapının kimi yerde kendi mantığına bile ters gelebilecek bazı hukukî biçimleriyle değil, bizzat özüyle mücadele etmek. Ve bu mücadeleyi, kendi üstün programını sergileyerek, bunun işleyişini, yetkin ürünlerini göstererek sürdürmek.

Öğrenci hareketinin ilk özgün taleplerini kendiliğinden formüle ettiği anda yükselen «demokratik üniversite» veya «halk üniversitesi» gibi sloganların boş, soyut sözler olmaktan çıkışı, ancak bu yaklaşımla yürütülen hareket içinde mümkündür.

Üniversitede ve tüm öğrenim kurumlarında verilmeye çalışılan burjuva «bilim»inin ideolojik özü, onun karşısına olanca zenginliğiyle konulacak bilimsel bakış önünde açığa çıkartılabilir.

Bilimi, yalnızca sayılı zümrenin edinilebileceği veya edinmesi gerektiği yolundaki egemen sınıf anlayışı, *bizzat kitleler içinde tartışılan* onları aktif seyirci halinde de olsa katılmaya teşvik eder, *bilinçli, disiplinli eylemlerle* geçersizleştirilmelidir.

Bu yapılınca bilginin edinilmesine resmî binalarda ve kapalı kapılar ardında cevaz veren anlayış da sarsılacaktır.

Sosyalist hareket, yalnızca üretim alanında değil, hayatın her alanında yerini alacağı sistemden nicelikçe ve nitelikçe çok daha üstün bir potansiyele sahip olduğunu, —bu zor mücadele içinde bile bir ölçüde— parlak sonuçlarının görüleceği örneklerle topluma göstermelidir.

Toplumsal, bütünsel bilgi ve onun kurumsal yapısında burjuva ideolojisinin isterlerine göre sunî ayırımlar yapılıyor. Ve hele yalnızca bir grup insana aitmiş gibi sunduğu bir bölümü «asıl bilgi» veya «asıl bilim» olarak niteliyor, kalanını da hiyerarşik bir düzenlemeye sokuyor. Toplumun geniş kesimi, özellikle somut üretimi yaratanlar, ısrarla belli tip «bilgi»lerin pasif alıcısı haline getiriliyor. İleri kapitalist ülkelerle çeşitli kitle etkileme araçlarıyla ısrarla sürdürülen programlarla «standart insan»lar yaratılmak isteniyor. Ve bunlara verilen burjuvazinin ideolojik bilgi kırıntıları, onları kapitalizmin dar «tüketici» mantığı içine hapsetme amacını güdüyor. Bu çember ancak bu faaliyetin özüne ve onun kurumlarına tutarlı ve etkin bir programla yapılan hücumlarla parçalanır.

Bu perspektif içinde mücadele ederken, işçi ve emekçi sınıflarla eylemin niteliği gereği devrimci bağlar kurulacaktır ve bu bağ eylemin, somut, ortak kurumlarında yaşayan, canlı bir bağ olacaktır. Kitleler ilk kez, tarihin motorunu, yaratıcı, üretici insan emeğinin çağdaş toplumsal biçimini, bütünlüğü içinde kavrama imkânını bulacaklardır. Kapitalizmin özenle ayırmaya çalıştığı kesimler, kendilerine özgü fonksiyonların ayrılmaz birliği etrafında biraraya geleceklerdir.

Bu ana hatlarıyla çizmeye çalıştığımız iş, gerçekten zordur. Herşeyden önce şimdiye kadar *yaptırmaya* yönelmiş aydından *yapmasını* ister. Ve bu haliyle de yeni bir devrimci aydın tipini gerektirir.

Yeni tip devrimci niteliklere, yeni tip eylem türlerinin oluşturulmasına ve bunları barındıracak yeni örgütlenmelere gerek duyurur.

Kuşkusuz en mükemmellerinin nasıl olacağını düşünüp durmak değildir tavır. Bugün özellikle yüksek öğrenim kurumlarında oluşturulmuş bulunan «araştırma dernekleri» temel alınıp içerikçe zenginleştirilerek, etkin bir programla yönlendirilerek süreç içinde olgun biçimlere varılacaktır. Belirtelim ki bu dernekler öğrenim faaliyetinin tüm unsurlarını kapsamalı (öğretim üyeleri gibi) ve yine diğer aydın kesimleriyle sıkı bağlar kurmalıdır.

Öğrenci hareketi, bu «akademik» gibi görünen mücadeleyi sürdürdüğünde, çok geçmeden egemen sınıfların sert siyasal tepkilerini görecektir. Çağımızda toplumsal her olay artık doğrudan siyasaldır. Bir olayın siyasal anlamı ve yönelimi, olayı yaratanların ona verdikleri adla belirlenmez, bizzat olayla, onun toplumsal etkisiyle belirlenir. Bunu anlamamak Marksizm'in yaratıcı özünden habersiz olmak demektir.

Böyle olanlar çıkacaktır ve bugün bunlar, üzerinde düşünülmesini gerektirecek kadar sayıya sahiptirler.

Böylesi unsurlar için, yani hâlâ klâsik küçük burjuva aydın hareketinin ideolojik çemberini aşamamış olanlar için, şu baştan beri söylediklerimiz «kendi devrimcilik»lerinin şiddetle reddedeceği şeylerdir.

Öğrenci - aydın hareketine, yeniden «öncü savaşçı» bir rolünü oynatmak isteyen bu eğilim, bugün yalnızca arkasından ağlanmayacak kurbanlara neden olabilir.

Öğrenci gençliğin *«gençlik» olarak organik kökenli özelliklerini* (doğal dinamizmini, özverisini), kendi alanında, kendine özgü nesnel devrimci görevi içinde olumlu bir *tali öge* olarak özümlemiş öğrenci hareketi, kendini tarihî aydın hareketinin geleneksel anlayışından, alışkanlıklarından ve rolünden de arındırmalıdır.

Klâsik küçük burjuva aydınının «tarihî» rolü çağımızda artık sona ermiştir. Bu rol, şimdi yeni aydın hareketi tarafından çok daha yetkin ve nesnel temellerinin

bilincinde olarak yerine getirilecektir.
Türkiye'de öğrenci ve aydın hareketi, bu gerçeğin bilincinde olarak eylemini yürüttüğünde, *öncelikle ülkemiz için* çok önemli bir oluşuma da katkıda bulunacaktır.
Benzer üretim düzeyinde bulunduğu ülkelerden görece daha geri bir işçi sınıf hareketinin olduğu Türkiye'de, bugün giderek canlanan ve kendi sosyalist siyasal örgütlenmesine artan bilinçle yönelen bir işçi sınıf hareketi vardır. Bu yöneliş dönemini, 10 yıldır kalıcılığını ve etkinliğini benzerlerinden daha çok duyuran öğrenci-aydın hareketimizin, *—emeğin toplumsal ve bütünsel niteliğini,* devrimci program ve biçimlerde sunan—, eylemiyle birlikte yaşarsa, «özgün» bir siyasal oluşum doğacaktır. «Tarihi geriliğin», «tarihi ilerilik» haline gelmesi için en elverişli koşullara sahip bu ülkede, bu imkânı gerçekleştirmek tarihî bir görev niteliğindedir.

ÖMER LAÇİNER

FKP 21. (OLAĞANÜSTÜ) KONGRESİNE RAPOR

Fransız Komünist Partisi Genel Sekreteri G. Marchaisnin 24-27 Ekim 1974'de yapılan F.K.P. 21. Olağanüstü Kongresine sunduğu Merkez Komitesi raporunun ilginç bölümlerini veriyoruz. Yazı özellikle halen tüm dünyada ilgi ile izlenen F.K.P. ve Fransız Sosyalist Parti arasındaki ittifakın yorumuna ve amaçlarına dair olan bölümlerini kapsamaktadır. Aynı zamanda günümüz Fransa'sındaki politik-ekonomik sorun ve görevler konusunda F.K.P.'nin bakış açısını vermesi yönünden de ilgiye değer olan bu raporu belge niteliğini de gözönüne alarak yayımlıyoruz.

DOĞRU SİYASİ STRATEJİMİZİN SÜRDÜRÜLMESİ

Varolan rejimin günümüzün sorunlarını çözümlemekte kökünden yeteneksiz olduğu her alanda açıkça görülmektedir. Ülkenin karşı karşıya bulunduğu derin kriz, halk hareketinin gelişmesi ve uluslararası durum, siyasî yönde gerçek ve tam bir değişimi gerektirmektedir.
Bu durum, bizim siyasî tahlilimizin ve siyasî stratejimizin doğruluğunu çarpıcı biçimde kanıtlamaktadır.
Kongre öncesi tartışmalarda bu sorun kapsamlı olarak ele alındı. Bazı yoldaşlar sosyalizm mücadelesinden vaz mı geçtiğimizi sorarken, diğerleri arasından böyle bir atılımın zamanı olmadığını ileri sürenler oldu. Her iki grup da yanılıyordu. Sorunu ayrıntılı olarak inceleyelim.

MÜCADELEMİZ SOSYALİZM İÇİNDİR

Bildiğiniz gibi, 1968 Mayıs ve Haziranının büyük mücadeleleri bizi, 17. ve 18. kongrelerimizin ardından, aynı yılın sonunda Champigny'de benimsenen «İleri Bir Demokrasi, Sosyalist Bir Fransa İçin» adlı manifestoyla stratejimizi tanımlamaya yöneltti.
1968'in büyük sınıf kavgaları, büyük sermaye düzeninin, sistemin içerdiği ve gitgide keskinleşen ıktisadî ve toplumsal çelişkileri çözümlemekteki yetersizliğini açıkça ortaya koydu.
Bu olaylar emekçi kitlelerle tekelci iktidar arasındaki ilk büyük çatışma oldu.
Daha da önemlisi, hareket, artık geciktirilemez duruma gelen acil taleplerin karşılanması yoluyla, yaşadığımız toplumda daha temel ve kesin değişiklikler istiyordu. Manifesto'nun belirttiği gibi, «Daha adil, daha rasyonel ve daha insancıl bir toplum düzeni elde edilmesi isteği, son yıllarda toplumun bütün çalışan kesimleri arasında büyük ölçüde gelişmiştir. Kapitalist egemenliğin kötülüklerinin yalnız belirtilerine değil, aynı zamanda nedenlerine de yönelen sınıf mücadelesinde işçi sınıfının yanına yeni toplumsal gruplar katılmaktadır. Bu istek, gerçek bir sosyalizm mücadelesi yolunu açacaktır.»
Gerçekten de, sosyalizm, insan sömürüsünü nihayet yok eden ve üretimi bütün üyelerinin daha üst düzeylere erişebilmesi ve kişilerin özgür gelişimi için toplumun hizmetine sokan tek Iktisadî ve toplumsal sistemdir. Biz işte bu gerçekten yeni toplum için, sosyalizm için mücadele etmekteyiz. Bu konuda hıç bir şüphe olamaz. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de sosyalist düşüncelerin ilerlemekte olduğunu görmek, bizi daha da güçlendirmektedir.
Görevimiz halkımızın çoğunluğunu sosyalist düşünceye ve sosyalizm mücadelesine kazanmaktır.
Manifesto'nun da vurguladığı gibi, «Her şeyden önce, halka bugünkü anti-demokratik düzenden kurtulmanın mümkün olduğunu göstermeden ve onları iktisadî ve toplumsal yapıda köklü bir dönüşüm olması gereğine ikna etmeden, bu yapılamaz.»

SOSYALİZM YOLUMUZ

Günümüzde, bizimki gibi bir ülkede egemen kapitalist biçim, tekelci kapitalizmdir. Bu, ayrıca, tekellerle devlet arasındaki yakın bağlarla nitelenmekte ve devlet, özünde, tekellerin hizmetinde bulunmaktadır. Bu nedenle en acil gereksinme, tekellerin mutlak gücünü yıkmak ve onların devlet üstündeki egemenliklerini parçalamaktır. Halk yığınlarını toplumun nihaî sosyalist dönüşümü düşüncesine ve uygulamasına

kazanmak mücadelemizin vazgeçilmez bir aşamasıdır.
O halde, bizim görüşümüz, bizim stratejimiz budur.
Bu strateji, her şeyin üstünde, tekelci devlet kapitalizmi sisteminin toplumu -az önce de tekrarladığım gibi- dünya çapında bir krize sokması olgusuna dayanmaktadır. Bu da, artık meselelerin böyle kalamayacağı, toplumsal yapıda temel bir dönüşümün objektif olarak gerektiği anlamına gelir.
Bu strateji, tekellerin ve onların siyasetinin kurbanı olan bütün toplumsal grupların çıkarlarının gitgide ortak bir hale geldiği ve bu grupların işçi sınıfı çevresinde birleşmelerinin giderek daha mümkünleştiği gözlemine dayanmaktadır.
Bu strateji, uluslararası ölçekte, barış, detant ve sosyalizm lehine bir güç dengesinin ortaya çıkmasına ve her halkın kendi kaderini tayin edebilmesi için şimdiye kadar görülmemiş bir fırsatın varolduğu olgusuna dayanmaktadır.
Bu gerçekçi bir stratejidir. Ülkemizin ve günümüz koşullarında, sosyalizme gidecek yolu açmaya yetecek kadar *geniş* ve *kararlı*, güçlü bir halk hareketi yaratmanın en iyi yolunu oluşturmaktadır. Toplumun sosyalist dönüşümü için, bu toplum nasıl bir biçim alırsa alsın, böyle bir hareket vazgeçilmezdir.
Çünkü, çok iyi bildiğimiz gibi, sömürücü sınıf ayrıcalıklarını ve egemenliğini gönüllülükle terketmez ve hiç bir zaman da terketmeyecektir. Bu egemenliği korumak için her zaman elindeki imkânlardan yararlanmaya gidecektir. Ancak işçi sınıfı lehine, halk lehine, bir siyasî güçler dengesi bunu yenebilir. Stratejimiz işte tam bu koşulu yaratmak üzere çizilmiştir. Bu nedenle Şili olayları bu stratejiye karşı şüphe uyandırmak bir yana, tersine onun doğruluğunu kanıtlamaktadır.
19/3 Aralık ayında Merkez Komitesi önünde belirttiğimiz gibi :

«Bizim sosyalizm yolumuz demokratık bir yoldur. Bu, hayaller dolu bir yol değildir, tersine ulusal ve uluslararası gerçekleri dikkate almaktadır. Bu, mücadeleyi terk yolu değil, halkımızın mücadeleci ruhunun geliştirilmesi olasılıklarına güven dolu bir yoldur. Bu, dar bir seçim yolu değil, genel oy aracılığıyla belirtilen iradeye saygı gösterilmesini güvence altına almak için işçilerin, geniş halk kitlelerinin mücadelesi yoludur. Bu, bir macera yolu değil, büyük sermayeye karşı olan herkesin maddî ve manevî gereksinmelerinin karşılanabilmesi için sistemli ve kararlı eylem yoludur.»

Partimiz gerçekleri her zaman bu biçimde ciddiyetle gözönünde bulundurmaya dikkat etmiştir.
Maurice Thorez daha 1946 da Fransa'da sosyalizme giden yolun kendi çizgisini izleyeceği düşüncesini ortaya koymuştur. Thorez şunları söylüyordu :

«Kuralı kanıtlayan istisnalar dışında, bütün dünyada demokrasinin ilerlemesi, bizi sosyalizme Rus Komünistlerinin izlediği yoldan farklı yollardan ulaşılabileceğini düşünmeye götürmektedir. Bu yol zaten her ülke için ister istemez farklı olacaktır. Şerefli geleneklerle donanmış olan Fransız halkının daha büyük bir demokrasiye, ilerlemeye ve toplumsal adalete doğru kendi yollarını bulacaklarını her zaman düşünmüş ve söylemişizdir.»

Biz de aynı ruhla, 1968'in derslerine, Champigny Manifestosu'na ve bugünkü gerçeklere dayanarak, Fransa için sosyalizm kavramımızı «Demokratik Hareket»te tanımladık...

TEMEL DEMOKRATİK REFORMLAR

Demokratik değişim ne demektir?
Demokratik değişim, bugünkü toplumsal gerileme, iktisadî durgunluk, artan bir otoriterlik ve ulusça boyuneğme politikasının yerine yeni bir toplumsal, demokratik ve ulusal ilerleme politikasının getirilmesi anlamına gelir. Bu, Fransa'yı bunalımdan kurtaracak bir politika demektir.
Böyle bir değişim, ancak temel demokratik reformların gerçekleştirilmesi, büyük sermayenin egemenliğinin kırılmasıyla mümkündür. Ortak Programın bu gibi reformları öngörmesinin nedeni budur. Demokratik reformlar Programın özünü oluşturmaktadır.
Anti-tekelci bir program, iktisadî ve toplumsal yaşamın demokratikleştirilmesi için bir program olmakla birlikte, bu, sosyalizmin kurulması için bir program olmaması açısından kısıtlıdır. Bunu tekrarlamamız, «güvence» vermek niyetiyle değildir. Yalnızca, insanların kafalarını karıştırmamak istiyoruz. Ortak Programı sosyalizm gibi göstermek, sosyalizm düşüncesini ve onun devrimci içeriğini küçültmek ve körletmek olacaktır.
Ama, Ortak Programda öngörülen demokratikleştirme, ülkemizin şimdiye kadarki tüm tecrübelerinden öteye gideceğinden, bu siyasî değişimi bir «ileri demokrasi» olarak tanımladık.

TEMEL DEMOKRATİK REFORMLAR OLMADAN GERÇEK BİR DEĞİŞİM OLAMAZ

Bu reformlar olmadan hiçbir değişim olmayacaktır. Bu savı kanıtlamak için örneğin enerji ve özellikle de petrol sorununu ele alalım.

Hükümet, üretici ülkelerin petrol ürünlerine yaptığı zamların Fransız ekonomisini kaçınılmaz olarak olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmektedir. Biz bunun böyle olmadığını gösterdik. Üretici ve ütketici ülkeler arasında, aracılar korkunç kârlar sağlamaktadırlar. Bu aracılar, bir kartelde birleşmiş bulunan ve ülke ihtiyaçlarını dolaylı yada dolayısız olarak denetimleri altında tutan büyük petrol şirketleridir.

Bu nedenle 1973'de Shell - Fransa'nın kârları üç misline çıkarken, Esso-Fransa ve BP Fransa'nın kârları iki misli artıyordu.

Fransa, büyük petrol tröstlerinin elinde tutsaktır. Ve devletin hissesi bulunan şirketler, örneğin Compagnie Francaise des Petroles, büyük yabancı şirketlere sadakatlerini göstermekte ve bu kartelin egemenliğinin düzenlenmesine çeşitli yollardan yardımcı olmaktadırlar.

Uluslararası petrol devlerini memnun edebilmek için Fransa'da kömür üretimi azaltılmıştır. Nükleer enerji sanayisindeki büyük çokulusulu tröstleri (ki bunların bazıları petrol karteliyle ilişkilidir) memnun edebilmek için, ülkemizde bu sanayi alanındaki araştırma ve üretimi bağımsız olarak geliştirmekten hemen hemen tümüyle vazgeçilmiştir.

Gene, 1973 Kasımında üretici ülkeler fiyatlarını yükseltip büyük şirketler petrol kıtlığı şantajına kalkıştıklarında, Fransız hükümeti onların taleplerine boyun eğmiştir.

Bunun bedelini ödeyen Fransız halkı oldu. Büyük tröstlerin bu durumdan sağladıkları kârlar korkunçtur. Örneğin fiyat artışını izleyen altı ay içinde 30 Amerikan petrol şirketinin net kârları yüzde 93 artmıştır.

Bugün petrol devleri karteli buna benzer bir harekete hazırlanırken, hükümet petrolü karneye bağlamaktan başak çare bulamıyor.

Meseleyi Fransız halkı için olumlu bir yönde (yani karne sistemine ve fiyatların tırmanmasına yol açmadan) çözümlemenin tek yolu, enerji alanında bir kamu sektörü yaratarak ve geliştirerek ülkemizi petrol kartelinin denetiminden kurtarmaktır. Bu sektör, özellikle, üretici ülkelerle sabit ve karşılıklı avantajlar sağlayan anlaşmalar imzalamak üzere müzakerelere girişmeli ve bunları uygulamalıdır.

Bu amaçla, Compagnie Francaise des Petroles şirketinin millileştirilmesini istiyoruz.

Fransız halkını ilgilendiren tüm sorunlardan pekçok diğer örnek verilebilir. Fiyatlar, istihdam, şehir planlaması, eğitim, araştırma, kültür, boş zamanlar — ayrımsız bütün bu alanlarda gerçek değişimlerin yapılabilmesi için kaldırılması gereken engel, büyük kapitalist tekellerin egemenliğidir.

Ortak Program, bu nedenle, bankacılığın ve mali sektörün ve başlıca kapitalist tekellerden dokuzunun millileştirilmesini, diğer dört büyük şirkette ise devletin çoğunluk hissesine sahip olmasını öngörmektedir....

Bu millileştirmelerle birlikte, gerçek demokratikleştirme tedbirleri alınmalıdır. Kamu sektöründeki sanayilerde yönetim merkezi olmaktan çıkarılacak, otonomlaştırılacak ve çalışanların kendi işlerinin varlığını ve gelişimini etkileyen bütün kararlara etkin biçimde katılmaları temeline dayanacaktır. Bundan da öte, bütün sektörlerde sendikal haklar ve iş konseylerinin yetkilerini genişletmek gerekecektir.....

BÜTÜN DÜZEYLERDE DEMOKRATİKLEŞME

Ortak Programın diğer bir temel özelliği, demokratik yaşamın azami ölçüde genişletilmesini öngörmesidir. Bizim için en önemli bir sorundur.

Gerçekten de, toplumumuzun gerçek demokratik dönüşümü, ancak büyük tekellerin ve onların devletinin gücünü yenmek için birleşen halkımızın bilinçli hareketiyle sağlanabilir.

Bu birleşik gücün tek amacını mali aristokrasinin iktidarını sona erdirmek olarak görmüyoruz. Gelecekte gerekli olan yenileştirici politika, ancak her zaman Fransız halkının aktif katkısıyla formüle edilip yürütülebilirse başarıya ulaşacaktır.

«Sürekli bir yaratma» süreci olarak gördüğümüz demokrasinin geliştirilmesi gerektiği düşüncesi, tüm yaklaşımımızın temelini oluşturmaktadır.

Ortak Programın özgürlükleri genişletmek üzere hazırlanan önerilerine böylesine büyük önem vermemizin nedeni budur.

Sanayide demokratik yönetime daha önce değinmiştim. Şehirlerde, kasabalarda ve köylerde yerel yaşamı demokratikleştirmeye ve devlet mekanizmasını demokratikleştirmeye de aynı dikkat gösterilecektir. Çağımızda artık insanların ihtiyaçlarını hiçbir şekilde karşılayamayan kişisel ve muammalı güçlerden kurtulmalıyız

Son olarak, Ortak Program bildiğimiz gibi gerek kişisel gerekse kollektif bütün özgürlüklerin genişletilmesini ve bunlara saygı gösterilmesini öngörmektedir...

BİR BAĞIMSIZLIK, İŞBİRLİĞİ VE BARIŞ POLİTİKASI

... Ortak Programın önerdiği reformlar, temel, açık ve tutarlıdırlar. Bunlar şimdiki bunalıma tek olumlu çözüm olacak yeni bir politikayı getirecektir. Bu büyük hedefler, işçilerin ve ülkenin en

acil ihtiyaçlarını cevaplandırmaktadır.
Bunların üstünde böyle ısrarla durmamızın nedeni budur.
Yukarıda söylediklerimizden sonra, doğal olarak Ortak Program metninin her satırını dokunulmaz görmediğimizi belirtmeliyiz. Daha önce söylediğimiz üzere, Program günümüze uygunlaştırılmalıdır ve zenginleştirilebilir.
Ortak Programla tanımlanan politika şimdiden 13 milyon Fransız erkek ve kadınının desteğini kazanmıştır. Bunun, demokratik değişim için Fransız halkının birliğini kurabileceğimiz sağlam bir temel olduğuna şüphe yoktur...

FRANSIZ HALKININ BİRLİĞİ NE DEMEKTİR?

Fransız halkının birliği! Kongre hazırlıkları sırasında bu slogan geniş biçimde tartışıldı. Parti tarafından oybirliğiyle benimsendi.
Ne var ki, tartışmalar sırasında görüldüğü gibi, bu slogan bazen ya oportünist ya da sekterci bir anlam yüklenecek biçimde yanlış yorumlanmaktadır. Bu nedenle sloganın yarattığı yeni karmaşık sorunları açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

TÜM EYLEMİMİZ İÇİN İTİCİ BİR GÜÇ

Herşeyden önce belirtmek gerekir ki, «Fransız halkının birliği» sloganı yepyeni birşey değildir. Çalışmalarımızın doğal gelişiminin bir parçasıdır.
Tüm parti tarihimizi, partinin işçilerin, emekçi sınıfın, ulusal ve demokratik güçlerin birliğini sağlamak için verdiği sürekli mücadeleyle nitelenmektedir.
Bu mücadele, Birleşik Cephe, Halk Cephesi, Fransız ulusunun birliği ve ulusal cephe sloganlarıyla belirlenmektedir.
Bizim için birlik davası geçici bir taktik, özel bir durum için yaratılmış bir manevra değildir. Bütün eylemimizin itici gücüdür. Ve bunun tek bir nedeni bulunuyor: bu birlik, işçi sınıfının ve halk güçlerinin mücadelelerinin başarısı için tek yoldur.
Olaylar bunu kanıtlamaktadır: işçi sınıfının ,demokratik ve ulusal güçlerin bölünmesi her zaman adalet, demokrasi ve barış davasının yenilgisi anlamına gelmiştir. Bunun tersine, bu birliğin sağlanması ise her zamn halk kitlelerinin ve ulusun yararına olmuştur.

Partimizin her zaman kararlılıkla ve sabırla işçileri birleştirmeye ve para iktidarının bütün kurbanlarını, ulusun bütün canlı güçlerini onlar çevresinde toparlamaya çalışmasının ana nedeni budur.

Bundan dolayıdır ki, bütün güçlere rağmen, *birlik için mücadele, parti politikamızın sürekli bir ilkesini oluşturmaktadır.*

Bu ilkeyi uygulayarak Ortak Program düşüncesini ileri sürdük ve yıllarca bunun gerçekleşmesi için mücadele ettik.

Program benimsendiği zaman, bu temel üstünde kurulabilecek ittifakı tanımlamak için «Halk Birliği» deyimini seçtik. Ve Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında 13 milyon erkek ve kadın, etkin biçimde, köklü demokratik değişimler talebinde bulundu.
Bu önemli bir başarıdır. Ama yeterli midir? Hayır. Şimdiden etkileyici ölçeklere ulaşan bu ittifakı daha da genişleterek büyük bir çoğunluk olmasını sağlamak mutlaka gereklidir. Değişimin elde edilebilmesi için vazgeçilmez bir koşuldur bu. Aynı zamanda, az önce sözünü ettiğim önemli iktisadi ve toplumsal dönüşümlerin başarıyla gerçekleştirilmesi yolunda en büyük olanakları yaratması da bunu hayati bir koşul kılmaktadır.
Daha 20. Kongremiz sırasında benimsediğimiz «Fransız halkının birliği» sloganını kararlılıkla ilerletmek, birleşme yaklaşımımızı bugünkü koşullara uygun, doğru bir yolda sürdürmek demektir.
Bu, gerçekçi bir yaklaşımdır. Sloganımızın gerçekten de objektif bir temeli vardır: büyük sermaye sömürüsünün, bir avuç finans ve sanayi ağası dışında, bütün toplumsal gruplara yayılması. Dolayısıyla, farklılıklarına rağmen bu grupların önemli ortak çıkarları bulunmaktadır.
Bu nedenle, birlikte ülkemizin halkını oluşturan, ortak bir düşmanları bulunan ve Fransa'nın toplumsal adalete, daha büyük refaha, demokrasiye ve ulusal bağımsızlığa gidecek bir yola yönelmesi için aynı ortak isteği paylaşan bu kadın ve erkeklerin birliğini talep etmekte hiçbir ütopik yön yoktur.

AÇIKÇA BELİRLENMİŞ BİR TEMELDE BİRLİK

İkinci olarak, yalnızca birlik için birlik istemek, içeriği yada ilkeleri olmayan bir birlik istemek gibi bir niyetimiz olmadığı açıktır.
Bize göre birlik, işçilerin *mücadele kapasitesini* arttırmak için, işçi sınıfının, demokratik ve ulusal güçlerin büyük sermaye düzenine karşı *mücadelesini* genişletmek, harekete geçirmek ve pekiştirmek için birlik demektir. Tekellerin gücünü yenmek, ileri bir demokrasiyi yerleştirmek ve sonuç olarak da Sosyalizm yolunu tutabilmek için birlik istiyoruz. İşçi sınıfının, bütün kafa ve kol işçilerinin, kırsal alanlardaki emekçilerin, halkımızın büyük çoğunluğunun acil ihtiyaçlarına ve temel çıkarlarına uygun bir politikanın başarısını sağlamak için birlik istiyoruz. Bundan farklı herhangi bir birlik kav-

ramı, işçi sınıfına ve halka hizmet düşüncesinden doğmaz, tersine ancak ve ancak işçi sınıfını burjuvazinin yada burjuvazinin bir kesiminin insafına terketmeye yol açar. Bu tip kavramlar, ne denirse densin, en iğrenç bir oportünizmden, seçim üçkâğıtçılığından kökenlenir.

Partimizin, Ortak Programın mutlaka gerekli olan ileri toplumsal ve iktisadi içerikle ve birkaç ay önce partimizce hazırlanan bir programdan doğrudan esinlenmiş olarak düzenlenmesi için yıllarca mücadele etmek zorunda kalmasının nedeni budur. İşte tam da bu içeriğe sahip olmasından dolayıdır ki, Ortak Program geniş ve tutarlı bir birlik için tek mümkün temeli oluşturuyor.

Ortak Program artık iki yıldır yaşamaktadır. İki büyük siyasi mücadele sınavından geçmiştir: yasama seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimi.

Geçtiğimiz Mayıs ayında Fransız halkının hemen hemen yarısı bu Programı onaylamak üzere birleşti. Daha milyonlarca Fransız bunu desteklemeye kazanılabilir.

Böylece, Fransız halkının birliğini belirli bir temel üstünde ve kesin hedefler çevresinde yaratmak istiyoruz; bu temel, bu hedefler Ortak Programın öz noktalarıdır.

SOL BİRLİĞİN NİTELİĞİNİ YÜKSELTMEK

Üçüncü olarak, sloganı Fransız halkının birliği olan birlik politikamızın değişik yönlerini ele alalım.

Bu birlik, soldaki birliğin niteliğini yükseltmeyi gerektirmektedir. Demokratik değişim düşüncesine ve hedefine daha başka toplumsal grupların da kazanılmasını gerektirmektedir. Bu değişimi gerçekleştirmek isteyen, farklı düşünce akımlarına ve siyasi ailelere bağlı bulunan bütün erkek ve kadınların biraraya getirilmesini gerektirmektedir.

Bu noktalardan ilkini ele alalım.

Ülkemizin demokratik yeniden canlanma meselesinin bir partinin, hatta bizim partimizin bile, tek başına başarabileceği bir iş olmadığını uzun süredir söylemekteyiz. Sol birlik, demokratik parti ve örgütlerin birliği vazgeçilmez bir koşuldur.

Bu birlik 1972'de — büyük ölçüde bizim çabalarımızla— bir Ortak Hükümet Programı temeli üstünde elde edildi.

Partimiz son iki yıl boyunca bu birliği güçlendirmek için sayısız girişimlerde bulunmuştur. Önerilerimizin tümü istenen karşılığı görmemişse de, birliğin pekiştirilmesinde ilerlemeler kaydedilmiştir. Partimiz, Sosyalist Parti ve Sol Radikal Hareket arasındaki anlaşma, Fransız halkının birliğinin özünü ,eksenini oluşturmaktadır. Böylece önümüzde çok olumlu görüntüler açılmaktadır.

Gene de bugün daha yapılmamış nelerin bulunduğunu gözden geçirmeliyiz.

Ülkemizin şimdiye kadar tanımadığı, toplumsal iktisadi ve siyasal dönüşümlere doğru ilerlemek istiyoruz. Halkımızın kısa bir başarı devresinden sonra geçmişten tanıdığı hayal kırıklıklarına düşmesini istemiyoruz.

Kısacası, 1936'dan ve 1945' den daha öteye ve daha yükseğe çıkmak istiyoruz. Bu hedef, yalnızca şimdiye kadar görülmemiş genişlikte değil, aynı zamanda görülmemiş siyasi bilinçte bir halk ittifakını zorunlu kılmaktadır ;

Sol birliğin niteliğini, tahlillerinin ve yorumlarının açıklığını ve tutarlılığını, eylemlerinin gücünü gerekli düzeye çıkarmadan bunu başaramayız...

SENDİKALAR VE DEMOKRATİK ÖRGÜTLERLE BİRLİK

Fransız halkının birliği, soldaki partilerin birliğinin pekiştirilmesini, aynı zamanda da seferber edilmesi gereken büyük halk hareketi içinde sendikalarla, mesleki ve toplumsal örgütlerle birliği gerektirmektedir. Nasıl bir işbirliği düşünüyoruz?

Birincisi, bu örgütlerin ve özellikle sendikaların partilerden tamamen bağımsız olmaları gerektiği kanısındayız. Buralarda aktif olan Komünistler, kendi yönlerinden, bunların program ve tüzüklerine kesinlikle uygun biçimde davranmaktadırlar. Bu örgütleri kendi partilerinin cephe örgütlerine dönüştürmeye çalışmazlar .

Bu işbirliğinde gözönünde tuttuğumuz ikinci nokta, sendikaların, siyasal partilerin tersine hükümet etme işlevlerinin olmamasıdır. Her iki tip örgütün sorumlulukları farklıdır ve biz bunları karıştırmak niyetinde değiliz.

Durum böyle olduğundan —ki bu sorunun üçüncü yönüdür— sendikaların, işçilerin ve onların ailelerinin çıkarlarını savunmak ve toplumsal ve demokratik ilerleme sağlamak olan kendi hedefleri nedeniyle toplumsal ve siyasi eylemlerde gitgide sol partilerle birleşmeye yöneldikleri açıktır.

Belirttiğim ilkelere saygı göstererek, bu işbirliğinin bundan böyle, uygulanması bu örgütlerin bugün uğrunda mücadele ettikleri büyük toplumsal ve insancıl zaferleri sağlayacak olan bir programın ortakça desteklenmesi yönünde genişletilebileceğine inanıyoruz.

CGT ve MODEF bu görüşü benimseyerek Fransız halkının birliğine önemli katkılarda bulunmaktadırlar. Sendikaların ve mesleki ve toplumsal örgütlerin, kendi özel işlevlerini ve bağımsızlıkla-

rını koruyarak bu birlikte yerlerini almalarını diliyor ve bunun mümkün olduğuna inanıyoruz. Tüm örgütlü demokratik güçleri bu büyük ittifaka katılmaya teşvik için, onlarla şimdiden kurmuş olduğumuz bağları korumaya, genişletmeye ve derinleştirmeye kararlıyız...

GENİŞ BİR İTTİFAK

... Kısacası, birlik politikamızı şu bakış açısından kalkınarak geliştirmekteyiz: «Fransa çıkarları birbirine taban tabana zıt iki yarıya bölünemez. Kesin ayırım çizgisi, bir yandan Fransız halkının emeğiyle geçinen ve ülkeye hizmet eden büyük kitleleri ile, diğer yandan ekonomiye ve devlete sahip olan ve bunlara hükmeden dar bir kast arasındadır. Birincilerin tümü birleşebilir, çünkü onların bir temel çıkarı vardır: büyük sermayenin boyunduruğunu kırmak, Fransa'yı düştüğü çukurdan kurtarmak, daha iyi yaşamak ve güvenlik ve özgürlük içinde çalışmak...

Marxism Today dergisinin Ocak-Şubat 1975 sayısından çevrilmiştir.

BİR DERGİ: İSLÂM DÜNYASI

«Sağ basının kâğıt, tertip, teknik ve renk düşüklüğünden şikâyet eden bütün zevk erbabı müslüman kardeşlerimize derinden bir 'oh!' dedirtecek olan» bir aylık dergiden bahsedeceğiz. Gerçekten de kâğıt kalitesi, ofset baskısıyla hayli masraf gerektiren bir dergi «İslâm Dünyası». Nitekim okurlardan Ş. Akyüz de «müslümanların böyle bir dergi çıkaracağına» inanmamış, şüpheye düşmüş. Neyse ki «muteber» gazetelerin yayınıyla ferahlayabilmiş. Fakat sanırız İslâm Dünyası masraflar konusunda pek yakınmıyor. Derginin ilân tarifesine göre hesaplarsanız asgarî 40.000 liralık ilân geliri var. Yalnızca bu bile, hiç değilse derginin yayımcılarına «oh!» dedirtmiş olmalıdır. «Okuyucularımıza Mektup»dan öğreniyoruz ki «İslâm Dünyası»nın, «müslüman görünen birisinde görmeyi hayal edemeyeceği çirkin davranışlar»da bulunan matbaa sahibi yüzünden Mayıs ayında çıkışı engellenmiş. İlk sayı Haziran'da çıkabilmiş ve 12 Temmuz'da Cidde'de yapılan İslâm Dışişleri Bakanları Konferansına derginin verdiği çok mühim değerden ötürü de ikinci sayı Ağustos'da çıkabilmiş. Bizim elimizdeki de bu ikinci sayı.

İlk ve en çok yer tutan yazı derginin yayımını bir ay geciktiren ünlü Cidde Konferansını anlatıyor. Yazı, daha çok Türkiye'nin İslâm Dünyası içinde iddialıca bir yere adaylığını koymasını doğal gösterecek bir hava içinde devam ediyor. Bu anlayış, hesaplı bir biçimde aşağıdaki satırlarda sunuluyor: «Biz eşit şartlar altında ve karşılıklı hak ve menfaatlerin adilâne gözetileceği şahsiyetli ve haysiyetli bir siyaset anlayışı içinde Batı Avrupa ile ve bütün ülkelerle iyi münasebetler kurulmasına, zarurî ittifaklara girilmesine taraftarız. Ama Türkiye'yi kendilerini daima gerilerden takip etmeye mahkûm bir pazar ve ikinci, üçüncü sınıf, kendi dümen sularında bir devlet olarak tutmaya çalışan öldürmeyen ve oldurmayan bir yerde tutma tertipleri içindeki bir Avrupa ile birlikte yükselemeyiz. *Şimdi zaman bizim tarihî ve tabiî verimizde sağlam bir zemine basarak, Batı Avrupa'nın bulunduğu açmaz içinde onlardan tavizler koparırarak kendi askerî ve sivil sınaî kalkınmamızı tamamlamak suretiyle kendi kendimize yeter hale gelmek, fonksiyon ve misyonumuza sahip çıkmaktır...* (Altını biz çizdik) Türkiye artık tarihî determinizmin tabiî bir sonucu olarak bu yola girmiş, tarih ölçüsünde pek kısa sayılacak bir psikoz ve temaruz devrini arkada bırakmış, daha attığı ilk adımda şerefler kazanarak dış siyasetinde feyz ve bereket alâmetleri görülmeye başlanmıştır.» (*İslâm Dünyası*, s. 17.)

Aynı anlayışın «tarihî dostluk»lar espirisi içinde ikinci adım olarak düşünülen İran'a da daha gerçekçi temeller üzerinde yaklaştığını görüyoruz. «Korutürk'ün İran Seyahati ve Getirdikleri» yazısında, CENTO çerçevesinde ve bu anlaşmanın mantığı içinde kurulan ilişkilerin daha değişik bir bakışla yeniden ele alınması örtülü olarak isteniyor. Doğal ki amaç yine aynı. Ama bu kez, hepsi de bölgenin yarı Amerika'sı olmak isteyen birkaç güç var. ABD'nin «koruyucu» kanatlarının biraz daha geride ve üstte olduğunu bilerek İran ve Türkiye, yerel boşluğun işbirliği ile doldurulmasında anlaşabilirler demek istiyor dergi.

Bahsedilen ilk iki yazıdan çıkan özet sonuç şu: Araplarda ve İran'da petrol, para; Türkiye'de ise nüfus potansiyeli, diğerlerine göre dinamik, gelişmiş ve çeşitli bir sanayi var. Bir ölçüde İran da Türkiye'ye benziyor. Amaç Ortadoğu'da «düzeni» korumak. Yukardaki imkânlara bakılırsa şöyle bir plân öne sürülebilir. «İslâm ruhu»yla dolu Arap doları Türkiye sanayisini finanse eder, bu sanayi gelişip motor, silâh vs. yapabilecek hale gelir, böylece de «İslâmın gelecekteki büyük ve heybetli birliği» sağlanır. Hem dolları, hem de bir ölçüde sanayisi olan İran'da bu «heybetli birliğin» endüstriyel yanında Türkiye ile birlikte iş görür. Bu konuda İslâm Dünyasını daha iyi anlamayı ya-

zının sonuna bırakarak diğer yazılara bir baka'lım.

«Üçbuçuk Yunanlı'nın hatırı için», «otuz yıllık Türk-Amerikan münasebetlerinin... öldürücü darbe» yemesine neden olan ambargoya çok derinden duyulan bir burukluk hemen hissediliyor. Anlaşılan «... çoğu defa son derece 'sadıkane' münasebetler içinde... ve tek taraflı olarak şimdiye kadar gösterdiği bu hüsn-ü niyetin cezasını» çeken Türkiye eski «sadıkane» günlerine yanıyor herhalde. Hele Lübnan, Irak, Süveyş, Cezayir ve Suriye ile ilgili anılarını «İslâm dostlarına» anlatsa, onlar da Türkiye'nin acısını ve içteniliğini anlarlar sanırız! Fakat şimdi bu acıları hep birlikte unutup gelecek günlere bakmak gerekiyor. Nitekim «Türk-Amerikan münasebetleri...» konulu yazıda da buna işaret ediliyor. «Müslümanların yeniden uyanışında kilit adam» olarak sunulan «Kazzafi»nin kendi yaşamına ilişkin ve bir Arap milliyetçisinin oluşumunu anlatan canlı, ilginç sözlerine yer verilmiş. Ama «Kazzafi» bununla kalmıyor tabiî. Coşkulu, geç doğmuş bir milliyetçiliğin bocalayan tepkisini dile getiren anlayışını teorileştirmiş. Bu mistik anlayışa ve bunun bazan hayalci ataklarına somut engeller getirmeyen petrol zengini Libya'da oluşu, onu, örneğin bir C. Abdülnasır'ın «realizm»inden uzağa, bir nevi romantik islâmcılığa sürüklüyor.

«... malik olmak, sahip olmak arzusu insanın mayasında ve yaratılışındadır. Allah vergisidir. Değiştiremezsin...» diyen «Kazzafi», «Ne Amerika, ne Rusya» diyerek «kendi gücüne güveniyor».

«Kazzafi»nin gönül verdiği İslâm'ın kurtuluşu işine, Ergun Göze de Tercüman'daki «iş»inden fırsat bulup katkıda bulunuyor. «İslâm Dünyası»nı hangisi kurtaracak? İslâm ruhu mu? Petrol kuyusu mu?» diye soruyor. Cevabını daha yukarda «petrol ebedî değildir. Halbuki İslâm ebedidir» diye vermişti zaten. Ve bu sözle -kendi deyimi- «... metafizik bakımından da büyük bir gerçeği yâd etmektedir». Biz Tercüman'daki yazılarında Bay Ergun Göze'nin «bu büyük metafizik gerçeği» şimdiye kadar böyle içten ve «Kazzafi»yi tanık göstererek açıkladığına pek rastlamadık. Herhalde «İslâm Dünyası»nda insan daha bir hidayete eriyor.

N. Yalçıntaş'ın TRT'de yapması gereken iyilikler konusunda herkesin tahmin ettiği, bildiği niyetlerin açıklanmasını geçelim, son derece ciddî, ilmî, siyasî ve dinî bir yazıyla karşılaşıyoruz: «Kur'an'da sağ-sol meselesi ve koparılan cahilâne yaygara». Yaygaranın konusu şu imiş kısaca: Bursa Ulucamii hatibi C. Abi, camideki tahtaya «müslümanların dikkatlerine sunmak üzere» ayet ve hadisler yazarmış. Bir keresinde «Vakıa» suresine dayanarak sağcılar ve solcular için de bir şeyler yazmış. (Tabii bu iyi niyetli hatibin kimi nasıl gösterdiği açık.) Bunun üzerine yerel ve İstanbul basınında «alaylı ve hafif» yazılar çıkmış, müftülük soru açmış bu iş üzerine. Yazarımız (adı belli değil) buna kızmış ve yalnızca «Vakıa» sûresine değil, daha bir sürü sûreye dayanarak hatibin solcuları «hayvandan aşağı» —Arapçası «Belhüm adal»— olarak tanıtmasına fetva veriyor, tebrik ediyor. Biz de kendisini beş sayfaya döktüğü ilim, irfan ve seviyeden ötürü tebrik edelim.

Diğer bir yazıda ise Kur'an'ın «cihanla insan izdivacının irfan ziynetleriyle donatılmış vicdan salonunda mukaddes bir gelin odası» olduğu ve «içinde hakikat sevgilisinden başka bir tecelli bulunmadığı»nı öğreniyoruz.

Uzun bir Safahat ve M. Akif incelemesi var ayrıca. Bir de bu yıl 19 Mayıs ve 29 Mayıs etrafında kopan yarı siyasî tartışmayla ilgili ve 29 Mayıs'ın «mâna»sı üzerinde duran bir yazı.

Geçen sayımızda Türkiye'de dış politika tartışmalarını incelerken varlığına işaret ettiğimiz eğilimlerden birinin paralelinde bir dergi olduğu görülüyor. Bu dış politikayı, yani Ortadoğu'nun İslâm ülkeleriyle ittifaka girmek, hattâ çok sıkı ekonomik ilişkilerle bunu en üst düzeyde gerçekleştirme isteğini, bilindiği gibi ülkemizde MSP temsil ediyor. Ancak MSP nin «dinci» ideolojisi içinde İran'la ittifaka pek de istekli olmadığı farkediliyordu. Bunun dinci değil ama sanırız hayli «gerçekçi» bir nedeni vardır ve tercihlerde de ağır basan budur. O da İran'ın Ortadoğu'da Türkiye ile rekabet edebilecek sanayi kuruluşlarına sahip tek ülke oluşudur. Henüz tekelleşmemiş, ama gelişen bir sanayici kesimini de temsil ettiği bugün daha da net görülen MSP'nin, temsil ettiği kesimlerin «İslâm Dünyası»na -ya da İslâm pazarına- yayılmak istemeleri sırasında, bölgedeki bir gücün engel olmasından tedirgin olacağı açıktır. Aynı tedirginlik, bu pazarın geleneksel satıcıları olan ABD ve şimdilerde daha da hızlanan Avrupa sanayiine karşı da duyuluyor. Bu bakımdan dergideki İran'a sempatik denilebilecek yaklaşım ilginç. Yani MSP'de temsil edilen kesimlere biraz aykırı. (Belki de bu dergiyi engellediğinden bahsedilen «Müslüman matbaacı» da böyle düşünüyordu.) Ancak İran; Basra Körfezi Emirlikleri ve S. Arabistan için yalnızca yakın komşu değildir. Özellikle Dofar'daki Marksistlere karşı yürüttüğü askeri seferlerle İran,

bu ülkelerin siyasal bir müttefikidir de. Körfezin bu «huzursuz» yapısı içinde güçlü İran ordusu, Türkiye'den daha fazla kullanışlıdır. Üstelik her ikisinin de yönetim tarzları aynı iken, aynı «sosyal» tehdit etrafında birleşmeleri daha kolaydır. Sanırız bu yüzden, İran ve Türkiye ilişkilerinin rekabete değil de uzlaşmaya dönük olmasını isteyen Arap yarımadası ülkeleri, «İslâm Dünyası»nın şu yukardaki siyasal-toplumsal gerekçelerinin gerçeği üzerinde kurulmasını tercih ederler. Dolarlarını seferber edecekleri ekonomik ilişkilerin böylesi bir «İslâm ruhu»na iyice hizmet edeceğine inanıyorlarsa, elbette bir «İslâm Dünyası» kuracaklardır. ■

5. sayımızda «Şanlı Haziran» isimli şiirini yayınladığımız Erol Çankaya'nın, bu şiir üzerine oduğunu sandığımız eleştirilere, yorumlara karşı bize yazdığı mektubun cevap bölümünü iletiyoruz.

«ÇILGINLIKTAN ÖLEN»

Geçtiğimiz olaylarda ilginç açık oturumlarından biri «Çağdaş Dünya ve Türk Şiri» üstüne olanıydı. (Milliyet, 13 VII 1975) Artık neredeyse «resmî» açık oturumculardan olan B. Necatigil, M. Kaplan, İ. Berk, C. Süreyya gibilerinin «mahut» düşüncelerini dönüp dolaşıp türlü kılıklarda tekrar ortaya döktükleri bir «düşünenlerin forumu»nda sunulan şeyler şunu ortaya koymağa yaradı: Tartışılan konu üzerinde katılanların düşüncelerinin hesapsız-artniyetsiz ortaya konması demek olan açık oturum anlayışı giderek —çok zaman— katılanların kendi yanlışlarının savunuculuklarını yaptıkları, kendi subjektif niyetlerini objektif ilkelere rağmen gerçekleştirmeye ve geçmişlerini temize çıkarmağa çalıştıkları «kürsü»ler oluyor. Milliyet'te bir zaman önce aynı kişilerin katıldıkları bir açık oturumda da bu görülmüştü, şimdikinde de durum farklı değil. Mehmet Kaplan yine bilinen zekâsıyla kapitalizmin «yabancılaşma» sorununu salt insan-makina çelişkisi, insanın makina karşısındaki dramı olarak koyuyor. Kaplan üzerinde fazlaca durmaya gerek görmeden O'nun insan-makina olarak aldığı çelişkinin aslında, üretim araçlarına sahip olmayan kişinin ürettiğine dışlaşması olarak görülmesi gerektiğini söyliyelim. İlhan Berk'in, Kaplan'a cevap verirken sorunu «yabancılaşma» kavramıyla açıklamaya çalıştığını ve sınıfsal yorumunda derinleşemediğini de belirtmek gerekiyor. Buradan hareket le, asıl sorun «madde fetişizmi»dir. diyebiliriz. Sorun, Kaplan'ın gösterdiği gibi makinasal değil sınıfsal bir sorundur; kendi ürettiğinin dışında kalan, ürettiğini fetişleştiren sömürülen işçinin sorunudur. Doğaldır ki biz Kaplan'dan böyle bir yargı beklemiyoruz. O elbette ki soruna «makina beynelmilliyeti adetâ millî şahsiyeti ortadan kaldırır gibi oluyor. Fakat bu bir zaruret..» biçiminde yaklaşıp çözümü «milletlerin kendi şahsiyetlerini.. muhafaza etmelerinde» görecektir.. Varsın görsün!..

Kaplan dışındaki açık oturumculardan olan üç şair ise kendi şiirlerini kurtarmanın, iflaslarını gözden kaçırabilmenin telaşı içerisindedirler. Behçet Necatigil, «doğa kirlenmesi gibi... çağdaş teknolojinin bir anlamda ruhu kirletiğinden» sözetmekte, «ruhun belirli maddelere olan isyanını» örnek vererek son söz olarak «her şiirin millî damgasını asla yitiremiyeceği» yargısına ulaşmaktadır. İlhan Berk'e göre «ithal çağımızı kapattık, ihraç çağımızı yaşıyoruz.» İlhan Berk'in söylediği ilginç sözlerden biri de şu: «Bugün on yıl önceki gibi şiirdeki kopuştan söz etmiyorsak, bu bilinci taşıdığımızdandır» Evet, bugün elbette yoktur ama bunu on yıl önceki gibi bir kopuş sağlayan herhalde Berk ve «yenicileri» değil bütün ayakoyunlarına karşın dürüst ve namuslu kalmayı beceren soy şairlerin direnen yürekleridir. Devran dönmüş yanlışlar doğrular ortaya çıkmıştır. İşte Berk ve gibileri bu nedenle telaş içerisinde geçmişine sünger çekme savaşını vermektedir. İşte bu nedenle kafa bulandırıp parsa toplama isteklerindedirler.

Cemal Süreya'nın tavrı ise daha ilginç oldu. O açıkoturumda söylediği şeyleri daha sonra yazdı da. Cumhuriyet'in Sanat Sayfası'nda dergilerdeki şiirleri eleştiren kimliği bilinmez (!) «K.» ise Süreya'yı alıntılıyarak aynı anlayışın savunuculuğunu yapıyordu.

Cemal Süreya'nın dediklerini kısaca özetleyecek olursak; Artık dünyada sanatta, özellikle şiirde büyük ulus-küçük ulus farkı kalmamıştır. Dünya iyice küçülmüş, bir yerde bazı sorunlar ve koşullar içice girmiştir. Ancak Süreya bir paragraf sonra da konuşabiliyor: «.. evrensele açılmak,.. ancak ulusal planda sanatımızla bir varlık haline gelerek olabilir, Evrensele ancak ulusallaşma süreci içinden geçerek gidebilirlz.» Yeni şiir için de şunları söylüyordu Cemal Süreyya: «Uzun şiire bu kadar sık rastlanması insana acaba şiirden kopmuş yeni bir sanat karşısında mıyız?» sorusunu düşündürüyor.. Günümüzün Türk şiiri, eleştiren bir şiirdir. Özellikle toplumsal eleştiri yapmakta, hayatı ve dünyayı değiştirmek istemektedir. Ancak şiirin görevi olarak sadece bu görüldüğü için genç şairler bir yer-

de şiirin bazı zenginliklerini kullanamamaktadırlar.»

Lenin «... Dönek Kautsky»de her geçen günle doğruluğu bir kez daha 'ispatlanan marksizme açıkça karşı çıkmaya cesaret edemiyen burjuvazinin «ikiyüzlülükle» savaştığını yazar. «.. marksizme açıkça karşı çıkılamıyor ama onu safsata ile etkisiz hale getirerek ve burjuvazi için zararsız kutsal bir 'ikon' biçimine sokarak, marksizm kabul ediliyormuş gibi davranılıyor» Cemal Süreya, politik polandaki bu arkadan vurmaların edebî düzeydeki prototipidir. Devrimci şiirin karşı durulamaz gelişimi karşısında eski günlerine sünger çekme telaşı içersindedirler. Şiirin «sabah kahvaltısındaki mutluluklarla» oyalanmak demek olmadığının herkesçe bilinmesi karşısında bocalamakta mızmızlanıp, «büyük temalara yöneliyor» küçümsemeleri içersinde «şiirin özgürlüğü, daha önemlisi bin yıllık çılgınlığı» yokolmakta diye çırpınmaktadır. Hani dili varsa «şiirin özgürlüğü» diye diye tekrar «sanata bağlanma» tartışması açıp «hür dünya» edebiyatına girecek gibidir.

Cemal Süreya, Cumhuriyet'teki «Genç İrisi» yazısında kimi vurgulamak istiyor, açıklasaydı iyi olurdu sanıyorum. «Onaltı yaşını bitirmiş her Türk'ün şiir üstüne bir söylev çekmesi her zaman mümkündür» gibi bilimsel (!) yargılarla şiir konularına eğilmek, ciddiyetle pek bağdaşır gibi gelmedi bana; bunu belirtmem gerekiyor. Ya o, «sanat dergilerinin şairler tarafından çıkarıldığı ilkesi»!.. Süreya yazısında şiirlerin son zamanlarda uzun yazılmasında «şekvacı» görünüyor. O'na göre «uzun şiir büyük ve ayrı bir yapıdır. Ayakta kalabilmesi için onu çekip götüren bir öykü.. gerek.. Oysa günümüzde yazılan uzun şiirlerin çoğunda kırpılmamış birleştirilmiş ya da çoğaltılmış kısa şiirlerin havasına tanık oluyoruz.»

Günümüzde herkes tarafından bilinen bir gerçek var. Şiir gittikçe yoğunlaşmakta, şairin bireysel kaosundan çıkarak dünyanın nabzına doğru eğilmekte bu çizgi içersinde gelişirken de gerektiğinde soluklanarak uzun bir yapıya kavuşmaktadır. İşte sorun burada başlamaktadır zaten: Birkaç kelimelik anlaşılmaz şeyleri, «kahvaltı mutluluklarını», «mimar» fantazilerini yazarak özlü şair katına yükselebilmişlerin «şair»liklerinin ne kadar su götürür olduğu anlaşılmaktadır artık. Devrimci şiir soluğuyla dünyaya açılıp ulaştıkça kendi cılız yüreklerinin nefesleriyle can çekişen şairler de bundan telaş duymaktadırlar, gocunmaktadırlar. «Özgürlüğün geldiği gün ölmek yasak» gibilerinden iki dizelik özenti şiirler yazanların bu korkuları ve devrimci şiirden kuşkuya düşmelerinin nedeni bilinmez değildir zaten. Onlar elbette geçmişlerinin telaşını, ağır yükünü duyacaklar, ortalığı bulandırmak isteyeceklerdir. Elbette ki «kuyumcu» şiirine yanaşmayıp büyük denizlere açılmayı yeğliyecekler karşısında «şiirin özgürlüğü» gidiyor, «bin yıllık çılgınlığı» (neyse o!) kayboluyor diyeceklerdir. Onlar elbette doğrudan karşı çıkmaya cesaret edemedikleri devrimci şiirin karşısına böylesi mızmızlanmalarla «genç irisi» ve «büyük temalar» küçümsemeleriyle karşı çıkacaklar, «şiir düzyazıya feda ediliyor» diyeceklerdir. Ama sormak gerekir: Devrimci şairlerin, «genç iri»lerinin yazdıkları düzyazı, şiirselliği-çılgınlığı kaybolmuş şeyler de, bu mısra mı şiirsel?: «Dardırlar da söz, aramızda, çekecek kulanarak işlemde bulunmak gerekir.» Yoksa, «Bir çoban mevsimini, geçirmek için saçının billurundan bütün bir gün derin sular kolladı» gibisinden şeyler mi «sıkışma»ya gitmeyen «şiirsel gerilimli» mısralar?

Varsın Cemal Süreya, şiiri «büyülü an» olarak kabul etsin, «bin yıllık çılgınlıklar» arasın. O, şiiri aptallaştıran bir tehlike görüyormuş bugünkü yönelişte. Ama öncelikle şunu da kavraması gerekiyor: Günümüzün devrimci genç şairi bu türden ince hesapların farkına varamıyacak yeteneksizlikte değildir. Bu nedenle, bu ince hesaplı tavırlarda genç şairleri görmüyorum ben, O genç şairler ki büyük denizlere hazırlanıyorlar, çoktan öğrendiler yalakta boğulmamayıl..

EROL ÇANKAYA

Can Yücel

BİR SİYASİNİN ŞİİRLERİ

KONUK YAYINLARI

P.K. 749 İstanbul

Birikim
AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

eğitimin amacı kim için ve ne için üretim yaptığını bilerek üretim yapan insanlar yetiştirmek olmalıdır.

Harun Karadeniz

EĞİTİM, ÜRETİM İÇİNDİR.

Pk. 1986 Karaköy/İSTANBUL 90 LİRA

SÖZLER YAYINLARI